

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNÜŞÜMÜNDE
SİYASİ AÇIDAN AB’NİN VE SOSYOEKONOMİK AÇIDAN
TÜRKİYE’NİN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

SERHAT ADEMOĞLU

İSTANBUL, 2019

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK SONRASI
DÖNÜŞÜMÜNDE SİYASİ AÇIDAN AB’NİN VE
SOSYOEKONOMİK AÇIDAN TÜRKİYE’NİN
ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

SERHAT ADEMOĞLU

Tez Danışmanı: DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEKERİYA TÜZEN

İSTANBUL, 2019

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler..... YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı: Kosova'nın bağımsızlık sonrası dönüşümünde siyasi açıdan AB'nin ve sosyoekonomik açıdan Türkiye'nin etkisi

Öğrencinin Adı Soyadı: Serhat Ademoglu

Tez Savunma Tarihi: 05/11/2019

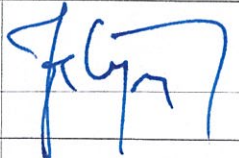
Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Burak Kuntay
Program Koordinatörü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvan/Ad	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üye Zekeriya Tüzen	
Üye	Doç. Dr. Çağlar Yurtseven	
Üye	Doç. Dr. Selcen Öner	

ÖZET

KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNÜŞÜMÜNDE SİYASİ AÇIDAN AB’NİN VE SOSYOEKONOMİK AÇIDAN TÜRKİYE’NİN ETKİSİ

Serhat Ademoğlu

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya TÜZEN

Kasım 2019, 118 sayfa

2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova’nın Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri, bu tarihten itibaren ciddi bir gelişme göstermiştir. AB tarafından Kosova’nın sosyoekonomik ve idari anlamda hızlı biçimde gelişmesi için sürekli olarak Kosova’ya yatırımlar ve destekler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda AB’nin Kosova’yı birliğe üye yapma çabası içinde olduğu öngörülmüştür. Bu araştırmada Kosova’nın bağımsızlığı sonrasındaki dönüşümde siyasi açıdan AB’nin ve sosyoekonomik açıdan Türkiye’nin etkisinin incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma çerçevesinde literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Kosova’nın coğrafi, ekonomik, demografik, siyasi ve idari yapısı ile bağımsızlık süreci tarihsel perspektif kapsamında incelenmiştir. Ayrıca Kosova’nın bağımsızlığından itibaren AB ile ilişkileri ve potansiyel üyelik süreci analiz edilmiş, Kosova’nın aynı süreçte Türkiye ile olan ilişkileri araştırılmıştır. Sonuç olarak, Kosova’nın bağımsızlığı sonrasında AB’nin siyasi ve ekonomik bakımdan Kosova’nın gelişimi hususunda ciddi destekler verdiği ve Kosova’ya AB’nin üyelik perspektifi verdiği, ayrıca Türkiye’nin de Kosova’ya ciddi sosyoekonomik yatırımlarda bulunarak Kosova ile ilişkileri geliştirmeye çalıştığı kanılarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Avrupa Birliği, Türkiye, Tam Üyelik, NATO

ABSTRACT

THE EFFECT OF EU POLITICALLY AND OF TURKEY SOCIOECONOMICALLY IN THE TRANSFORMATION OF KOSOVO AFTER ITS INDEPENDENCE

Serhat Ademoğlu

Global Politics and International Relations Master's Program

Thesis Advisor: Dr. Faculty Member. Zekeriya TÜZEN

November 2019, 118 pages

The relations of Kosovo, which declared its independence in 2008, with European Union (EU) have developed significantly since then. EU has continuously invested in and supported Kosovo for the rapid development of Kosovo in socioeconomic and administrative terms. In this context, it is foreseen that the EU is trying to make Kosovo a member. In this study it is aimed the evaluation and analysing of effects of EU politically and of Turkey socioeconomically in the transformation process of Kosovo after its independence.

In the framework of the study, literature review has been performed. Firstly, the geographical, economic, demographic, political and administrative structures of Kosovo and the independence process of Kosovo have been analysed within the historical perspective. Also, since its independence, the relations of Kosovo and European Union, and the potential European Union membership process have been analysed, and the relations of Kosovo and Turkey has been examined in the same period. As the result, it is concluded that EU has given significant supports to Kosovo politically and economically after Kosovo's independence, and EU has given membership perspective to Kosovo, furthermore, Turkey has tried to develop its relations with Kosovo via making important socioeconomical investments in Kosovo.

Keywords: Kosovo, European Union, Turkey, Full Membership, NATO

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	viii
ŞEKİLLER	ix
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ	1
2. KOSOVA’NIN TARİHİ VE SOSYOEKONOMİK YAPISI.....	8
2.1 KOSOVA’NIN TARİHİ	8
2.1.1 Osmanlı Dönemi.....	10
2.1.2 Osmanlı Sonrası Dönem.....	14
2.1.3 Yugoslavya Dönemi.....	17
2.1.4 Yugoslavya’nın Dağılması Sonrası Kosova.....	23
2.2 KOSOVA COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ	28
2.3 KOSOVA EKONOMİSİ	29
2.3.1 Doğal Kaynaklar	31
2.3.2 Sektörel Yapı.....	32
2.3.3 Dış Ticaret.....	34
2.3.4 İstihdam ve İşsizlik	35
2.4 KOSOVA’NIN DEMOGRAFİK YAPISI	37
2.5 KOSOVA’NIN İDARİ VE SİYASİ YAPISI	40
2.5.1 Kosova’nın Bağımsızlığı ve Kosova Anayasası	40
2.5.2 Kosova’da Yasama Organı.....	41
2.5.3 Kosova’da Yürütme Organı.....	42
2.5.4 Kosova’da Yargı Organı.....	43
2.5.5 Kosova’da Yerel Yönetimler	44

3. KOSOVA KRİZİ VE KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ	45
3.1 KOSOVA’DA SİYASİ DİRENİŞ.....	46
3.2 KOSOVA’NIN SİLAHLI MÜCADELESİ VE UÇK	47
3.3 NATO MÜDAHALESİ VE UNMIK YÖNETİMİ.....	51
3.3.1 Ramboulliet Görüşmeleri.....	52
3.3.2 Kosova’ya NATO Müdahalesi	53
3.3.3 Kosova’da KFOR Varlığı ve UNMIK Yönetimi	56
3.3.4 Kosova Geçici Anayasal Çerçevesi.....	59
3.4 KOSOVA’NIN NİHAİ STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ	60
3.5 KOSOVA’NIN BAĞIMSIZLIK İLANI	64
4. BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA’NIN AB VE TÜRKİYE İLE	
İLİŞKİLERİ	67
4.1 AB’NİN BATI BALKANLAR GENİŞLEMESİ.....	67
4.2 BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA – AB İLİŞKİLERİ.....	70
4.2.1 Ekonomik İlişkiler	71
4.2.2 Siyasi İlişkiler	75
4.2.2.1 Kosova Hukuk Misyonu (EULEX).....	76
4.2.2.2 Kosova Avrupa Birliği Ofisi	77
4.2.3 İstikrar ve Ortaklık Süreci.....	79
4.3 BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	82
4.3.1 Türkiye Açısından Kosova’nın Bağımsızlığı	83
4.3.2 Ekonomik İlişkiler	84
4.3.3 Siyasi İlişkiler	87
4.4 KOSOVA – AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ.....	87
4.4.1 Kosova’nın AB Üyeliği Süreci.....	88

4.4.2 Kosova'nın AB Üyeliği Yolunda Önemli Bir Engel: Mitroviça	91
4.4.3 Türkiye Açısından Kosova'nın Potansiyel AB Üyeliği	93
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	97
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	115
EK-A. MÜLAKAT FORMU	116
EK-B. MÜLAKAT YAPILAN KİŞİLER HAKKINDA BİLGİLER	117

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Kosova makroekonomik verileri.....	31
Tablo 2.2: Kosova’da sektörel dağılım	33
Tablo 2.3: Kosova’da dış ticaret.....	34
Tablo 2.4: Kosova’da istihdam oranları	36
Tablo 2.5: Kosova’da işsizlik oranları	37
Tablo 2.6: Kosova’ya ilişkin nüfus verileri.....	38

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: Kosova nüfusunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (2016) 39

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
EULEX	: AB Kosova Hukuk Devleti Misyonu (The European Union Rule of Law Mission in Kosovo)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
KABO	: Kosova Avrupa Birliği Ofisi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
UÇK	: Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare e Kosovës)
UNMIK	: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyon Yönetimi (United Nations Mission in Kosovo)

1. GİRİŞ

1991 yılında Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Sırbistan toprakları içerisinde varlığını sürdüren Kosova, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (*North Atlantic Treaty Organization* – NATO) Sırbistan'a Kosova'da yapılan uygulamalardan ötürü müdahalesinin neticesinde 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bağımsızlık sonrası Kosova, ekonomik ve siyasi düzenini kurmak ve istikrarlı bir şekilde sürdürebilmek üzere Avrupa Birliği (AB) ile yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. Nitekim AB, Batı Balkanlara ilişkin bütünleşme sürecinde Kosova'yı önemli bir ülke olarak görmekte; bu bağlamda önce Sırbistan'ı, gerekli şartlar oluştuğunda da Kosova'yı birlik içerisine katmayı arzulamaktadır. Bu doğrultuda başta Almanya olmak üzere çeşitli AB üyesi ülkeler, Kosova'nın hızlı bir şekilde kalkınması, halkın sosyoekonomik açıdan gelişimi, yasama, yürütme ve yargı organlarının AB standartlarında işlemesi hususunda Kosova'ya sürekli olarak finansal ve teknik destekte bulunmaktadır. Son dönemde vize serbestisi konusunda atılan adımlar da, Kosova'nın AB üyeliğine giderek yaklaşmakta olduğunu göstermektedir.

Bu tez kapsamında, Kosova'nın bağımsızlığını elde etmesinin ardından geçirdiği dönüşüm sürecinde siyasi açıdan AB'nin ve sosyoekonomik açıdan Türkiye'nin etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

2008 yılında bağımsızlığını elde etmiş olan Kosova, 2008 sonrası dönemde AB ile bütünleşme çabası içerisinde bulunmaktadır ve AB de Avrupa bütünleşmesini sağlamak üzere, Türkiye'ye kıyasla nüfusu az olan Kosova'yı uzun dönemde birliğe dâhil etme düşüncesindedir. Türkiye ile Kosova arasında ise, Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri beş yüz yılı aşkın bir sürelik tarihi, kültürel ve akrabalık bağları bulunmaktadır. Bu bağlamda, hem AB'nin hem de Türkiye'nin Kosova'nın siyasal ve sosyoekonomik dönüşümü bağlamında gerçekleştirdikleri yatırımlar ile uygulamaların incelenmesi, bu araştırmanın amacını teşkil etmektedir.

Bu çalışma; Kosova'nın henüz oldukça genç bir devlet olması, hem AB hem de Türkiye ile oldukça yakın ilişkilerinin bulunması, AB – Türkiye ilişkilerinin belli bir durgunluk dönemi içerisinde olması ve Kosova'nın AB ile sürdürdüğü ilişkilerin gelecekte potansiyel bir üyeliğe dönüşebilecek olması sebebiyle önemlilik arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, araştırmada AB'nin Kosova'ya yönelik siyasi ve ekonomik yatırımları, Türkiye'nin Kosova'ya yönelik sosyoekonomik yatırımları ve Kosova'nın potansiyel AB üyeliğinin getireceği neticeler hususunda bilgiler sunuyor olması sebebiyle literatüre katkıda bulunacaktır.

Literatürde Kosova'nın geleceği (Erdoğan 2013), Kosova'nın AB ile olan ilişkilerinin geleceği (Erkonuk 2010; Erdoğan 2013; Şahin 2013; Binici 2016; Tüysüz 2016; Fandaj 2018), Kosova – Türkiye ilişkilerinin geleceği (Feriji 2017) gibi konularda çeşitli çalışmaların yapılmış olduğu görülmektedir. Ancak hem AB'nin hem de Türkiye'nin Kosova'nın bağımsızlığı sonrası dönüşümündeki siyasi ve sosyoekonomik etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın önemi, literatürdeki bahsi geçen boşluğu doldurma amacıyla olmasıdır.

Çalışmanın hipotezi; “Kosova'nın bağımsızlığı sonrasında Türkiye'nin sosyoekonomik, AB'nin de hem ekonomik hem de siyasi bakımdan önemli dönüştürücü etkileri olmuştur.” şeklinde oluşturulmuştur. Burada bağımsız değişkenler, Türkiye'nin sosyoekonomik etkileri ile AB'nin siyasi ve ekonomik etkileri iken, bağımlı değişken ise Kosova'nın bağımsızlık sonrası dönüşümüdür.

Kosova'nın görece olarak yeni bir devlet olmasına karşın bağımsızlık süreci ve sonrasında Kosova'nın kalkınması için AB'nin yoğun şekilde destek vermiş olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda AB'nin, Balkanlarda istikrar sağlamak ve Balkanları Avrupa ile bütünleştirmek üzere Kosova'yı da birliğe üye yapacağı, buna yönelik olarak Kosova'nın gerekli üyelik kriterlerini sağlayabilmesi için maddi ve teknik desteklerde bulunduğu söylenebilir.

Avrupa topraklarındaki ekonomik ve siyasi açıdan en zayıf ülkelerden biri olan, çoğunluğu Müslümanlardan meydana gelen ve Türkiye toplumu ile direkt akrabalık

bağları bulunan Kosova'ya Türkiye tarafından sosyoekonomik yatırımların yapılması, Kosova'nın bağımsızlık sonrası dönüşümünde ve Türkiye ile Kosova arasındaki ilişkilerin gelişiminde önemli durumdadır.

Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda literatür taraması yapılmış, ayrıca mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Literatür taraması için konuyla ilgili kitaplar, makaleler, tezler, kongre bildirileri, gazete haberleri ve internet kaynakları kullanılmıştır. Bu bağlamda Kosova'nın tarihi, NATO'nun Kosova'ya müdahalesi, Kosova'nın bağımsızlık süreci, bağımsızlık sonrası AB ve Türkiye ile olan ilişkileri araştırılmış, Kosova – AB ilişkileri ile Türkiye – Kosova ilişkilerinin geleceği incelenmiştir. Ayrıca konunun çeşitli uzmanları ile mülakatlar gerçekleştirilmesi suretiyle Türkiye ile Kosova'nın ilişkileri ve AB üyeliği bağlamında ilişkilerin geleceğine yönelik birinci elden bilgilere ulaşılmıştır.

Birinci elden veri toplama, araştırılmakta olan konuya fiziki açıdan en yakın durumdaki veri kaynaklarından yararlanılan, araştırmacının çalışması hususunda gereksinim duyduğu verileri muhtelif araçlar kullanmak suretiyle birincil kaynaklara erişmesi manasına gelmekte olan veri toplama yöntemidir (Yüncü 2012, s. 105). Birinci elden veri toplamaya yarayan mülakat tekniği, sözlü iletişim vasıtasıyla gerçekleştirilen bir birincil veri toplama tekniği niteliğindedir (Karasar 2012, s. 165). Bu araştırma kapsamında uygulanmış olan mülakat yöntemi, bir görüşmeci ve bir yanıtlayıcının bulunduğu bireysel mülakat tekniğidir. Kuralların katılığı açısından, mülakat yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde sorular önceden hazırlanmakta, fakat mülakat yapılan kişilere kısmi esneklik sağlanması suretiyle soruların yeniden düzenlenip tartışılmasına izin verilmektedir. Dolayısıyla, mülakat yapılan kişi sayısının da az olmasından ötürü, bu çalışmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır (Karasar 2012, s. 168).

Araştırma kapsamında beş kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişilerden Hakan Tabaku, Kosovalı'dır ve Uludağ Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında doktora yapmaktadır. Tabaku, Bursa'da Okuyan Kosovalı

Öğrenciler Birliği Başkanı ve Türkiye’de Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Genel Başkan Yardımcısı’dır. Yüksek lisansını da Kosovalı Türk kimliği üzerine yapmıştır.

Ömer Kumova, 2018’den bu yana RUMELİSİAD Başkanı’dır. Dernek 2006’da Bursa’da kurulmuştur ve Balkan ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca Balkan ülkeleriyle sosyal ilişkilerin geliştirilmesi hususunda sürekli şekilde bakanlar, bürokratlar, iş insanı dernekleri düzeyinde ziyaretler gerçekleştirmektedir.

Safa Uslu, T.C. Enerji Bakanlığı Dış İlişkiler Daire Başkanlığı’nda Genel Müdür olarak görev yapmaktadır. Doğalgazın Balkanlar bölgesine ulaşmasına ilişkin TANAP Projesi’ndeki müzakerelere katılım sağlamış, bu vesileyle Kosova’daki enerji türevleri hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Sait Yusuf, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nda Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Türkiye dışında yaşamakta olan Türklere yönelik birçok çalışmada aktif olarak görev yapmıştır. Balkan ülkeleri özelinde, Bulgaristan seçimlerinde Türk partilerinin ortak hareket etmesine katkıda bulunmuş, bunun yanı sıra Kosova Krizi süreci ve sonrasında Kosova’nın bağımsızlığı konusunda taraf olan Türkiye Cumhuriyeti adına aktif şekilde rol almıştır.

Selen Evcit, T.C. eski Prizren Başkonsolosu’dur. Günümüzde T.C. Dışişleri Bakanlığı Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdür Yardımcılığı görevini yürütmektedir. Prizren Başkonsolosu olarak görev yaptığı dönemde gerçekleştirmiş olduğu sanatsal ve kültürel etkinliklerle bölgedeki Türk algısı hususunda pozitif katkıları bulunmuştur.

Çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmacının zaman sınırlılığı bulunmaktadır. Tez çalışmasının belirli bir süre içerisinde bitirilmesi zorunlu olduğundan, konuya ilişkin her kaynağa ulaşılabilmesi mümkün olmamıştır. Bunun yanında çalışmanın kapsam sınırlılığı vardır. Bu bağlamda, çalışmanın yalnızca Kosova konusunu ve Kosova’nın potansiyel AB üyeliği doğrultusunda Türkiye ile olan ilişkilerinin geleceğini değerlendirmesi, çalışmanın kapsam sınırlılığını oluşturmaktadır.

Literatürde Kosova'nın bağımsızlık öncesi ve sonrası tarihi, potansiyel AB üyeliği ve Türkiye ile olan ilişkileri konularında yapılmış olan çeşitli çalışmalara rastlanmaktadır. Erkonuk (2010) AB'nin henüz Kosova bağımsızlığını ilan etmeden iki yıl önce Balkanlarda barışın inşası, demokratikleşme, kalkınma ve Avrupalılaştırma konularında Kosova'da faaliyet göstermiş olduğunu ifade ederek, Kosova'yı siyasi ve ekonomik anlamda kendisine giderek bağladığını belirtmiştir.

Erdoğan (2013) Kosova'nın geleceği üzerine hazırlamış olduğu çalışmada, Kosova'nın bağımsızlığının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) açısından örnek teşkil edebileceği yorumunda bulunmuş ve ileride AB üyesi olabileceğini belirtmiştir. Şahin (2013) Kosova'nın AB üyeliğinin önünde uzun ve zorlu bir sürecin bulunduğundan bahsetmiştir. Kosova'nın kuruluş sürecini henüz tamamlamamış bir devlet olduğunu belirten Şahin, Kosova'nın iyi işleyen istikrarlı devlet kurumlarına sahip olmadan, başta örgütlü suçlar ve yolsuzlukla mücadele olmak üzere hukukun üstünlüğü ile demokratikleşme alanlarında gerekli şartları gerçekleştirmeden ve Kosova'yı henüz tanımamış olan beş AB üyesi ülke¹ Kosova'yı tanımadan Kosova'nın AB'ye üye olamayacağını belirtmiştir.

Binici (2016) tarafından yapılan çalışmada AB ile Kosova arasındaki ilişkileri ele almakta olan bir vaka değerlendirmesi sunulmuştur. Tüysüz (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada AB – Kosova ilişkileri incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre, Balkanlar'da politik istikrar ve düzenin devam etmesi, Batı Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözümlenmesi, Batı Balkanlar ile AB arasındaki bütünleşmenin kolaylaşması hususunda Kosova'nın AB üyeliği önemli bir faktördür.

Feriji (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Türkiye'nin Kosova konusunda diplomatik ilişkiler ile dengelere dikkat etmek suretiyle her daim Kosova'nın yanında yer alarak ülkeye yardım etmeyi tercih ettiğini, bu hususta tarihi ve kültürel bağların da etkili olduğunu ve son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin giderek pekişmekte olduğunu

¹ Slovakya, Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti (Güney Kıbrıs Rum Kesimi), Romanya ve İspanya.

belirtmiştir. Fandaj (2018) tarafından yapılan çalışmada, bağımsızlığa giden süreçte AB'nin Kosova'ya ilişkin politikaları analiz edilirken, bölgede barış ile istikrarın elde edilebilmesi hususunda Kosova'nın AB'ye entegrasyon çalışmaları, gerçekleştirilen anlaşmalar ve çalışmalara değinilmiştir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın problemi, amacı, kapsamı, önemi, katkıları, yöntemi, kısıtları, hipotezi ile ilgili bilgilerin sunulduğu giriş bölümüdür.

İkinci bölümde Kosova'ya genel bir bakış sunulmaktadır. Bu doğrultuda Kosova'nın jeopolitik önemi, ekonomik yapısı, demografik yapısı, idari ve siyasi yapısı hakkında bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölümde Kosova'nın tarihi ele alınmaktadır. Bu bağlamda Kosova'nın tarihi, Osmanlı öncesi dönem, Osmanlı dönemi, Osmanlı sonrası dönem, Yugoslavya dönemi ve Yugoslavya'nın dağılması sonrası dönem şeklinde süreçlere ayrılarak incelenmektedir.

Dördüncü bölümde Kosova krizi ile Kosova'nın bağımsızlık sürecinden detaylı olarak bahsedilmektedir. Bu kapsamda Kosova'da siyasi direniş süreci, Kosova'nın silahlı mücadelesi ile Kosova Kurtuluş Ordusu (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës* – UÇK) NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ve sonrasında Kosova'da Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Misyon Yönetimi (*United Nations Mission in Kosovo* – UNMIK), Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi ile Kosova'nın bağımsızlık ilanı aktarılmaktadır.

Beşinci bölümde Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında AB ve Türkiye ile olan ilişkileri araştırılmaktadır. Bu bölümde öncelikle bağımsızlık sonrası Kosova – AB ilişkileri, ekonomik ve siyasi ilişkiler tabanında değerlendirilmekte, AB Kosova Hukuk Devleti Misyonu (*The European Union Rule of Law Mission in Kosovo* – EULEX) ve Kosova Avrupa Birliği Ofisi'nin (KABO) işlevlerinden bahsedilmekte ve Kosova ile AB arasındaki istikrar ve ortaklık sürecine değinilmektedir. Ardından bağımsızlık sonrası Kosova – Türkiye ilişkileri, Kosova'nın bağımsızlığının Türkiye açısından önemi ile iki

ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler bağlamında değerlendirilmektedir. Sonrasında Kosova'nın AB üyeliği süreci, bu süreçte engel teşkil etmekte olan Mitroviça bölgesi problemi ile Kosova'nın potansiyel AB üyeliğinin Türkiye – Kosova ilişkilerine olası etkileri incelenmektedir.

Altıncı bölüm sonuç bölümüdür. Bu bölümde, tez konusunu teşkil eden Kosova – AB ilişkileri ile Kosova'nın AB üyesi olması halinde Türkiye – Kosova ilişkilerinin nasıl şekillenebileceği hususunda değerlendirmeler yapılmakta ve gelecek araştırmalar için çeşitli öneriler sunulmaktadır.

2. KOSOVA’NIN TARİHİ VE SOSYOEKONOMİK YAPISI

Çalışmanın bu bölümünde Kosova’nın tarihi, coğrafi özellikleri ile jeopolitik önemi, ekonomik yapısı, demografik yapısı, idari ve siyasi yapısı incelenmiştir. Önce Kosova’nın tarihi detaylı olarak ele alınmıştır. Ardından coğrafi konumu gereği sahip olduğu jeopolitik öneminden bahsedilmiştir. Sonrasında ekonomik yapı bakımından Kosova’nın sahip olduğu doğal kaynaklar, sektörel yapılar, Kosova’nın dış ticaret ilişkileri ile Kosova’da istihdam ve işsizlik durumları anlatılmıştır. Ardından Kosova’nın demografik yapısından söz edilmiş ve Kosova toplumu nüfus, din, yaş vb. unsurlar bakımından değerlendirilmiştir. Son olarak Kosova’nın idari ve siyasi yapısına değinilmiştir. Bu bağlamda, Kosova’nın bağımsızlığı ve Kosova Anayasası, Kosova’da yasama organı, yürütme organı, yargı organı, yerel yönetimler ve uluslararası ilişkiler konularından bahsedilmiştir.

2.1 KOSOVA’NIN TARİHİ

Coğrafi konumu gereği Balkanlar bölgesinde kilit bir öneme sahip olan Kosova topraklarına tarih boyunca hükmeden devletler, Avrupa ile Asya arasında yer alan geçiş yolu üzerinde bu vesileyle denetim sağlayabilmişlerdir. Bizans, Hunlar, Bulgarlar Slavlar, Osmanlılar, Sırlar gibi pek çok farklı unsurun arasında sürekli olarak el değiştirmiş olan Kosova toprakları üzerinde yaşanmış ve yaşanmakta olan çoğu olayın temelinde etnik unsurların birbirlerine karşı beslemekte oldukları kin sebebiyle ortaya çıkan çatışma durumu bulunmaktadır. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi içinse, tarih boyunca Kosova toprakları üzerinde yaşanmış olan güç mücadelelerinden bahsetmek gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde Kosova topraklarının tarihine değinilmektedir.

Günümüzdeki Kosova toprakları ve çevresine ilk yerleşenlerin M.Ö. V. yüzyılda Hint-Avrupa kökenli bir topluluk olan İliyahılar olduğu bilinmektedir. Arnavut tarihçileri de Arnavutların temel kökeninin İliyahılar olduğunu savunmakta (Bideleux and Jeffries 2007, p. 23) ve Bronz Çağ’dan bu yana Kosova topraklarında yaşamakta olduklarını

belirtmektedirler (Tılıç 1999, ss. 72-73). M.Ö. IV. yüzyılda Makedon istilasına uğramış olan Kosova yöresi, M.Ö. III. Yüzyılda ise Roma egemenliği altına girmiş (Ülger 2003, 24) ve Dardania şeklinde isimlendirilmiştir (Yılmaz 2005, s. 28).

Tarih boyunca pek çok devletin egemenliği altına girmiş olan Kosova'da uzun yüzyıllar boyunca Romalılar hüküm sürmüş olup, Roma'nın Kavimler Göçü neticesinde 395 yılında ikiye ayrılmasının ardından bölge Doğu Roma yani Bizans egemenliği altına girmiştir. Uzunca bir süre boyunca Bizans yönetimi altında bulunan Kosova, 983-1018 yılları arasında Bulgar Krallığı egemenliği altında kalsa da, 1018 yılındaki savaşta Bizans'ın Bulgarları mağlup etmeleri neticesinde bölge yeniden Bizans hâkimiyeti altına girmiştir (Gashi 1997, p. 9).

VI. ve VII. yüzyıllarda Slav topluluklarının Bizans tarafından Avarların bölgedeki hâkimiyetine son vermek üzere bölgeye getirilmeleri neticesinde oluşan ve Balkanlar genelinde gerçekleşen Slav göçleri ile birlikte Kosova topraklarında Slavlaşma süreci görülmüştür (Ülger 2003, s. 24). Slavların Avarlara karşı elde ettikleri başarılar sonucunda ise Slavlar, Bizans tarafından Balkanlara yerleştirilmiştir. Bizans'ın bu hamlesinin temelinde ise, kuzeyden gelecek barbar kavim akınlarının önlenmesi ve Katoliklerin batıdan yapacakları herhangi bir müdahaleye karşı Slavların tampon topluluklar olarak kullanılması bulunmaktadır. Bu doğrultuda Bizanslılar, bu Slav topluluklarını VIII. ve IX. yüzyıllar süresince Ortodokslastırmışlardır (Malcolm 1999, s. 70). Slav topluluklarından Sırp, Kosova'nın kuzeybatısında bulunan Rascia ve Karadağ'ın bulunduğu bölgelere; Hırvatlar ise, günümüzdeki Hırvatistan ile batı Bosna'ya yerleştirilmişlerdir (Fine 1987, pp. 49-50).

XI. Yüzyılda ise Bizans tarafından Ohri'ye atanmış olan Yunan piskopos tarafından Balkanlarda Helenleştirme süreci başlatılmış, bu doğrultuda bölgedeki Slav okulları kapatılırken, yerel kiliselere de Slav usullerine göre ayin yapmamaları hususunda baskılar yapılmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde XI. ve XII. yüzyıllarda Balkanlarda Yunanca dili, ağırlıklı şekilde konuşulmakta olan dil haline gelmiştir (Malcolm 1999, s. 70).

Bizans egemenliği altında bulunan Kosova'nın kuzeybatısındaki Rascia yöresinde zaman içerisinde Sırlar tarafından kuvvetli bir yapı meydana getirilmiş ve ileride kurulacak olan Sırp Devleti'nin temelini teşkil eden bu topluluklar yörede bir üstünlük elde etmiş, ancak Bizans karşısında alınan mağlubiyetler neticesinde hızlı bir şekilde ilerleyip büyüyememişlerdir. 1160 yılında ise Rascia'da, Stefan Nemanja tarafından kurulan hanedanlık yönetimi eline geçirmiş ve bölgede denetimi sağlayan Stefan Nemanja, Sırp ve Slav hükümdarlarına verilmekte olan "Büyük Zupan" unvanını elde etmiştir (Uzunçarşılı 1998, ss. 196-198).

Sırlar 1216 yılında bölgeyi tamamen ele geçirmiş olup, 1219 yılında da Batı Kosova'da yer alan İpek kentinde Sırp Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Kurulan bu kilise sebebiyle günümüzde Sırlar halen Kosova'nın mirasçıları olduklarını iddia etmektedirler (Bulduk 1998, s. 33). Hatta pek çok Sırp'ın Kosova'yı kendilerinin Kudüs'ü şeklinde değerlendirmekte olduğu ifade edilebilmektedir (Gallagher 2005, s. 20).

Kosova'da Sırp egemenliğinin en parlak dönemi, 1331 il 1355 yılları arasında hüküm süren Prens Stefan Duşan yönetiminde olmuştur. Prizren'in başkent olduğu bu dönemde, Arnavutluk topraklarının da önemli bir kısmı Sırp İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir (Yılmaz 1995, s. 29).

Duşan'ın ölümünün ardından başa geçen oğlu Çar Uros yönetiminde Sırp İmparatorluğu hızlı bir şekilde parçalanma sürecine girmiş olup, 1371'de Meriç Nehri taraflarında Uros'un ordusu, Osmanlı ordusunca yok edilmiş, Çar Uros da savaş esnasında ölmüştür. Çar Uros'un bir oğlu olmadığından, imparatorluğu soyu da sona ermiştir (Yılmaz 1995, s. 29).

2.1.1 Osmanlı Dönemi

Kosova toprakları, 28 Haziran 1389 tarihinde gerçekteşen I. Kosova Savaşı neticesinde Osmanlı egemenliğine girmiş ve bölgede beş yüzyıldan fazla sürecek Türk hâkimiyeti başlamıştır. Kosova'nın kaybedilmesi, Sırların yüzyıllar boyunca hafızalarında canlı

tutacakları efsaneler ve kahramanlıklar ile süsleyerek tarihi süreç boyunca yeni nesillere ilettikleri ulusal benliklerinin bir sembolü olmuştur (Uzunçarşılı 1983, s. 15).

1371 yılında yaşanan ilk mücadelenin ardından sürekli olarak Sırlar ve Osmanlı arasında çatışmalar yaşanmasının ardından Osmanlı, bölgedeki Sırp tehdidini bertaraf etmek amacıyla bir sefer düzenlemiş; bölgede faaliyet gösteren Sırp Prens Lazar da diğer Sırp Prenslüklerini bir araya getirerek Osmanlı'ya karşı koymaya çalışmıştır. Kosova'nın Gölovası yöresinde karşı karşıya gelen iki ordu arasında gerçekleşen savaşta Osmanlılar galip gelirken, Osmanlı Padişahı I. Murat ise bir Sırp esirin saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte Sırların liderliğini yapan Prens Lazar da savaş esnasında ölmüştür. Savaş neticesinde; bugünkü Sırbistan, Karadağ, Kosova, Arnavutluk, Makedonya ve kuzey Yunanistan'ı kapsamakta olan Sırp İmparatorluğu tamamen tarihe karışmıştır (Yılmaz 1995, s. 30).

Kosova Savaşı'nın kazanılması neticesinde Osmanlı, bölgede egemenliğini kuvvetlendirmek üzere, Sırların yoğun olarak yaşadığı bu bölgeye Türkler ile Arnavutları yerleştirme politikası izlemiştir. Bu doğrultuda, zaman içerisinde bölgenin demografik yapısı da, Arnavutlar lehine değişime uğramıştır (Malcolm 1999, s. 178). Kosova ise savaşın ardından Osmanlı'nın Üsküp sancağına bağlanmıştır. Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi sonucunda yaşanan ve 11 yıl süren (1402-1413) Fetret Devri sırasında Kosova bir süreliğine Osmanlı egemenliğinden çıkmış olmakla birlikte (Yılmaz 1995, s. 30), 1448'de II. Murat döneminde gerçekleştirilen II. Kosova Savaşı ile birlikte Osmanlı'nın bölgedeki egemenliği tekrar sağlanmıştır (Türkoğlu 2001, s. 108). II. Mehmet döneminde ise 1455 yılında kuzey Kosova'nın da ele geçirilmesi neticesinde bölgede, Kosova'yı da içerisine alan Viçitrin ve Üsküp sancakları kurulmuştur. Osmanlı egemenliğinin sonraki iki yüzyılında Kosova, idari açıdan üç sancağa bölünmüştür. Doğu Kosova'da Viçitrin Sancağı, Prizren ve Novi Pazar'ı içerisine alan kuzey Kosova'da Prizren sancağı ile Adriyatik kıyıları, kuzey Arnavutluk ve İpek şehrini içine alan İşkodra sancağı oluşturulmuştur (Yılmaz 1995, s. 30).

Bölgenin Osmanlı egemenliği altına girmesinin ardından Sırlar, Kosova'yı terk etmeye başlamış, Arnavutlar da Sırlar tarafından boşaltılmış olan Kuzey Arnavutluk ile Kosova yörelerine yerleşmişlerdir (Malcolm 1999, s. 178). Balkan topraklarında güçlü bir merkezi kontrol sistemi kurmayı başaran Osmanlı, bölge halkı ile de iyi geçinmiştir. 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte Bizans İmparatorluğu'nun da tarihe karışmasının ardından Balkanlardaki Osmanlı nüfuzu giderek artmıştır. Osmanlı tarafından planlanan başarılı fetih stratejileri, bu nüfuzun yayılması üzerinde etkili olmuştur. Bir yandan sınırlara yerleştirilen uç beylerinin başarılı mücadeleleri, diğer yandan ise Osmanlı'nın Balkan topraklarında yaşayan Hristiyan topluluklara din özgürlüğü tanınması ile bu toplulukların malları ile canlarının teminat altına alınması, Balkanlarda Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca sevilip sayılmasını sağlamıştır. Osmanlı yönetimi altındaki Balkan topraklarında bu durumdan en memnun olan topluluklar ise Arnavutlar ile Boşnaklar olmuşlardır. XIV. yüzyıl boyunca Osmanlı ile mücadeleye girişen Arnavutlar, sonrasında ise Osmanlı'ya itaat etmiş, 1630 yılı itibariyle ise Arnavutların önemli bir çoğunluğu İslam dini seçerken, Osmanlı yönetiminde Arnavutlar önemli görevler almaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, pek çok Arnavut kökenli kişi Osmanlı'da sadrazamlık ve vezirlik gibi görevlerde bulunmuş, birçoğu da eyalet valilikleri yapmıştır (Bozbora 1997 s. 30).

1683 yılında gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması'nın ardından Sırlar tarafından Osmanlı'ya çeşitli akınlar düzenlenmiş, ancak bu saldırılarda bir başarı elde edilememiş olması sebebiyle Osmanlı'dan korkarak Kosova'yı terk etmiş, bu neticede bölgeye Müslüman Arnavutların yerleşmesi teşvik edilmiştir. Kosova'da Arnavutların çoğunluğa ulaşması Osmanlı'yı memnun ederken, Arnavutlar da Sırlar yerine Osmanlı'nın egemenliğinde bulunmaktan memnun olmuşlardır. Bölgeyi terk eden Sırlar ise Voyvodina'ya yerleşmiş ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından sınırda Osmanlı'ya karşı tampon olarak kullanılmıştır (Malcolm 1999, s. 178).

Osmanlı'nın gerilemeye başlaması ile birlikte Balkanlarda da huzursuzluk baş gösterirken, bölgenin demografik yapısı da yavaş yavaş değişime uğramaya başlamış, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Kosova da ciddi miktarda göç vermiştir. 1788 ile 1791 yılları arasında Osmanlı ile Avusturya-Macaristan arasında yaşanan savaşta ayaklanan

Sırp isyanı kısa bir zaman içerisinde bastırılırken, yeniçeriler tarafından yerel halka uygulanan baskılar neticesinde ise 1804'te yeni bir isyan daha meydana gelmiştir. Kara Yorgi isimli bir Sırp liderliğindeki isyan 1812'ye değin devam etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde iki devlet arasında imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile birlikte Sırp özerklik elde ederken, Ruslara ise Sırp Ortodokslar üzerinde koruyuculuk hakkı verilmiştir (Ülger 2003, s. 30).

1856 yılında Osmanlı ile Rusya arasında gerçekleşen Kırım Savaşı neticesinde imzalanan Paris Antlaşması ile birlikte, Osmanlı'nın Sırbistan toprakları üzerindeki hakları iyice zayıflamış olup, Sırbistan artık antlaşmayı imza eden devletlerin (Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Prusya) ortak garantisi altına girmiştir. Eylül 1862'de imzalanan İstanbul Protokolü'ne göre ise, Sırbistan'ın Osmanlı'ya bağlılığı tekrarlanmış, ancak Belgrad haricindeki tüm kalelerin Sırlara bırakılmasına karar verilmiştir. Bununla yetinmeyen Sırpların Belgrad'ı da istemeleri neticesinde 1867'de Osmanlı, Belgrad kalesini de Sırlara vermek zorunda kalmıştır (Türkoğlu 2001, s. 109).

1800'ler öncesinde Manastır, sonrasında ise Sofya vilayetlerine bağlanmış olan Kosova, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilgiye uğraması neticesinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması (1878) ile beraber vilayet konumuna getirilmiştir (Yalçinkaya 2009, s. 261). Bu antlaşma şartlarını yeniden müzakere etmek toplanan Berlin konferansı (1878) neticesinde ise Kosova'nın önemli bir bölümünü teşkil eden Mitrovitsa ve Priştine, bağımsızlığını ilan eden Sırbistan'a verilmiştir. Sırbistan yanında Romanya ve Karadağ'a da bağımsızlık verilmiştir (Yılmaz 2005, s. 32). Konferans öncesinde bölgedeki Müslüman halka yönelik olarak Sırp tarafından uygulanan etnik temizlik hareketi, alınan kararlar neticesinde giderek hızlandırılmış; Niş, Leskovik, Toplika gibi şehirlerde yaşayan Müslümanlar Türkiye topraklarına göçe zorlanmıştır. Bahsi geçen topraklarda günümüzde neredeyse hiç Müslüman Arnavut yaşamamaktadır (Türkoğlu 2001, s. 109).

1789 Fransız İhtilali'nin ardından 19. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'da olduğu gibi Balkanlarda da yayılmaya başlayan ulusçuluk ve bağımsızlık fikirleri ile birlikte Rusya'nın bölge üzerindeki emellerinin birleşmesi neticesinde 1829 yılında Yunanistan,

1878 yılında Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908 yılında ise Bulgaristan, Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmıştır (Erdoğan 2013, ss. 25-26). Balkan Savaşları (1912-1913) sürecinde Sırlar, 22 Ekim 1912'de Arnavutluk'un önemli bir bölümü ile Kosova'yı işgal etmiştir. Ancak Arnavutlar Balkan Savaşları'nın sonuna değin Osmanlı'nın sadık Müslüman tebaası olarak kalmış, bu savaşlarda Osmanlı'nın yenilgiye uğraması üzerine ise Arnavutluk ve Kosova toprakları ile fiziksel bağlantı tamamen kesilmiş, Osmanlı orduları bölgeyi Sırlara terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durumdan faydalanan Arnavutluk ise Kasım 1912 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Konferansı'nda ise Arnavutluk parçalanırken, Arnavutların yoğun olarak yaşamakta olduğu Kosova, Sırbistan'a verilmiştir (Emiroğlu 2006, s. 76). 1919 Versay Barış Antlaşması neticesinde de bu sınırlar uluslararası sınır olarak kabul edilmiştir (Erdoğan 2013, ss. 25-26). Adriyatik'te gerçekleşen Sırp ilerleyişini, Rusya'nın bir liman elde etmesi biçiminde betimleyen Avusturya-Macaristan ile İtalya Arnavutları, politik bir yapı altında örgütlenmek suretiyle bölgedeki Sırp ilerleyişini durdurmayı başarmış olup; bu yaşananlar ise Sırlar ile Arnavutların birbirlerine karşıt olma durumunu pekiştiren bir faktör olmuştur (Emiroğlu 2006, s. 76).

2.1.2 Osmanlı Sonrası Dönem

Balkan Savaşları neticesinde Kosova topraklarını kendi topraklarına katmış olan Sırlar bölgede yaşayan Arnavutlara karşı acımasız politikalar sergilemiş, bu duruma Arnavutların karşılık vermesi üzerine ise Sırlar giderek daha saldırgan bir tutum sergilemeye başlamışlardır. Kosova Arnavutları, Arnavutluk Devleti'nden de destek görememeleri sebebiyle Sırların bu saldırılarına gereğince karşı koyamamışlardır (Bora 1995, s. 38).

I. Dünya Savaşı sürecinde Kosova, Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan orduları tarafından işgal edilmiştir. Kosovalı Arnavutlar ise, Sırp mezaliminden kurtulmak üzere bu işgale destek vermiştir. Ancak Sırbistan ile Karadağ'ın da içerisinde yer aldığı İtilaf Devletleri savaşı kazanmıştır. Savaş neticesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanırken; Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'in Sırbistan ile aynı devlet çatısı

altında bulunması fikri, İtilaf Devletleri tarafından destek görmüştür (Sönmezoğlu 2005, s. 111).

I. Dünya Savaşı neticesinde Sırbistan, Kosova ile birlikte Bosna-Hersek topraklarını da denetimi altına almış, böylece Balkanların batısındaki en büyük güç konumuna gelmiştir (Emiroğlu 2006, s. 79). Avusturya-Macaristan'ın dağılması neticesinde ortaya çıkan Sloven ve Hırvat devletlerini de içerisine katan Sırbistan liderliğinde, Karadağ'ın da katılımıyla beraber Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Zaman içerisinde I. Yugoslavya şeklinde isimlendirilmiş olan bu devlet, çok etnikli bir yapıya sahip olmakla birlikte, Kosova'da yaşayan Türkler ile Arnavutlar ise devlet içerisinde azınlık durumuna gelmiştir. Bu devlet bünyesinde Kosova'ya resmi olarak "Metohija " ismi verilmiştir (Johnstone 2004, s. 273).

I. Yugoslavya döneminde Belgrad yönetimi tarafından gerçekleştirilen toprak reformu ile birlikte büyük arazilere sahip olan toprak ağalarının topraklarına sınırlama getirilmiş olup, bu uygulama çoğunlukla Kosova toprakları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bunun temel sebebi olarak ise, Kosova'daki topraklarının önemli bir bölümünün Arnavutların elinde olması ve bu nedenle Arnavutların Kosova'da hâkim durumda görülmesi belirtilmektedir. Bu doğrultuda Sırp yönetimi tarafından Arnavutların elindeki topraklar küçük arazilere bölünürken, bu arazilerin oldukça önemli bir bölümü de Sırlara verilmiştir. Bu hususta Krajina ile Karadağ'ın dağlık bölgelerinde yaşamakta olan Sırp köylüler Kosova'ya göç ettirilmiş ve Arnavutların sahip olduğu bölünmüş topraklar bu köylülere bırakılmıştır (Johnstone 2004, s. 275).

Toprak reformu yoluyla Arnavutları sindirme politikası yanında Sırlar, Kosova'daki demografik yapıyı değiştirmek üzere etnik dışlama vasıtasıyla Sırplaştırma sürecine de önem vermiştir. Bölgeye göç ettirilen Sırp toplulukları yanında, Kosova'daki Arnavutlara yönelik asimilasyon politikaları uygulanmış, pek çok Arnavut zorla göç ettirilmiştir (Ante 2010, s. 139). Baskılardan bunalan binlerce Arnavut ise Türkiye'ye gelmiştir (Balla 2008, s. 3).

Başta toprak reformu olmak üzere Sırlar tarafından gerçekleştirilen idari birtakım uygulama ve düzenlemeler neticesinde Kosova toprakları üzerinde Sırlar idareyi tamamiyle ellerine geçirmiş ve bölgede çoğunluk durumunda olan Arnavutlar ile diğer çeşitli etnik unsurları yönetimden uzaklaştırmışlardır. Bu yaşananlarla birlikte 1921 yılında krallık da tamamen Sırların denetimine girmiştir. 1929'da parlamento feshedilirken, bir diktatörlük rejimi tesis edilmiştir (Armaoğlu 2010, s. 183).

I. Yugoslavya uzun süreli bir devlet olamamış, II. Dünya Savaşı sürecinde 8 Temmuz 1941'de devlet parçalanmıştır. Savaş süresince anarşi olaylarının hâkim sürdüğü Yugoslavya topraklarında Almanya'nın himayesi altında Hırvatlar bağımsız bir devlet kurmak suretiyle Sırlara karşı baskı oluşturmuşlardır (Alkan 1995, s. 23).

Nisan 1941'de Almanya'nın öncülüğündeki Mihver Devletleri tarafından işgal edilen Yugoslavya'da Kosova'nın önemli bir kısmı ile batı Makedonya'yı İtalyanlar, Yugoslavya'nın geri kalanını ise Almanlar işgal etmiştir. İtalya, işgal ettiği toprakların Arnavutluk ile birleşmesine onay verirken, Almanlar da bu Birleşik Arnavutluk'u savaşın ardından tanıyacağını belirtmiştir. Savaş esnasında Birleşik Arnavutluk toprakları içerisinde yer alan Kosova ile Batı Makedonya'da Almanlar tarafından Arnavut okulları, yönetimi ve kolluk kuvvetleri kurulmuştur (Malcolm 1999, s. 305).

Alman ve İtalyan işgali altındaki Yugoslavya'da bu işgale karşı bir direniş hareketi başlatılmıştır. Bu direnişin temelde iki ana kolu bulunmaktadır. Birincisi Çetnik Grubu olup, grubun liderliğini Albay Drazha Mihaylovic yapmaktadır. Grup, aşırı Sırp milliyetçisi olmakla birlikte, Yugoslavya'da asli unsurun Sırlar olması gerekliliğine inanmaktadır. Bu doğrultuda Çetnikler, Yugoslavya içinde yalnızca Sırlar arasında destek bulmuş; Hırvatlar, Slovenler ve Arnavutlar bu gruba dâhil olmayı reddetmişlerdir. İkinci direniş grubu ise, Yugoslav Komünist Partisi'nin lideri olan ve Parti Genel Sekreterliği görevini yürüten Josef Broz Tito önderliğindeki Partizan Grubu'dur. Bu grup, Yugoslavya'daki hemen her etnik gruptan insanları içerisine almış olan ve sosyalist temele dayanan bir direniş hareketidir. Bununla birlikte etnik milliyetçilik fikrine karşı olan grup, bu sayede oldukça geniş kitlelerden destek görmeyi başarmıştır (Gürken 1993, ss. 132-133).

Tito'nun komünist ideolojisi savaş esnasında Kosova ve Arnavutluk'ta yaşayan Arnavutları çok fazla etkilememiştir. Bu doğrultuda, komünist ideolojiyi savunan Partizan hareketi Kosova'da gelişmemiş, hareketin Kosova'da güçlenmeye başladığı 1944 yılında ise Drenitsa'da ortaya çıkan bağımsızlık savaşçısı Şaban Poluzha, Kosova'nın Arnavutluk'la birleşmesini savunmuş ve Tito Partizanları ile işbirliği gerçekleştirilmesine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine, Poluzha önderliğindeki birlikler, Kosova'da Tito Partizanlarına karşı savaşmıştır. Ancak 1946'da Poluzha'nın öldürülmesi ile birlikte, Yugoslavya'nın dağılma sürecine değin Kosova, Yugoslavya'nın bir parçası olmaya devam etmiştir (Malcolm 1999, s. 305).

2.1.3 Yugoslavya Dönemi

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İtalya'nın, işgal etmiş olduğu Kosova ve Arnavutluk topraklarından çekilmesi ile birlikte otorite boşluğunun olduğu bölgede Tito'nun destek verdiği Ulusal Kurtuluş Hareketi hâkimiyet kurmaya çalışmış, fakat kısa süre sonra Almanların bölgeyi işgal etmesi üzerine Arnavutluk bölgesinde yeniden karışıklıklar baş göstermiştir. Birleşik bir Arnavutluk'un bağımsızlığını desteklediğini belirten Almanya, Kosova'nın statüsü ile ilgili olarak ise savaş sürecinde herhangi bir söylemde bulunmamıştır. Kosovalı Arnavutlar ise, Arnavutluk'a bağlanma isteklerini yineleyerek Almanları etkilemeyi ve savaş sonrasında Arnavutluk ile birleşmeyi arzu etmişlerdir. Ancak savaşın Mihver Devletleri aleyhine gelişmeye başlaması neticesinde 1944 yılında Almanların savaşı kaybedeceği anlaşılmış ve Almanların Balkan topraklarından çekilmesi sonucunda Kosova ile Arnavutluk'ta ciddi bir otorite boşluğu kendisini göstermiştir. Mayıs ayı sonunda Arnavutluk'un önde gelen komünist liderlerinden Enver Hoca tarafından geçici bir hükümet kurulmuş, iki tanesi hariç tüm bakanlıklara komünistler yerleştirilmiş, Arnavut Kralı'nın ülkeye dönüşü de ertelenmiştir. Kendini Ulusal Kurtuluş Ordusu Başkomutanı ilan eden Enver Hoca tarafından kurulmuş olan hükümet, önce güney Arnavutluk, ardından kuzey Arnavutluk'a hâkim olmuştur (Emiroğlu 2006, s. 87).

Arnavutluk'ta bu şekilde bir komünist rejimin egemen duruma gelmesi, Kosova'nın Arnavutluk'a bağlanma hususundaki girişimlerin durdurulmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun yaşanmasında, komünist Arnavut yönetiminin Kosova'nın Tito Yugoslavya'sına bağlı olmasını kabul etmiş olmaları oldukça etkili olmuştur, çünkü Enver Hoca ile yönetimi Arnavutluk'ta kurmuş oldukları idarenin Tito desteğiyle meydana getirildiğini bildiklerinden, Kosova konusunda Tito'ya karşı bir tavır sergilememişlerdir. Her ne kadar en başta Tito ile Enver Hoca Kosova ile Arnavutluk'un birleşmesi karşılığında Yugoslavya topraklarında yaşayan Arnavutların, Alman işgaline karşı Tito önderliğindeki Partizan direnişine destek vereceği konusunda anlaşmış olsalar da, savaşın ardından Yugoslav Komünist Partisi, Kosova'nın bağımsızlığına veya Arnavutluk ile birleşmesine karşı çıkmıştır (Bora 1995, s. 59). Bu konuda özellikle milliyetçi Arnavutlar tarafından Enver Hoca'ya karşı yoğun eleştiriler getirilmiş olsa da, Kosova konusunda herhangi bir olumlu sonuç elde edilememiştir (Castellan 1993, s. 485).

Savaş sonrasında Arnavutluk'taki İtalyan ve Alman etkileri ile krallık rejimi sona ermiş ve Enver Hoca'nın önderliğinde komünist bir rejim kurulmuş, Yugoslavya topraklarında ise Tito ve Partizanlar yönetimi ele geçirmiştir (Akman 2006, s. 229). II. Dünya Savaşı neticesinde 9-11 Şubat 1945 tarihlerinde gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda Doğu Avrupa ile Balkanların önemli bir kısmı SSCB kontrolüne bırakılmıştır. Tito liderliğinde kurulacak olan Yugoslavya Devleti'nin ise yarı batı yarı doğu etkisinde tampon bir ülke olması öngörülmüştür. Sovyet lideri Stalin'in bölgede kurmaya gayret ettiği sert denetime karşı ilk tepki ise Tito'dan gelmiş olup, bu neticede sosyalist ilkeler temelinde kurulmuş olan Yugoslavya, SSCB önderliğindeki Doğu Blokundan 1948 yılında ayrılmış ve Bağılantısızlar Hareketi'nin öncülerinden olmuştur (Ülger 2003, s. 53).

Tito Yugoslavya'yı Almanlardan kurtaran kişi sıfatıyla büyük prestij ve ün kazanmış ve yeni Yugoslav Devleti'nin başına geçmiş, bu bağlamda 45 yıl sürecek olan totaliter komünist rejim başlamıştır. 31 Ocak 1946 tarihinde Tito tarafından kurulan Yugoslavya Federe Halk Cumhuriyeti, altı cumhuriyet (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya), iki özerk bölge (Kosova ile Voyvodina) ve yirmiye yakın azınlığı içerisinde barındırmıştır (İrklı ve Ersoy 1995, s. 14). Altı temel esas üzerine

kurulmuş olan Yugoslavya'nın bu temel esasları ise; ülkede yaşamakta olan uluslar ve azınlıklara eşit mesafede bulunan karizmatik lider Tito, sosyalist piyasa ekonomisi, özyönetim, federalizm, bağlantısız dış politika ve 1941 Kulübü (Partizan Grubu) şeklindedir (Ülger 2003, s. 53).

Pek çok uzman tarafından Osmanlı'ya benzetilmiş olan bu geniş devlet, anayasal sistemi ile değil, Tito'nun sahip olduğu güç ve Yugoslavya'ya has sosyalizm yönetimi vasıtasıyla bir arada tutulabilmiştir. Kapitalist batı ile sosyalist doğu arasında bir denge politikası izleyen Tito, bu vesileyle ülke genelinde zenginlik ile refahı kısa bir zaman dilimi içerisinde oldukça iyi seviyelere taşımayı başarmıştır (Akman 2006, s. 229). Yugoslavya'nın kuruluşu esnasında nüfus açısından Kosovalı Arnavutlara göre daha az nüfusa sahip olan Karadağ'a cumhuriyet statüsü tanınırken, Kosova'ya kurucu devlet değil de Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge statüsü verilmiş olması, Kosovalı Arnavutları hayal kırıklığına uğrattırırken, bu durum çifte standart olarak görülmüştür (Bozbora 2008). Kosova'nın statüsünün bu şekilde belirlenmesinde ise Sırpların tepkileri ile birtakım tarihi meseleler oldukça etkili olmuştur. Kosova'ya verilen özerk bölge statüsünün resmi olarak geçerlilik kazanması ise uzun yıllar sürmüştür. 1968'de ilk defa bağımsızlık için gösteriler düzenleyen Kosovalı Arnavutların artan tepkileri sebebiyle Tito hükümeti tarafından 1974 yılında Kosova'ya tam özerklik statüsü vermiştir (Akman 2006, s. 229).

1950'lerde Kosova'daki Sırp baskısı giderek artmıştır. Devletin kurulduğu ilk yıllarda uygulanmaya başlanan İslam'ı baskı altına alma stratejisi, bu hususta Sırpların işini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Sırp 1946 yılında şeriat mahkemelerini, 1950 yılında Kur'an kurslarını, 1952 yılında tekkeleri kapatmış, bununla birlikte 1951'de Türkler milli azınlık ilan edilirken, yeni Türk okulları açılmıştır. Bunun sonrasında %90'a yakını Müslüman olan Kosova'daki Müslüman Arnavutlar önemli bir bölümü, Sırp 1946 baskıları karşısında çareyi, kendilerini Türk olarak tanımlamakta bulmuştur. Bu doğrultuda 1948 yılında Kosova'da yaşayan Türk sayısı 1.315 iken, 1953 yılında Türk sayısı 34.585'e yükselmiştir. Bununla birlikte 1953 yılında Yugoslavya ile Türkiye arasında imzalanan göç anlaşması neticesinde Kosova'dan pek çok Arnavut ve Türk, Türkiye'ye göç etmiştir (Malcolm 1999, s. 381).

Yugoslavya'daki iktisadi uygulamalar, cumhuriyetler arasında sarıh farklılıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu farklılıklardan en çok etkilenen bölge ise Kosova olmuş, Kosova Yugoslavya'nın en geri kalmış yöresi durumuna dönüşmüştür. Merkezi devlet, ekonomi politikaları konusunda özyönetimi esas alırken, federe devletler ile özerk bölgeler arasında bu sebeple ciddi gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun önüne geçmek üzere 1960'larda merkezi devlet tarafından yeni reform paketleri yaşama geçirilmiştir. Bu doğrultuda 1963 yılında yenilenen anayasa çerçevesinde hem ekonomik hem de siyasi serbestleştirme yoluna gidilmiş ve 1965'te Yugoslav modeli "Pazar Sosyalizmi" uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre, sosyalist sistem içinde piyasa ekonomisi kurallarının Komünist Parti denetiminde işlerlik kazanması öngörülmüştür (Ülger 2003, s. 64). Her ne kadar yeni anayasal düzenlemeler federe cumhuriyetlere, federal hükümetten bağımsız şekilde hareket etme yetkisi verse de, Kosova'nın federal seviyede anayasal özerklik statüsünü sonlandırmak suretiyle bölgeyi Sırbistan'ın iç düzenlemelerine bağlı otonom bir bölgeye dönüştürmüş, böylece Kosova'nın statüsü daha düşük bir düzeye indirgenmiştir (Çoban 2011, s. 170).

Tüm bu yaşananlar çerçevesinde Kosova'da Arnavut milliyetçiliği giderek büyürken, 1966 ile 1968 arasında Kosova'da pek çok Arnavut ayaklanması gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Tito tarafından, Arnavut taleplerine karşılık olarak çeşitli önemli reformlar yapılmış, 1971'de gerçekleştirilen anayasa değişikliği çerçevesinde devletin yönetim yapısı yeniden düzenlenirken, Kosova'nın federal sistem içindeki yetkileri de genişletilmiştir. Bununla birlikte bu anayasal değişiklik kapsamında, Tito'dan sonra uygulanmak koşuluyla Kolektif Başkanlık Konseyi kurulmuştur. Buna göre, Tito'nun ardından, her bir cumhuriyetdeki Komünist Parti Genel Sekreteri, birer yıl süre ile Federal Devlet Başkanlığı görevini yürüteceklerdir. 1974'te kabul edilen yeni anayasa çerçevesinde özerk bölgeler olan Kosova ve Voyvodina, cumhuriyetler ile aynı statüde Federal Başkanlık Konseyi'nde temsil edilmeye başlanmıştır (Ülger 2003, ss. 67-72).

Yeni anayasaya göre, özerk bölgeler Kosova ve Voyvodina'nın da kendilerine has anayasaları olacak, Kosova ve Voyvodina'nın onayları alınmaksızın Sırbistan anayasasına ekleme ya da çıkarma yapılması mümkün olmayacaktır (Karatay 1998, s. 99). Ancak anayasa altı cumhuriyete federasyondan ayrılma hakkı tanırken, özerk

bölgelere bu hak tanınmamıştır (Bora 1995, s. 83). Bunun sebebi olarak ise, altı cumhuriyetin federasyon dışında ayrı bir devletleri olmaması, Kosova'da yaşayan Arnavutların ve Voyvodina'da yaşayan Macarların ise federasyon dışında ayrı birer devletlerinin var olması gösterilmektedir (Kut 2005, s. 150). 1974 anayasası yukarıda belirtilmiş olan haklarla birlikte şu önemli hakları da Kosova'ya tanımıştır (Ermağan ve Satıcı 2012, s. 373; Kriger 2001, p. 7):

- i. 293. madde kapsamında Kosova, uluslararası örgütler ile antlaşma imzalama ve bu örgütlere katılma hakkına sahiptir.
- ii. 321. madde Kosova'ya, Federal Başkanlık da dâhil olmak üzere federasyon organlarında eşit biçimde temsil edilme ve veto hakkı vermektedir.
- iii. 262. madde, Kosova'ya kendi Merkez Bankası'nı kurma hakkı vermektedir.
- iv. 265. madde, Kosova'ya vergi toplama hakkı tanımaktadır.

1974 yılında tam özerkliğin elde edilmesi ile rahatlayan Kosovalı Arnavutlar, Arnavutluk ile birleşme idealinden ise vazgeçmemişlerdir. 1971 yılında %18,6 olan işsizlik oranının 1981 yılında %27'ü5'e yükseldiği Kosova'da 1980'lerden itibaren bir huzursuzluk durumu hâkim olmuş (Demirtaş-Coşkun 2001, s. 77), huzursuzlukların artması üzerine ise merkezi hükümet tarafından çeşitli önlemler alınması yoluna gidilerek, Kosova'nın Arnavutluk ile birleşmesi için mücadele eden bir grup Arnavut hapse atılmıştır (Akman 2006, s. 228).

Yugoslavya'nın lideri olan ve birliğin temeli niteliğindeki Tito'nun 1980 yılında ölmesi, Yugoslavya ile Kosova'nın geleceği hususunda oldukça önemli olmuştur. Bu olaydan sonra milliyetçi Sırp lar arasında bir uyanış hareketi ortaya çıkarken, Kosova'ya 1974'te verilmiş olan tam özerklik de çoğu Sırp tarafından kabul edilemez bir durum olarak nitelendirilmiştir. Tito'nun ölümüyle birlikte, Yugoslavya genelinde çatışmalar, iç savaşlar ve katliamlar baş göstermiş, tam bir istikrarsızlık durumu ülkeye hâkim olmuştur. Sırplaştırılmaya çalışılan Yugoslavya'da milliyetçi ve ayrıştırıcı hareketler giderek yaygınlaşmıştır. Sırp lider Slobodan Milosevic ise 1974 anayasasının ülkeyi tahrip etmekte olduğunu iddia ederek dönüşümlü başkanlık sistemini eleştirmiştir (Emiroğlu 2006, s. 95).

Milosevic'in ayrıştırıcı ve Sırp milliyetçisi söylemleri, ülkeyi oluşturan diğer etnik unsurları endişeye sürüklerken, Kosova konusundaki Sırp yanlısı ve Sırları kışkırtıcı konuşmaları, Kosovalı Arnavutların ihtiyatlı bir tavır takınmalarına sebebiyet vermiştir (Türkmen 2006, s. 194). Bu doğrultuda harekete geçen aşırı milliyetçi Sırlar, başta Bosna-Hersek ile Kosova olmak üzere tüm Yugoslavya'da karışıklıklar çıkartmışlardır. 1989'da Yugoslavya'da devlet başkanlığı görevine gelen Milosevic, anayasada gerçekleştirmiş olduğu değişiklikler ile Kosova'nın özerklik statüsünü kaldırmış ve Kosova'nın kontrolünü direkt olarak Sırbistan'a vermiştir (Turan 2009, s. 45).

1986 yılı sonrasında Kosova, hemen her alanda Sırbistan baskısını yoğun biçimde hissetmeye başlamıştır (Armaoğlu 2010, s. 237). Sırp Sanat ve Bilimler Akademisi tarafından 1986'da yayımlanan memorandumda, merhum Tito Sırp düşmanı olmakla suçlanırken, Tito'nun Sırları federe devletler arasında dağıttığını ve birlik olmalarını engellediği savunulmuştur. Bununla birlikte Kosova ve Voyvodina'ya özerklik verilmesinin de Sırlara karşı düşmanca bir tutum olduğu belirtilmiştir (Sander 2003, s. 577). Memorandum sonrasında 1987'de devlet başkanlığı tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise 1974 anayasası üzerinde 130 değişiklik yapılması talep edilmiş olup, bunların çoğunluğu Kosova ile ilgili olmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde 1988'de bu önerilerden çoğunluğu iktisadi planlama ve yerinden yönetim konularıyla alakalı olan 39'u kabul edilmiştir (Emiroğlu 2006, s. 95).

Milosevic'in iktidarı devraldığı 1989 yılında tüm ülke iktisadi, politik ve sosyal pek çok karışıklığa sahne olmuştur. Kosova eyaletinin Komünist Cemiyet Temsilcisi olan Arnavut asıllı Azem Vlasi ile bazı diğer görevliler, Yugoslav Komünist Cemiyeti Merkez Komitesi tarafından 1 Şubat'ta görevinden alınırken (Emiroğlu 2006, s. 96), bunun ardından Kosova'da Arnavutlar tarafından grevler ve çeşitli ayaklanmalar gerçekleştirilmiştir. Merkezi hükümet ise Sırların çoğunluğunu oluşturduğu bir askeri birliği bölgeye göndererek Arnavut ayaklanmasını bastırmıştır. Mart ayında ise Sırbistan Federe Yönetimi tarafından Kosova ve Voyvodina'nın özerklik statüleri kaldırılmıştır. Bunun üzerine özerklik statüsünün kendilerine geri verilmesi hususunda açıklamalarda bulunan 215 Kosovalı aydın tutuklanmış ve Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık konusunda

daha fazla tutum sergilemeye başlamışlardır. Bu doğrultuda, yeni bir siyasi parti kurulması hususunda Kosova’da çalışmalar yapılmış, Kosova Komünist Partisi ise 1989 yılının sonunda dağılmıştır (Savaş 2001, s. 105). Aralık ayında ise, 2002’de Kosova meclisi tarafından Kosova bölge yönetiminin başkanı seçilecek olan İbrahim Rugova tarafından, Kosova’nın ilk siyasi partisi niteliğindeki bağımsızlık yanlısı Kosova Demokratik Birliği (LDK) kurulmuştur (Bekaj 2000, p. 13).

2.1.4 Yugoslavya’nın Dağılması Sonrası Kosova

9 Kasım 1989 tarihinde Almanya’yı batı ve doğru olmak üzere ikiye ayıran Berlin Duvarı yıkılmıştır. Aynı dönemde Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov’un uygulamakta olduğu perestroyka ile glasnost politikaları başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nden kopmaların yaşanmaya başlaması ile beraber 1990 yılında ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir (Emiroğlu 2010, s. 110).

Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünya düzeni içerisinde süper güçlerden biri konumundaki SSCB, 1991 itibariyle tamamen dağılırken, Yugoslavya da sahip olduğu siyasi önemini kaybetmiştir. Bunun ardından Haziran 1991 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya Yugoslavya Federasyonu’ndan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiş, sonrasında ise Makedonya ile Bosna-Hersek de birlikten ayrılarak bağımsızlıklarını açıklamış ve Yugoslavya böylece fiili olarak dağılmıştır (Kut 2002, s. 151). Esasında Yugoslavya’nın dağılmasına yol açan pek çok etkenden söz edilebilmektedir. Temel etken olarak Tito’nun ölümü sonrası etnik grupları bir arada tutan bağ ve karizmanın kayboluşu gösterilmekle birlikte, federasyon içerisinde Sırp milliyetçiliğinin günden güne artması ve Büyük Sırbistan Devleti hayalleri, Slovenya ile Hırvatistan’ın iktisadi açıdan daha gelişmiş bölgeler olmaları ve bu doğrultuda başta Almanya olmak üzere Avrupa’ya yakınlaşmaları, komünizm rejiminin çökmesi neticesinde sosyalist temellere dayanan federal birliğin çözülmeye başlaması, tarihsel, etnik ve dinsel çatışmaların otorite boşluğu yaratması da diğer faktörler arasında önde gelenlerdir (Yapıcı 2007, s. 2).

1990'a değin komünist rejimle yönetilmiş olan Arnavutluk'ta gerçekleşen devrim neticesinde ise yavaş yavaş çoğulcu demokrasi rejimine geçilmeye başlanmış, Mart 1991'de gerçekleştirilen ilk serbest seçimlerde reform geçirmiş komünist parti seçimi kazansa da, 1992'de yapılan seçimlerde Salih Berişa'nın devlet başkanı olarak seçilmesi neticesinde ülke demokratikleşme yolunda ciddi adımlar atmaya başlamıştır. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (KEİ) üye olan Arnavutluk, Müslüman dayanışmasına dayalı bir uluslararası ilişkiler stratejisi izlemeye başlamıştır (Tourgine 1997, s. 85). Komünist rejim süresince Kosova'da yaşananlardan hem coğrafi hem de manevi anlamda oldukça etkilenmiş olan Arnavutluk, Kosova'nın özerklik statüsünün Sırbistan tarafından kaldırılmasını sert bir biçimde eleştirmiş ve dönemin Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ramiz Alia ada Yugoslavya'nın dağılması durumunda Arnavutluk'un Kosova'yı ilhak edebileceğini resmen duyurmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte ise Arnavutluk, Kosova sorununa daha fazla müdahil olmaya çalışmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Kosova ve diğer dış Arnavutlar konusunda genel olarak sessiz kalmış olan Arnavutluk, Cumhurbaşkanı Enver Hoca'nın ölümünün ardından dış politika stratejisinde önemli değişikliklere gittiğini ve artık dış Arnavutlar hususunda daha duyarlı olacağını göstermiştir (Mutlu 2010, s. 40).

Bu süreçte Kosovalı Arnavutlar da Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin çalışmalarını hızlandırmışlardır. 2 Temmuz 1990'da Belgrad yönetimi tarafından kapatılan Kosova Meclisi'nin Arnavut asıllı milletvekilleri, Kosova'nın Yugoslavya içerisindeki diğer cumhuriyetler ile eşit bir statüye sahip olduğunu ilan etmiştir (Kut 2002, s. 151). Sırp makamları ise bunun üzerine 5 Temmuz tarihinde meclisi ve hükümeti feshetmiş, bununla birlikte Kosova'da çalışma hayatını düzenleyen yeni bir kanun çıkarmak suretiyle binlerce Arnavut'u işten çıkarmıştır. 7 Eylül tarihinde ise Kaçanik'te gizli bir toplantı düzenleyen Kosovalı Arnavutlar, Kosova Cumhuriyeti'nin anayasası ile devlet başkanını ilan etme kararı almış (Clark 2000, p. 73), buna karşılık Sırbistan Meclisi ise gerçekleştirdiği anayasal değişiklikler ile 28 Eylül 1990'da Kosova ve Voyvodina'nın özerklik statülerine tamamen son vermiştir (Yılmaz 2005, s. 43).

Almanya'nın verdiği destekle Rugova liderliğinde yönetilen Kosova Devleti, şiddet içerikli ayaklanmaları önlemeye, Kosova sorununu uluslararası platforma taşımaya ve

Sırp yönetiminin meşruiyetini sistemli şekilde reddetmeye dayalı bir idare biçimi benimsemiştir. Rugova liderliğinde ilan edilen bağımsızlık, Sırpıları son derece saldırganlaştırmıştır. Kosova bölgesi Sırpılar tarafından kutsal olarak kabul edildiğinden, Yugoslavya içerisinde Kosova'ya devlet statüsü verilmediği gibi, yeni süreçte de Sırpılar Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasını istememişlerdir. Kosova'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesi neticesinde Sırbistan, Kosova'ya büyük bir askeri birlik göndermiş, askerler ise Priştine'deki radyo ve televizyon binasını basarak, kurumda Arnavutça yayın yapılmasını da yasak etmiştir. Bununla birlikte Arnavutça dilinde eğitim veren tüm okullar kapatılırken, kamu kurumlarında çalışan Arnavutların da işlerine son verilmiştir (Karatay 1998, s. 108).

Kosovalı Arnavutlar, Milosevic tarafından sunulan şartları kabul etmemiş, bu neticede Sırpılar ile Arnavutlar arasında sürekli mücadeleler cereyan etmiştir. 1991 yılından itibaren Arnavutlar, Sırp yönetiminin herhangi bir resmi işlemine dâhil olmamış olup, tüm işlemleri de boykot etme yoluna gitmiştir. Bununla birlikte başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesine Arnavutlar göç etmeye başlamıştır (Emiroğlu 2010, s. 128).

Eylül 1991 tarihinde sürgündeki Kosova Meclisi gizli bir şekilde Priştine'de toplanmış ve Kosova'nın bağımsız bir cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir. Bu doğrultuda 26-30 Eylül tarihlerinde bir referandum yapılırken, Sırp polisinin tüm engellemelerine karşın katılım oranının %87 olduğu referandumda oy kullananların %99,8'i Kosova'nın bağımsızlığını onaylamış (Türkmen 2006, s. 195), Kosova Meclisi de 19 Ekim 1991 tarihinde bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğunu resmen ilan etmiştir (Demirtaş-Coşkun 2001, s. 79). Kosova Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanını hemen ve yalnızca Arnavutluk tanımıştır (Ermağan ve Satıcı 2012, s. 373). 24 Mayıs 1992'de gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimlerinde ise tek aday durumundaki İbrahim Rugova %99,7 oy oranı ile Kosova Devlet Başkanı seçilmiştir. Devlet başkanı seçilmesinden sonra Kosova için sivil itaatsizlik politikası benimseyen Rugova, Gandhi'nin Hindistan'da İngilizlere yönelik olarak uygulamış olduğu stratejinin bir benzerini uygulamak suretiyle uluslararası toplumun dikkatini çekmeyi hedeflemiştir (Clark 2000, s. 67).

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte devletin tanınması hususunda 21 Aralık 1991 tarihinde AB'ye başvuru yapılmış, ancak başvuru o dönemde bağımsızlık ilanında bulunan ülkelerin bu kararlarının uygunluğunu denetlemek üzere kurulmuş olan “Badinter Tahkim Komisyonu” tarafından reddedilmiştir. Bu doğrultuda, Kosova'nın bağımsızlık hakkına sahip olup olmadığı hususu bu dönemde belirsiz kalmıştır. Bununla birlikte AB tarafından Sırbistan ve Karadağ'ın eski Yugoslavya'nın mirasçıları oldukları ifade edilmiş, bu bağlamda Kosova ise eski Yugoslavya'nın parçası olan Sırbistan tarafından zorla kendi topraklarına dâhil edilmiştir. Kosova'nın bu şekilde statüsünün herhangi bir şekilde tartışılmaksızın baskı kullanmak suretiyle Sırbistan'a dâhil edilmesi neticesinde AB harekete geçmiş ve Kosova'da yaşanan insan hakları ihlalleri ile diğer önemli konularda endişe duymaya başlamıştır. Başta Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu olmak üzere çeşitli Avrupa kurumlarında Kosova sorunu tartışılırken, Kosova'nın bağımsızlığı konusu ise gündem dışı kalmıştır. Daha ziyade Kosova'daki Arnavutlar ile Sırbistan ve Karadağ arasında barışçıl müzakere ve istikrar konularına ehemmiyet veren AB, Yugoslavya'nın Kosova üzerinde uyguladığı politik baskıları azaltmak üzere taraflar arasında bir diyalog oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak AB tarafından uygulanan yöntemlerin pratikte yürütme ve uygulama konusunda zayıf kalması neticesinde girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. AB'nin önleyemediği politik sorunlar ile kitlesel insan hakları ihlalleri ise 1998-1999 döneminde yaşanan savaşın en önemli kaynağı olmuştur (Novitet 2015, pp. 8-9).

Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Bosna-Hersek'in federasyondan ayrılmasını ve federasyonun dağıldığını kabul etmeyen Sırlar ile bu yeni devletler arasında da sürekli gerginlikler baş göstermiştir. Bu doğrultuda 1992 yılında Bosna-Hersek'te Sırlar tarafından katliamlar gerçekleştirilmiş ve binlerce Boşnak yaşamını kaybetmiştir. Yaşanan bu olaylar üzerine batı dünyası duruma müdahale etmiş ve Avrupa Topluluğu (AT) üyeleri başta Bosna-Hersek ve Kosova olmak üzere eski Yugoslavya topraklarında yaşanan olaylar sebebiyle, 21 Temmuz 1992 tarihinde Kosova sorunu ile ilgili olarak bir uluslararası konferansın düzenlenmesi gerekliliğini Sırp yönetimine iletmiştir. Lakin Sırp yönetimi, Kosova sorununun kendi iç meseleleri olduğunu belirterek, bu öneriyi şiddetle reddetmiştir (Emiroğlu 2010, s. 128).

Kosova'nın Arnavut lideri İbrahim Rugova ise bu süreç zarfında 14 Temmuz 1992'de Arnavutluk'a, 16-17 Temmuz 1992 tarihlerinde ise Yunanistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Yaptığı bu ziyaretlerde uluslararası topluma Kosova'nın içerisinde bulunduğu durumu ifade etmeye çalışan Rugova, Kosova'nın amacının Yugoslavya'dan tamamıyla ayrılmak olmadığını, lakin Kosova'nın federasyon içerisinde bir cumhuriyet (devlet) olarak var olmayı arzu ettiğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Sırlar ise, Kosova'da faaliyet gösteren okullarda Arnavutça öğretimi hususunda oldukça büyük anayasal engellemeler gerçekleştirmişlerdir. Ancak gerçekleştirilen tüm mücadelelere rağmen Kosova; Sırların baskıları ve askeri müdahaleleri neticesinde tam bağımsızlığını elde edememiş, 27 Nisan 1992 tarihinde Kosova ile Voyvodina özerk statülü bölgeler olarak Karadağ ve Sırbistan tarafından meydana getirilen yeni Yugoslavya Federasyonu sınırlarında ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kalmıştır. 20 Aralık 1992 tarihinde ise Yugoslavya'da başkanlık ve parlamento seçimleri gerçekleştirilmiş, Kosova ile Voyvodina da bu seçimlere katılmıştır (Emiroğlu 2010, s. 127).

Osmanlı egemenliği altında Kosova bölgesine çok sayıda Türk ve Müslüman kökenli insan yerleştirilmiştir. Yaklaşık beş yüzyıl boyunca barışın hüküm sürdüğü bu topraklara yönelik Sırların egemen olma isteği ve Batılı ülkelerin Balkanları Osmanlı'dan ayırma arzusu ise her daim devam etmiştir. Balkan Savaşları neticesinde de Balkanlar Osmanlı egemenliğinden çıkarken, Kosova'da da Sırp hâkimiyeti başlamıştır. Kosova'da Osmanlı egemenliğinin sona ermesinin ardından Kosova topraklarını da içine alan I. Yugoslavya Devleti kurulmuştur. Ancak bu dönemde Kosova'da yaşayan Türk ve Müslümanlara yönelik olarak Sırlar tarafından yapılan mezalimler baş göstermeye başlamış ve Müslümanların ellerinden toprakları alınarak Sırlara verilme politikası güdülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Tito Yugoslavya'sında Kosova halkı her ne kadar bir üye devlet statüsü elde edememiş olsa da, yapılan uzun görüşmeler ve baskılar neticesinde tam özerklik elde etmeyi başarmıştır. Ancak Tito sonrasında bu özerklik kaldırılırken, Sırlar tarafından Kosova halkına yönelik baskılar ve mezalimler giderek artmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Yugoslavya Federasyonu dağılmış, ancak Kosova bölgesi Sırbistan-Karadağ içerisinde kalmaya devam etmiş ve her ne kadar

Kosovalılar kendi bağımsızlıkları için uğraş verse de, Sırlar Kosova'ya bağımsızlık hakkı tanımamıştır.

2.2 KOSOVA COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ

Güneydoğu Avrupa'da yer almakta olan Kosova'nın yüzölçümü 10.908 km²'dir. Ülkenin güneyinde Makedonya, kuzeyinde ve doğusunda Sırbistan, kuzeybatısında Karadağ, güneybatısında ise Arnavutluk bulunmaktadır. Kosova'nın bahsi geçen komşuları ile toplam sınır uzunluğu 702 km olup, bunun 112 km'si Arnavutluk, 159 km'si Makedonya, 79 km'si Karadağ ve 352 km'si ise Sırbistan ileler (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

Balkan topraklarında önemli bir konumu bulunmakta olan Kosova'nın başkenti Priştine olup; diğer önemli şehirleri ise Prizren, Cakova, Ferizay, İpek, Gilan ve Mitrovitsa'dır (Turan 2009, s. 5). Kosova'nın coğrafi bakımdan Balkan yarımadasının merkezinde bulunması, Adriyatik Denizi ile Ege Denizi'ne en kısa ulaşım yolunu oluşturmaktadır (Taşdemir ve Yürür 1999, s. 135).

Kosova'nın oldukça büyük bir bölümü dağlık arazi ve engebeli coğrafik yapılardan meydana gelmektedir. Nehir havzaları deniz seviyesinden 400-700 metre yukarıdadır. Ülkede yüksek dağların ölçüleri 2.000-2.500 metreye kadar ulaşmaktadır. Ülkede Makedonya sınırında Şar Dağları, Arnavutluk sınırında Alpler, kuzey bölgesinde ise Kopaonik Dağları bulunmaktadır. Ülkedeki en yüksek nokta, 2.656 metre yüksekliği bulunan Ceraçiva zirvesidir. Ülkedeki en alçak yer ise 297 metre yükseklik ile Arnavutluk sınırında bulunan Beli Drim tepesidir (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

Kosova'da karasal iklim karasal hâkimdir. Bu doğrultuda ülkede yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir (Taşdemir ve Yürür 1999, s. 135). Balkan yarımadasının ortasından kuzeybatısına, oradan da güneye doğru uzanmakta olan Kosova ovası, 502 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Ova, sık ormanlarla kaplı olup, etrafı dağlarla çevrili, toprakları ise verimli durumdadır. Ovanın deniz seviyesinden yüksekliği 500-600 metre civarındadır. Su havzaları açısından zengin olan Kosova'da pek çok küçük ırmak

önce İbri ve Morava nehirlerine, oradan da Tuna'ya, bir kısmı ise Drin kolları ile birleşmek suretiyle Adriyatik denizine dökülmektedir (Aktepe 2012, s. 216).

Kosova adı, eski Bulgar ve Çek dillerinde “Karatavuk” manasına gelmekte olan “Kos” sözcüğünden türemiştir (Aktepe 2012, s. 216). Başka bir iddiaya göre ise, Balkanlar'da yaşamakta olan “Kos” isimli bir kuşun bölgede çok fazla görülmesi sebebiyle bölgedeki ovanın “Kosovası” şeklinde isimlendirildiği ifade edilmektedir. Kosova adı, tarihte ilk kez 1389 Kosova Savaşı ile birlikte yazılı metinlerde kullanılmıştır (Karatay 1998, s. 36).

Kosova ovası Balkanlarda merkezi bir konuma sahiptir. Bu doğrultuda Kosova ovası, Ortaçağ döneminden itibaren ticaret yollarının kesiştiği önemli bir nokta durumuna gelmiştir. Vranja yolu ile Sofya'ya giden tarihi Roma yolunun Kosova ovasından geçmekte olduğu bilinmektedir (Erdoğan 2013, s. 5). Akman (2006, s. 227) Kosova'nın tarih boyunca Balkan toprakları içerisinde bir geçiş noktası konumunda bulunması sebebiyle jeopolitik bakımdan önemlilik arz ettiğini, bu sebeple bölgenin geçmişte olduğu gibi gelecekte de hem Balkanlar hem de komşu coğrafyalar bakımından önemliliğinin devam edeceğini ifade etmektedir.

Tarih boyunca pek çok kavmin saldırısına uğramış olan Kosova, çeşitli jeolojik yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip durumundadır. Özellikle ülkenin batısındaki krom ve boksit yataklarının önemi büyüktür. Bununla birlikte ülkede bulunan bakır, demir, kurşun, çinko ve magnezyum cevherleri ile kömür yatakları da Kosova'yı birçok kavim için tarih boyunca cazip bir bölge kılmıştır (Tüysüz 2016, ss. 27-28).

2.3 KOSOVA EKONOMİSİ

Kosova ekonomik açıdan Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri durumundadır (Emin 2014, ss. 14-15). 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Kosova'da gerekli yasal düzenlemeler kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmek suretiyle, piyasa ekonomisine geçiş ve makroekonomik istikrarın korunması hususunda önemli gelişmeler yaşanmıştır (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014). Ancak bu süreçte Kosova, henüz iktisadi göstergelerde istikrarı yakalayabilmiş değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri,

yurtdışında yaşayan Kosovalılardan gelmekte olan döviz ve uluslararası yardımlara ülkenin halen gereksinim duyuyor olmasıdır. Ekonomisi dışarıya açık olan Kosova’da içerideki üretim olanaklarının yeteri kadar gelişmemiş olması sebebiyle, dış ticaret açığının boyutları oldukça büyük durumdadır (Emin 2014, s. 36).

Tablo 2.1’de görüldüğü üzere, ülkede Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) 2015 yılında 7.129 milyon dolardır. Satın alma gücü paritesine göre GSMH ise 17.782 milyon dolar seviyesindedir. Kişi başına GSMH 3.960 dolar olup, satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSMH 9.870 dolardır. 2015 itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) 6.400 milyon dolardır. Yıllık GSYİH büyüme oranı ise %3,92 olarak gerçekleşmiştir. Satın alma gücü paritesine göre GSYİH ise 17.538 milyon dolardır. Kişi başına düşen GSYİH 3.552 dolar olup, büyüme hızı ise yıllık %5,07’dir. Ülkede enflasyon oranı 2011 yılından sonra düşmeye başlamış olup, 2015 yılında -%0,5 olarak gerçekleşmiştir. Reel faiz oranının %8 civarında seyretmekte olduğu ülkede, kredi faizi ise 2015’te %7,69; 2016’da ise %7,22 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1: Kosova makroekonomik verileri

	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla, milyon dolar)		6.07	6.52	6.83	7.20	7.27	7.13	
GSMH (Satın alma gücü paritesine göre, milyon dolar)		14.00	15.07	15.89	16.58	17.04	17.78	
Kişi Başına GSMH		3.420	3.640	3.780	3.950	3.990	3.960	
Kişi Başına GSMH (Satın alma gücü paritesine göre)		7.890	8.420	8.800	9.090	9.350	9.870	
GSYİH (Gayri Safi yurt İçi Hâsıla, milyon dolar)	1.849	5.829	6.692	6.500	7.073	7.384	6.400	
Yıllık GSYİH Büyüme Oranı (%)		3,31	4,62	2,81	3,44	1,22	3,92	
GSYİH (Satın alma gücü paritesine göre, milyon dolar)	6.245	13.79	14.73	15.42	16.21	16.70	17.54	
Kişi Başına GSYİH	1.088	3.283	3.737	3.601	3.878	4.054	3.552	
Yıllık Kişi Başına GSYİH Büyüme Oranı (%)		2,48	3,73	2,00	2,37	1,35	5,07	
Kişi Başına GSYİH (Satın alma gücü paritesine göre)	3.674	7.767	8.223	8.541	8.885	9.166	9.734	
Enflasyon Oranı (%)		3,5	7,3	2,5	1,8	0,4	-0,5	
Reel Faiz Oranı (%)		8,86	8,37	9,81	8,94	5,88	7,92	
Kredi Faiz Oranı (%)		13,97	13,3	12,24	10,9	9,29	7,69	7,22

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

Tablo 2.1’de yer alan verilere göre, Kosova’nın bağımsızlığının ardından geçen süreçte ülkenin GSMH’si ve GSYİH’inin genel olarak bir büyüme sergilemiş olduğu görülmektedir. Ayrıca enflasyon oranı oldukça düşük düzeyde, faiz oranları ise %10’un altında düzeydedir.

2.3.1 Doğal Kaynaklar

Kosova, yeraltı kaynakları bakımından zengin bir ülke olup; ülkede kurşun, çinko, bakır, gümüş, altın ve kömür madenleri bol miktarda bulunmaktadır. Ülke linyit rezervi

açısından Avrupa’da Almanya ve Polonya’nın ardından üçüncü sırada bulunmakta olup, buna rağmen bahsi geçen yeraltı kaynakları verimli biçimde işletilememektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2014).

Kosova’da elektrik üretimini iki termik santral tarafından gerçekleştirmektedir. Ülkede zengin kömür yatakları bulunması sebebiyle bu termik santrallerde hammadde olarak çoğunlukla ülkede üretimi yapılan linyit kömürü kullanılmaktadır. Bahsi geçen santrallerin yıllık elektrik üretim kapasitesi toplam 1513 MW’tır. Bununla birlikte ülkede üçüncü bir termik santral kurulması için çalışmalar devam etmektedir. Ülkede kurulmuş olan çeşitli irili ufaklı hidroelektrik santralleri de bulunmakla birlikte, bu santrallerin elektrik üretimine katkıları düşük düzeydedir. Ancak tüm bu yatırımlara rağmen, ülkenin elektrik gereksiniminin büyük bir çoğunluğu, bu üretim tesisleri vasıtasıyla karşılanamamaktadır. Kosova’nın petrol ve petrol ürünleri ihtiyacı tamamıyla ithalat vasıtasıyla karşılanmaktadır. Petrol ve petrol ürünleri ülkeye, boru hattı bulunmadığı için karayolu ile taşınmakta olup; ülkeye petrol ve petrol ürünleri ihracatında bulunan ülkelerin başında Sırbistan ile Arnavutluk gelmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

Kosova’da 7 önemli ticaret noktası yer almakta olup, bu noktalardan geçiş esnasında ithalat işlemlerinin denetimi sağlanmaktadır. Ülkede doğalgaz kullanımı ile ilgili altyapı henüz oluşturulmamış olup; geçtiğimiz yıllarda yapılmış olan çalışmalar sonucunda ülkeye doğalgaz sağlanması ve kullanımına ilişkin çeşitli projeler ortaya çıkmış durumdadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

2.3.2 Sektörel Yapı

Kosova’nın sektörel yapısı tarım, sanayi ve hizmet sektörleri bakımından incelenebilmektedir. Tablo 2.2’de görüldüğü üzere, Dünya Bankası verilerine göre; 2015 yılı itibariyle GSYİH’ya en çok katkıda bulunan sektör %66,75 ile hizmet sektörüdür. Bunu %19,79 ile sanayi sektörü ve %13,46 ile tarım sektörü takip etmektedir.

Tarım sektörünün ekonomiye olan katkısının yıllar geçtikçe azalmakta olduğu Tablo 2.2’den görülebilmektedir. Buna göre 2010’da tarım sektörünün %16,24 oranındaki

katkısı 2015'te %13,46'ya düşmüştür. Buna rağmen sektör 2015 yılında %3,73'lük bir büyüme göstermiştir. Sanayi sektörünün ekonomiye olan katkısı 2010 ile 2015 arasında %19 ile %21 arasında değişim göstermektedir. Ancak 2010 yılında %20,72 olan sanayi sektörünün ekonomiye katkısının 2015 yılında %19,79'a düşmüş olduğu söylenebilmektedir. Yine de sektörün büyümesi devam etmekte olup, 2015 yılında sanayi sektörü %4,06 büyümüş durumdadır. Hizmet sektörünün ekonomiye katkısı her yıl düzenli olarak artış göstermektedir. Buna göre 2010 yılında %63,04 olan hizmet sektörünün ekonomiye katkısı, 2015 yılında %66,75'e yükselmiştir. Bununla birlikte her yıl büyümekte olan hizmet sektörü 2014'te %9,29; 2015'te ise %2,16 büyümüş durumdadır.

Tablo 2.2: Kosova'da sektörel dağılım

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım Sektörünün GSYİH'e Oranı	16,24	15,57	14,82	14,40	14,33	13,46
Tarım Sektörünün Yıllık Büyüme Oranı (%)	1,40	0,25	-8,55	1,40	0,83	3,73
Tarım Sektörünün Ekonomiye Katkısı (milyon Dolar)	793	853	793	847	878	704
Sanayi Sektörünün GSYİH'e oranı	20,72	19,67	19,88	20,29	19,41	19,79
Sanayi Sektörünün Yıllık Büyüme Oranı (%)	7,68	-0,99	13,55	9,38	0,15	4,06
Sanayi Sektörünün Ekonomiye Katkısı (milyon Dolar)	1.011	1.078	1.064	1.194	1.188	1.035
Hizmet Sektörünün GSYİH'e Oranı	63,04	64,76	65,30	65,31	66,26	66,75
Hizmet Sektörünün Yıllık Büyüme Oranı (%)	2,76	7,06	2,77	3,89	9,29	2,16
Hizmet Sektörünün Ekonomiye Katkısı (milyon Dolar)	3.078	3.551	3.496	3.845	4.059	3.494

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

Ülkenin coğrafi yapısı çoğunlukla dağlık ve dik yamaçlı arazilerden meydana gelmekte olup, akarsuların meydana getirdiği çeşitli havzalar olduğu da görülmektedir. Ekilebilir arazinin yoğun olduğu yerlerde üretilen önemli tarım ürünleri arasında; buğday, mısır,

patates, baharatlık biber ve çeşitli meyveler bulunmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

2.3.3 Dış Ticaret

Tablo 2.3'te görüldüğü üzere, Dünya Bankası tarafından hazırlanan verilere göre; ticaretin GSYİH'ya oranı 2010'da %75,26 iken yıllar içinde azalarak 2015'te %69,23'e gerilemiştir. Ülkede mal ve hizmet ihracatının GSYİH'ya oranı ortalama olarak %19 seviyesinde seyretmektedir. İhracatın yıllık büyüme oranı 2014 yılında %17,08 olarak gerçekleşirken, 2015 yılında ise %2,87 seviyesine düşmüştür. İthalatın GSYİH'ya oranı ise 2010'da %55,41 iken 2015'te %49,79'a gerilemiş durumdadır. İthalatın yıllık büyüme oranı ise 2014'te %8,57 olarak, 2015'te ise %3,19 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.3: Kosova'da dış ticaret

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ticaretin GSYİH'ya Oranı (%)	75,26	76,32	70,62	66,29	70,13	69,23
Mal ve Hizmet Dış Dengesinin GSYİH'ya Oranı (%)	-35,57	-37,20	-34,12	-31,60	-30,99	-30,36
Mal ve Hizmet İhracatının GSYİH'ya Oranı	19,85	19,56	18,25	17,34	19,57	19,44
Mal ve Hizmet İhracatı Yıllık Büyüme Oranı (%)	12,50	3,84	0,70	2,31	17,08	2,87
Mal ve Hizmet İhracatının Değeri (milyon Dolar)	1.156	1.309	1.186	1.226	1.445	1.243
Mal ve Hizmet İthalatının GSYİH'ya Oranı	55,41	56,76	52,37	48,94	50,56	49,79
Mal ve Hizmet İthalatı Yıllık Büyüme Oranı (%)	9,17	3,70	-7,59	-1,50	8,57	3,19
Mal ve Hizmet İthalatının Değeri (milyon Dolar)	3.230	3.798	3.404	3.461	3.733	3.187

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

Kosova'nın başlıca ihracat gerçekleştirdiği ülkeler; İtalya, Arnavutluk, Makedonya, İsviçre, Almanya, Türkiye, Belçika, Slovenya, Bulgaristan ve Avustralya'dır. Ülkenin

başlıca ithalat gerçekleştirdiği ülkeler ise Almanya, Makedonya, Sırbistan, Türkiye, Yunanistan, Çin, İtalya, Slovenya, Arnavutluk ve Hırvatistan'dır (İTO 2011, s. 5).

Kosova'nın başlıca ihracat ürünleri; adi metal ve adi metal ürünleri, yenilen sebzeler, gıda mamulleri, içecek ve tütün, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar ile tekstil ve tekstil ürünlerinden meydana gelmektedir. Ülkenin başlıca ithalat ürünlerini ise; gıda mamulleri, içecek ve tütün, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar, elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları, adi metal ve adi metal ürünleri ile ulaşım ekipmanları oluşturmaktadır (İTO 2011, s. 5).

2.3.4 İstihdam ve İşsizlik

Tablo 2.4'te görüldüğü üzere, Dünya Bankası verilerine göre; hizmet sektöründe istihdam oranı son yıllarda artarak 2015 yılında %69,50'ye ulaşmış durumdadır. Hizmet sektöründe istihdam edilen erkeklerin toplam erkek istihdamına oranı %63,38 iken istihdam edilen kadınların toplam kadın istihdamına oranı ise %90,56'dır. Dolayısıyla kadınların hizmet sektöründe erkeklere göre daha fazla istihdam edilmekte oldukları söylenebilmektedir. Bununla beraber, sanayi sektöründe istihdam oranı son yıllarda benzer seviyelerde seyretmekle birlikte 2015 yılında %28,25 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe istihdam edilen erkeklerin toplam erkek istihdamına oranı %34,02 iken, istihdam edilen kadınların toplam kadın istihdamına oranı ise %8,38'dir. Dolayısıyla erkeklerin sanayi sektöründe kadınlara göre daha fazla istihdam edilmekte oldukları söylenebilmektedir. Tarım sektöründe istihdam oranı son yıllarda düşmekte olup, 2015 yılında %2,25 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe istihdam edilen erkeklerin toplam erkek istihdamına oranı %2,60 iken, istihdam edilen kadınların toplam kadın istihdamına oranı ise %1,06'dır. Dolayısıyla erkeklerin tarım sektöründe kadınlara göre daha fazla istihdam edilmekte oldukları söylenebilmektedir.

Tablo 2.4: Kosova’da istihdam oranları

	2012	2014	2015
Hizmet Sektöründe İstihdam Oranı (Toplam istihdam oranı içinde)	67,05	68,76	69,50
Hizmet Sektöründe Erkek İstihdam Oranı (Toplam erkek istihdamı içinde)	62,34	62,58	63,38
Hizmet Sektöründe Kadın İstihdam Oranı (Toplam kadın istihdamı içinde)	84,68	89,19	90,56
Sanayi Sektöründe İstihdam Oranı (Toplam istihdam oranı içinde)	28,45	28,61	28,25
Sanayi Sektöründe Erkek İstihdam Oranı (Toplam erkek istihdamı içinde)	33,26	34,43	34,02
Sanayi Sektöründe Kadın İstihdam Oranı (Toplam kadın istihdamı içinde)	10,11	9,35	8,38
Tarım Sektöründe İstihdam Oranı (Toplam istihdam oranı içinde)	4,56	2,64	2,25
Tarım Sektöründe Erkek İstihdam Oranı (Toplam erkek istihdamı içinde)	4,35	2,99	2,60
Tarım Sektöründe Kadın İstihdam Oranı (Toplam kadın istihdamı içinde)	5,37	1,46	1,06

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

Tablo 2.5’te görüldüğü üzere, Dünya Bankası verilerine göre; Kosova’da toplam işsizlik oranı 2012’de %30,95 iken 2014’te %35,15’e yükselmiş, 2015’te ise %32,79 olarak gerçekleşmiştir. 2015’te ülkede erkek işsizlik oranı %31,64 olarak gerçekleşirken, kadın işsizlik oranı ise %36,47 olmuştur. İlköğretim mezunlarının işsizlik oranı %46,67 iken, ortaöğretim mezunlarının işsizlik oranı %32,71’dir. Yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranı ise %19,94 seviyesindedir. Buna göre, eğitim seviyesi yükseldikçe ülkede işsizlik oranının azalmakta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 15-24 yaş arası nüfusun %57,71’i işsiz durumundadır. 15-24 yaş arası erkeklerin %54,24’ü; kadınların ise %67,23’ü işsizdir.

Tablo 2.5: Kosova’da işsizlik oranları

	2012	2014	2015
Toplam İşsizlik Oranı (Toplam İşgücüne Oranı)	30,95	35,15	32,79
Erkek İşsizlik Oranı (Erkek İşgücüne Oranı)	28,10	32,95	31,64
Kadın İşsizlik Oranı (Kadın İşgücüne Oranı)	39,98	41,53	36,47
Ortaöğretim Mezunlarının İşsizlik Oranı (Toplam İşsizlik Oranı İçinde)		35,21	32,71
İlköğretim Mezunlarının İşsizlik Oranı (Toplam İşsizlik Oranı İçinde)		45,65	46,67
Yükseköğretim Mezunlarının İşsizlik Oranı (Toplam İşsizlik Oranı İçinde)		20,11	19,94
Genç Nüfusun İşsizlik Oranı (15-24 yaş arası işgücüne katılan toplam nüfus içinde)	55,34	61,00	57,71
Genç Erkeklerin İşsizlik Oranı (15-24 yaş arası işgücüne katılan erkek nüfusu içinde)	52,02	56,23	54,24
Genç Kadınların İşsizlik Oranı (15-24 yaş arası işgücüne katılan kadın nüfusu içinde)	63,76	71,74	67,23

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

2.4 KOSOVA’NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Dünya Bankası tarafından açıklanan verilere göre Kosova’nın nüfusu 2015 yılsonu itibariyle, Tablo 2.6’da görüldüğü üzere 1,8 milyon kişidir. Yıllık nüfus artış hızı 2010 ile 2013 yılları arasında genel olarak %1 ve altında seyrederken, 2014’te %0,13’lük, 2015’te ise %1,10’luk bir düşüş meydana gelmiş olduğu görülmektedir. Ülkede nüfus yoğunluğu ise km² başına ortalama 165 kişidir. Doğum itibariyle ülkede beklenen yaşam süresi 2015 yılında 71 yılı geçmiş durumdadır. Kadınların doğurganlık oranı yıllar içerisinde düzenli olarak azalarak, 1990’da %3,9 iken 2015 yılında %2,09’a düşmüştür. Kosova’da yapılan araştırmalar çerçevesinde kadınların toplam nüfusa oranına ilişkin sadece 2010 ve 2015 yılına ait veriler bulunmaktadır. Buna göre her iki yılda yapılan araştırmada kadın oranının %48,5 civarında olduğu neticesine ulaşılmıştır. Ülkede 0-14 yaş arası, 15-64 yaş arası ile 65 yaş ve üzeri nüfusa ilişkin veriler hususunda da yalnızca 2010 ve 2015 yılına ait veriler elde edilebilmektedir. Bunu bahsi geçen yıllarda yaş gruplarının oranları arasında önemli farklılıklar görülmemektedir. 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı 2010’da %6,70 iken 2015 yılında %6,78’e yükselmiştir. 15-64 yaş aralığındaki nüfusun toplam nüfusa oranı 2010’da %65,88 iken 2015’te %67,60’a yükselmiştir. 0-14 yaş aralığındaki nüfusun toplam nüfusa oranı ise 2010’da %27,48 iken

2015'te %25,74'e düşmüştür. Bu durum ülkede doğurganlık oranının yıllar geçtikçe azalmakta olması ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda, ülkede önemli bir çoğunluğu 15-64 yaş aralığındaki çalışma ehliyetine sahip olan kişilerin meydana getirmekte olduğu söylenebilmektedir.

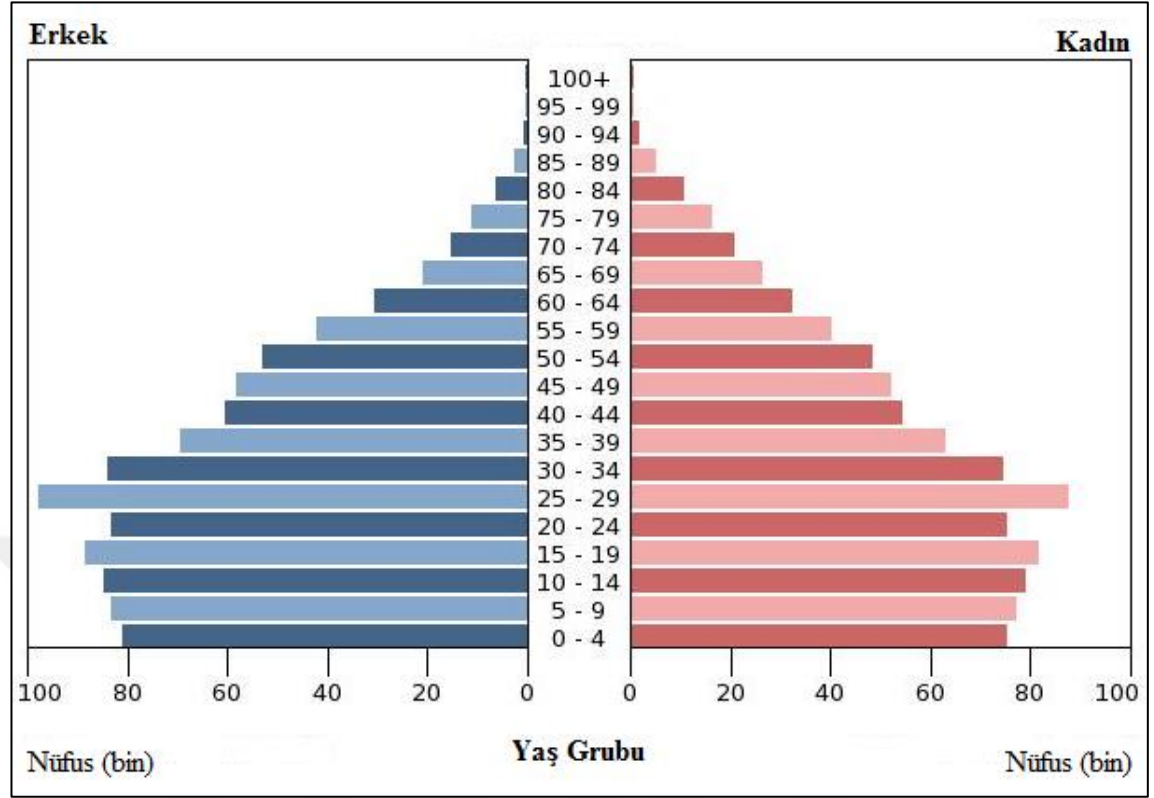
Tablo 2.6: Kosova'ya ilişkin nüfus verileri

	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Nüfus	1.862.000	1.700.000	1.775.680	1.790.957	1.805.200	1.824.100	1.821.800	1.801.800
Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	1,90	-3,58	0,80	0,86	0,79	1,04	-0,13	-1,10
Nüfus Yoğunluğu (Km'ye düşen insan sayısı)	171,	156,1	163,1	164,5	165,8	167,6	167,3	165,5
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	67,75	67,95	69,90	70,15	70,50	70,80	71,10	71,35
Kadın Başına Doğurganlık Oranı	3,9	2,95	2,29	2,24	2,19	2,16	2,13	2,09
Kadın Nüfus Oranı			48,54					48,47
65 yaş ve üzeri nüfus oranı			6,70					6,78
15-64 yaş arası nüfus oranı			65,88					67,60
0-14 yaş arası nüfus oranı			27,48					25,74

Kaynak: World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].

15-64 yaş aralığındaki %67'lik grubun %17'sini 15-24 yaş arası, %42'sini 25-54 yaş arası, yaklaşık %8'ini ise 55-64 yaş arası grup meydana getirmektedir (CIA World Factbook 2017). Kosova nüfusunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı Şekil 2.1'de görülebilmektedir.

Şekil 2.1: Kosova nüfusunun cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımı (2016)

Kaynak: CIA World Factbook, 2017. Kosovo, 12 January, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> [accessed on 15 March 2018].

Kosova'nın en kalabalık şehri 207 bin nüfus ile başkent Priştine'dir. Ülkede yaş ortalaması 28,7 olup, nüfusun %92,9'unu Arnavutlar meydana getirmektedir (CIA World Factbook). Bu oran dolayısıyla Kosova, Balkanlardaki ikinci Arnavut ülkesi olarak görülmektedir (Emin 2014, s. 14). Bunun yanında Boşnaklar nüfusun %1,6'sını, Sırpalar %1,5'ini, Türkler %1,1'ini, Aşkaliler %0,9'unu, Mısırlılar %0,7'sini, Goraniler %0,6'sını, Romanlar %0,5'ini, diğer etnik unsurlar da %0,2'sini oluşturmaktadır (CIA World Factbook, 2017).

Ülkede resmi diller Arnavutça ve Sırpça olup (Emin 2014, s. 15); nüfusun %94,5'i Arnavutça, %1,7'si Boşnakça, %1,6'sı Sırpça, %1,1'i Türkçe, %1'i ise diğer dilleri konuşmaktadır. Kosova halkının %95,6'sı Müslüman olup; %2,2'si Katolik Hristiyan, %1,5'i Ortodoks Hristiyan'dır. Ülkede 15 yaş ve üzeri nüfusun %91,9'u okuma yazma bilmektedir. Bu oran erkeklerde %96,6 iken kadınlarda ise %87,5'tir (Emin 2014, s. 15)

Kosova’da Arnavutça, Sırpça, Boşnakça ve Türkçe olmak üzere dört dilde eğitim yapılmaktadır. Arnavutça, Türkçe ve Boşnakça dillerinde yapılmakta olan eğitim, Kosova eğitim sistemi çerçevesinde yürütülmekte olup; ülkedeki Sırp azınlık ise UNMIK yönetimini kabul etmediği için, Sırbistan eğitim sistemi çerçevesinde eğitim ve öğretim uygulaması gerçekleştirmeye başlamıştır. Ülkede 2002-2003 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilen eğitim reformu kapsamında zorunlu eğitim 9 yıla çıkarılmıştır (Erdoğan 2013, s. 19).

2.5 KOSOVA’NIN İDARİ VE SİYASİ YAPISI

Çalışmanın bu kısmında Kosova’nın idari ve siyasi yapısı kapsamında Kosova’nın bağımsızlığı ve Kosova anayasası, yasama organı, yürütme organı, yargı organı, yerel yönetimler, siyasi partiler ve Kosova’nın uluslararası ilişkiler konuları ele alınmaktadır.

2.5.1 Kosova’nın Bağımsızlığı ve Kosova Anayasası

Birleşmiş Milletler’in (BM) 9 yıllık geçiş yönetimi neticesinde 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş olan Kosova Cumhuriyeti’nde parlamenter demokrasi ve çok partili sistem bulunmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014). Ülkenin başkenti Priştine olarak belirlenmiştir (CIA World Factbook 2017).

Uluslararası Adalet Divanı tarafından Temmuz 2010 tarihinde alınan tavsiye niteliğindeki karar kapsamında, uluslararası hukukun genel prensiplerine göre Kosova’nın bağımsızlığının BM Güvenlik Konseyi’nin 1244 numaralı kararı² ve anayasal çerçeveyi ihlal etmediği bildirilerek, Kosova’nın bağımsızlığına meşruiyet kazandırılmıştır. Kosova, bu kararın ardından Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund – IMF*) ve Dünya Bankası’na (*World Bank – WB*) üye olmuştur (Emin 2014, s. 15). 2008 yılında ilan edilen bağımsızlığın ardından Kosova’yı resmi olarak ilk tanıyan ülke Kosta Rika olmuştur. Bunun ardından ise Kosova’yı ABD (ABD ilk defa geçince açık yaz önce), Türkiye, Arnavutluk, İngiltere, Afganistan, Japonya ve Hırvatistan tanımış olup;

² Bkz. Resolution 1244 (1999), Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm>

Kosova'nın dünya ülkeleri tarafından tanınma süreci artarak devam etmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

15 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Kosova anayasasına göre Kosova; bağımsız, egemen, demokratik, üniter ve bölünmez bir ülkedir. Bununla birlikte ülkede kuvvetler ayrılığı ilkesi hâkimdir (Kosova Anayasası 2008, s. 1).

2.5.2 Kosova'da Yasama Organı

Kosova'da yasama yetkisi Kosova Meclisi'ne aittir. Meclis ilk kez BM'nin girişimi neticesinde 2001 yılında kurulmuştur. 2008'de bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından yeni anayasa çerçevesinde yeni parlamento oluşturulmuştur (Emin 2014, s. 21).

Parlamentoyu meydana getiren Kosova Meclisi 120 milletvekilinden meydana gelmekte olup, her 4 yılda bir seçimler yenilenmektedir. Bahsi geçen 120 milletvekilinin 10'u Kosovalı Sırp, 10'u ise Sırp olmayan azınlıklar (4 Roman, Aşkali ve Mısırlı; 3 Boşnak, Karadağlı, Hırvat ve Macar; 2 Türk ve 1 Gorali) için ayrılmaktadır (Kosova Anayasası 2008, s. 21).

Meclisin kanun yapma, anayasal değişiklik yapma ve anayasa çerçevesinde belirlenmiş olan çeşitli yetkileri bulunmaktadır. Meclis başkanı ile 5 başkan yardımcısı meclis içerisinde milletvekillerinin oy çokluğuyla seçilmektedir. Meclis içerisinde sağlık, gençlik, ticaret vb. 19 komisyon görev yapmaktadır (Kosova Anayasası 2008, ss. 21-22).

Bağımsızlığın ilan edilmesini müteakiben ülkedeki ilk parlamento seçimleri 12 Aralık 2010'da gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde Başbakan Hashim Thaçi'nin partisi olan Kosova Demokratik Partisi (PDK) 34, Kosova Demokratik Birliği (LDK) 27, AB karşıtlığı ile bilinen Vetevendosje 14, Kosova'nın Geleceği için İttifak (AAK) 12 ve Yeni Kosova İttifakı (AKR) ise 8 milletvekili ile parlamentoda yer almıştır. Diğer topluluklara ait partiler 25 milletvekilliği elde ederken, Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) ise mecliste 3 koltuğa sahip olmuştur (Emin 2014, s. 15).

2014 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde ise PDK %29.15, LDK %24.44, VV %12.84, AAK %9.13, NISMA %4.97, AKR %4.42 oy oranı elde etmiştir. Azınlık partilerden Sırp listesi %3.96 oy alırken, iki Türk partisinden Kosova Türk Demokrat Partisi kazanan taraf olmuş ve %1.04 oy oranı elde etmiştir (Emin 2014, s. 15). 2014 seçimleri neticesinde PDK mecliste 37 sandalye elde ederken, LDK 30, VV 16, AAK 11, NISMA 6; Türkler ve diğer azınlıklar ise 20 sandalye kazanmışlardır (Emin 2014, s. 22).

2.5.3 Kosova’da Yürütme Organı

Kosova’da yürütme erkini, cumhurbaşkanı ve başbakanın en üstte yer aldığı hükümet meydana getirmektedir. Kosova Cumhurbaşkanı, Kosova toplumunun birliğini temsil etmekte olup, hem ülke içinde hem de ülke dışında Kosova’nın meşru temsilcisi konumundadır. Bununla birlikte cumhurbaşkanı, anayasa çerçevesinde belirlenmiş olan demokratik işleyişin de garantörü durumundadır (Kosova Anayasası 2008, s. 29).

Günümüzde Kosova Devlet Başkanı olan Haşim Taçi, 7 Nisan 2016’da bu göreve seçilmiştir. Başbakan İsa Mustafa ise 9 Aralık 2014’ten bu yana görevdedir (CIA World Factbook 2017). Başbakan, bakanlar kuruluna başkanlık etmekte olup, bakanlar kurulu da cumhurbaşkanının onayı doğrultusunda oluşmaktadır. Hükümet; meclis tarafından belirlenmiş olan kanunların ve politikaların anayasaya uygun şekilde uygulanmasından sorumlu olmaktadır. Bununla birlikte hükümette en az 1 Sırp ve 1 diğer azınlıklardan birine mensup 2 bakan yer alması zorunludur. Bunun yanında en az 2 Sırp ve 2 diğer azınlıklara mensup bakan yardımcısının hükümet içerisinde yer alması da anayasa garantisi altındadır (Kosova Anayasası 2008, s. 29).

Kosova Cumhurbaşkanı, meclis tarafından seçilmekte olup, kapalı oylama sistemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda bir kişinin cumhurbaşkanı seçilebilmesi hususunda mecliste yer alan 120 milletvekilinin 2/3’ünün oylarını alması gerekmektedir. İlk iki tur neticesinde 2/3 çoğunluğun elde edilememesi durumunda ise, sonraki turda oy çokluğu ile cumhurbaşkanı seçilmektedir (Emin 2014, s. 21). 12 Aralık 2010’da gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin ardından PDK, AKR, Rugova Listesi ve azınlık partileri tarafından bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Emin 2014, s. 15).

2.5.4 Kosova’da Yargı Organı

Kosova’da yargı organı bağımsız mahkemelerden oluşmaktadır. Anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmekte olan yargının en üst organı Yüksek Mahkeme’dir. Yüksek Mahkeme’nin başkanı; yüksek mahkeme üyeleri arasından, Kosova Yargı Yüksek Konseyi’nin önerisiyle, yedi yıllık görev süresi için cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bununla birlikte tüm diğer hâkimlerin atamaları da, Kosova Yargı Konseyi’nin önerisi doğrultusunda cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır. Yüksek Mahkeme üyeleri ile diğer hâkimlerin sayısının en az %15’inin azınlık mensuplarından olması gerekmektedir. Ülkede hâkimlerin görev süresi 3 yıldır (Kosova Anayasası 2008, s. 37).

Kosova Yargı Konseyi, ülkede yargı sisteminin bağımsızlığını ve tarafsızlığını korumakta olan bağımsız bir kurum niteliğine sahiptir. Yargı Konseyi’nin 13 üyesi bulunmakta olup, bu üyelerin görev süreleri ise 5 yıldır. Bu üyelerin 5’i konsey tarafından, 4’ü parlamento tarafından seçilmektedir (Emin 2014, s. 23).

Ülkedeki yargı sistemi içerisinde cumhuriyet savcılığı kurumu da bulunmaktadır. Bu kurumun başındaki başsavcı, yargı sistemi içerisinde yer alan bağımsız bir kurum olan Kosova Savcılar Konseyi’nin önerisi neticesinde cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (Kosova Anayasası 2008, s. 40).

Anayasa Mahkemesi, yukarıda bahsi geçmekte olan tüm yargı kurumlarını tamamlayan bir kurum niteliğindedir. Ülkede anayasanın çiğnenmesi durumunda devreye girmekte olan Anayasa Mahkemesi’nin 9 üyesi bulunmakta olup, bu üyeler parlamentonun önerisi neticesinde cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresi 9 yıl olup, bu üyeler yalnızca bir dönem görev yapabilmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin Başkanı ise Anayasa Mahkemesi üyeleri tarafından 3 yıllığına seçilmektedir ve başkanın da yalnızca bir defa seçilme hakkı bulunmaktadır (Emin 2014, s. 23; Kosova Anayasası 2008, s. 40).

2.5.5 Kosova’da Yerel Yönetimler

Kosova’da idari yapılanma, BM Geçici Yönetim Misyonu’nun (UNMIK) 27 Temmuz 2000 tarihinde ilan etmiş olduğu 2000/43 numaralı kararı çerçevesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Kosova’da yerel yönetimlerin temel birimleri belediyelerden meydana gelmektedir. Her bir belediyenin kendi kapsadığı bir bölgesi bulunmakta olup, kendi yönetmelikleri çerçevesinde idare edilmektedirler (Emin 2014, s. 24).

İdari açıdan 30 yerel idareye yani belediyeye ayrılmış olan Kosova’da, hükümet tarafından, BM Özel Elçisi Martti Ahtisaari’nin vekâletine bağlı olarak, merkezileştirme süreci çerçevesinde 8 ayrı ek yerel yönetimin kurulduğunu açıklanmıştır. Bu yerel yönetimlerden bazılarının sınırları konusunda nihai onayın hükümet tarafından verilmesi beklenmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2014).

Belediyeler, etnik ve/veya dini bir ayırım yapmaksızın, sınırları içerisinde yaşamakta olan bütün yurttaşların haklarını korumakla yükümlüdür. Belediyeler, kapsamakta oldukları toplulukların etnik, kültürel, dini ve dilsel kimliklerini korumak ve onları yaşatmalarına imkân vermekle mükellef olup; bütün etnik unsurlara karşı kapsamı kanun çerçevesinde belirlenmiş olan belediye hizmetlerini gerçekleştirmekle sorumludur. Kosova’da belediyelerin örgütlenmesi ve işleyişi, Avrupa’nın “Yerel Özyönetim Şartı” doğrultusunda belirlenmiş durumdadır (Kosova Anayasası 2008, s. 47).

Bu bölümde genel olarak Kosova hakkında bilgiler verilmiştir. 2008 yılında bağımsızlığını elde etmeyi başarmış olan Kosova, tarihsel süreçte anlatılmış olduğu üzere, Osmanlı egemenliği altında beş yüz yıllık bir süre barış ve huzur içerisinde yaşarken, Osmanlı egemenliğinden çıkmasının ardından, kurulan iki Yugoslavya Devleti içerisinde Sırlara karşı büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Bölümde Kosova’nın coğrafyası, ekonomik durumu, demografisi, idari ve siyasi yapısından bahsedilmiş olmakla birlikte, bir sonraki bölümde Kosova’nın yaşamış olduğu bağımsızlık süreci ayrıntılı şekilde anlatılmıştır.

3. KOSOVA KRİZİ VE KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde, Kosova'da siyasi direniş süreci, Kosova'nın silahlı mücadelesi ile UÇK'nın faaliyetleri, Kosova'ya NATO'nun müdahalesi ile UNMIK yönetiminin kurulması, Kosova geçici anayasal çerçevesi, Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi ve Kosova'nın bağımsızlık ilanı ele alınmaktadır.

Kosova sorununun temel sebebi olarak, Kosova topraklarının Sırp ve Arnavut milliyetçilerin düşüncelerinin merkezini oluşturması görülmektedir. Gerek Büyük Sırbistan gerekse de Büyük Arnavutluk ideallerinin içerisinde Kosova, vazgeçilmez bir riya niteliğindedir. Uluslararası toplum da Kosova sorununu, Balkanlardaki genel Arnavut sorununun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir (Çelik 2005, s. 16).

Yugoslavya'nın dağılması ve Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ile Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmeleri neticesinde Federal Yugoslavya Devleti içerisinde sadece Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri kalmış, ardından Karadağ'ın da bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Kosova sorunu iyice gün yüzüne çıkmıştır (Girgin ve Biren 2002, s. 115). Sorunun giderek büyümesinde Kosovalı Arnavutlar arasında yayılan milliyetçilik duyguları ciddi bir önem arz etmekte olduğu gibi, Arnavutluk lideri Enver Hoca'nın aşırı sol görüşlerinin Kosovalı Arnavut aydınlar ve halk üzerindeki etkisi de önemli bir faktör niteliğindedir (Tılıç 1999, s. 184).

1989 yılına değin Sırbistan Cumhuriyeti içerisinde otonom bir eyalet olarak varlığını sürdüren Kosova, bir cumhuriyetin sahip olduğu anayasa, hükümet, mahkemeler, merkez bankası gibi özerklikten daha fazla haklara fiilen sahip olmuştur. Bu bağlamda Yugoslavya'nın dağılması sürecinde bağımsızlık arzusunu uluslararası topluma duyurmaya çalışan Kosova, bölgedeki dengelerin tümünden değişebileceği kaygısıyla dış dünyadan ciddi bir destek bulamamıştır (Emiroğlu 2006, s. 70).

1989'da Kosova'nın özerklik statüsünün Sırbistan yönetimince tek taraflı biçimde kaldırılması neticesinde ise Kosova sorunu artık resmen ortaya çıkmıştır (Emiroğlu 2006,

s. 69). Sırp lider Milosevic'in Kosova'ya yönelik politikaları neticesinde Belgrad yönetimi ile Kosovalı Arnavutlar arasında var olan ilişkiler kopma noktasına ulaşmıştır (Türbedar 2005, s. 44). Milliyetçi Sırp'ların Arnavutlara yönelik artan baskıları Arnavut milliyetçiliğinin de bölgede giderek büyümesine ve güçlenmesine sebebiyet verirken, İbrahim Rugova önderliğindeki Kosovalı Arnavutlar önce pasif bir direniş sergilemiş, ardından ise silahlı mücadeleye başlamışlardır. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde, Rugova önderliğindeki pasif direniş ve sonrasında başlatılan silahlı mücadele ile birlikte yaşanan iç savaş süreci sonrasında NATO'nun bölgeye müdahalesi ve Avrupa Birliği'nin (AB) süreç içerisindeki rolü analiz edilmektedir.

3.1 KOSOVA'DA SİYASİ DİRENİŞ

İbrahim Rugova önderliğindeki Kosova Arnavutlarının 1990 yılında kendi cumhuriyetlerini ilan etmeleri Sırp'ları iyice saldırganlaştırmıştır. Bu cumhuriyeti ve bağımsızlığı kabul etmeyen Sırp'lar, durumu kabul etmeleri halinde Kosova'nın ileriki zamanda federasyondan ayrılma hakkı olacağını bildiklerinden, kendileri için kutsal olarak gördükleri Kosova'nın statüsünün değişmesine izin vermemişlerdir. Kosova Meclisi'nin Sırp'lar tarafından feshedilmesi Arnavutları çok fazla etkilememiş, Arnavutlar artık Sırbistan yönetimi ile herhangi bir bağlarının kalmadığını ve bağımsız olduklarını iddia etmişlerdir (Karatay 1998, s. 108).

Kosova'da gerçekleşen insan hakları ihlallerinin uluslararası toplumun da tepkisini çekmeye başlaması üzerine Yugoslavya Başbakanı Milan Panic tarafından 1992 sonu ve 1993 başında bu insan hakları ihlallerinin azaltılacağı yönünde açıklamalar yapılmış ve Panic, bu hususta İbrahim Rugova ile de temaslarda bulunmuştur. Ancak gerçekleştirilen düzenlemeler çerçevesinde Kosova Arnavutlarının sosyal ve kültürel haklarının iyileştirilmesine yer verilmemiştir. 1993'te Arnavutça dilinin okullarda öğretilmesi ve kültürel çeşitli serbestlikler tanınması söz konusu olmuş, aynı dönemde Bosna-Hersek'te iç savaş durumu şiddetlenmiştir. Bosna'daki durum sebebiyle Sırp'lar neredeyse tüm askerlerini o bölgeye yönlendirirken, Kosova'da yeni bir cephe açılmaması için de mücadele etmişlerdir. Bu dönemde İbrahim Rugova'nın da Kosova için son derece pasif bir liderlik ve yönetim sergilemesi ise, Arnavutlar arasında Rugova'nın etkinliğinin

azalmasına ve halkın Rugova üzerindeki desteğini çekmesine sebebiyet vermiştir (Karatay 1998, s. 110).

1995 yılında Kosova Arnavutlarının Sırlara yönelik sivil itaatsizlik stratejisi sürdürülmüş ve Sırbistan'ın Kosova üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştırıcı her eylemden uzak durulmuştur. Bu doğrultuda Arnavutlar, Sırbistan ve Yugoslavya seçimlerini boykot yoluna gitmişler, ancak bu boykot Milosevic'in Yugoslav Meclisi'ndeki gücünün artmasına sebebiyet vermiştir (Judah 2000, s. 79).

Yugoslavya'daki Sırların bir kısmı Kosova'nın durumunu ümitsiz olarak değerlendirmekle birlikte, Kosova'daki kutsal yerlerin korunmasına ilişkin herhangi bir çözümün kabul edilmesinin doğru olduğunu savunmuşlardır. Sırp milliyetçilerinin ruhani liderlerinden Dobrica Cosic de 1992-1993 dönemindeki Yugoslav Devlet Başkanlığı sürecinde Kosova'nın Arnavutlar ile Sırlar arasında bölüştürülmesi fikrine destek vermiştir. Kosova meselesinin Sırbistan'a zarar verdiğini düşünen Cosic, bu doğrultuda devlet başkanlığı döneminde Kosovalı Arnavut liderlerle çeşitli gizli görüşmelerde bulunarak bölünme teklifinde bulunmuş, ancak Arnavutlar Kosova'nın tamamen kendilerine ait olduğunu belirterek teklifi reddetme yoluna gitmişlerdir (Judah 1997, s. 307).

3.2 KOSOVA'NIN SİLAHLI MÜCADELESİ VE UÇK

Bosna-Hersek'te yaşanan iç savaşın 1995'te sona ermesini ve Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrı ve bağımsız bir devlet şeklinde tanınmasını sağlayan 21 Aralık 1995 tarihli Dayton Antlaşması, Kosovalı Arnavutları da oldukça etkilemiştir (Babuna 2000, s. 199). Savaşın son zamanlarında Kosovalı Arnavutlar, bu savaşın durdurulması ve barışın tesis edilmesi hususunda gerçekleştirilen uluslararası arabuluculuk çabaları içerisinde Kosova sorununun da ele alınmasını sağlamak suretiyle, Kosova konusunun da uluslararası bir boyut kazanmasını temenni etmişlerdir. Ancak Batılılar Rugova'nın şiddeti reddeden mücadele biçimini övmelerine rağmen, Kosova konusunun uluslararası platformlara taşınması ile ilgili olarak herhangi bir girişimde bulunmamışlardır (Chandler 2000, s. 47).

Üç yıllık savaş süreci sonunda Bosna'nın bağımsızlığını elde etmesi, Kosovalı Arnavutlar içinde silahlı mücadele yanlısı grubun ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir, Rugova'nın sivil itaatsizlik mücadelesine olan destek de giderek azalmıştır (Latif 2006, s. 132). Bu doğrultuda Kosova'nın silahlı mücadele vasıtasıyla bağımsızlığını elde edebileceğine inanan Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) grubu ortaya çıkmıştır (Samancı 2011, s. 128).

Tam kuruluş tarihi belli olmayan UÇK, ilk eylemlerini 1993 yılında gerçekleştirmiş ve 1995'e değin küçük çaplı ve sadece belirli şahıslara yönelik eylemlerini istikrarlı biçimde sürdürmüştür. Bu dönemde UÇK'nın temelde hedefleri Sırp polis kuvvetleri ile Sırplarla yakın ilişkileri bulunan Arnavutlar olmuştur (Hedges 1999, pp. 25-29). Dayton Barış Antlaşması ve görüşmeler sürecinde Kosova sorununun ele alınmaması Kosovalı Arnavutları hayal kırıklığına uğrattırırken, pasif direnişin bir sonuç elde edilmesi hususunda faydalı olmayacağını anlaşılmaması üzerine UÇK (Weller 1999, p. 218), eylemlerini hızlandırmak suretiyle Sırp güvenlik güçleri yanında sivil halkı da hedef almaya başlamıştır (McGwire 2000, p. 6). Ciddi anlamda ilk defa Şubat 1996'da Batı Kosova'da bulunan Sırp yerleşimleri ile Sırp polisine yönelik gerçekleştirdiği saldırılar vasıtasıyla adını duyurmuş olan UÇK (Tufan 2008, s. 50), Milosevic tarafından yasadışı bir terör örgütü ilan edilmiş ve Sırp polisi ile askerlerinden UÇK'ya karşı harekete geçmeleri istenmiştir (Sarı 2010, s. 74).

Kosova'dan kaçan ve özellikle de Almanya, ABD ve Avustralya'ya göçen Arnavut diasporası, UÇK'nın kurulmasına ve faaliyetlerine büyük bir destek verirken, ciddi mali yardımlarda bulunmuşlardır. Diaspora, UÇK'yı desteklemelerinin Arnavut milliyetçiliği ile kimliklerini korumanın, Kosova ile ilişki kurmalarının en önemli yolu olduğunu düşünmüşlerdir. Kosova içerisindeki gençlerden de ciddi destek alan ve katılım sağlanan UÇK, kendisine destek vermeyen ılımlı Arnavutlar ile Sırplar dışında kalan diğer etnik grupları tehdit etmek suretiyle kendi safına çekmeye çalışmıştır (Tılıç 1999, s. 133).

1997 sonlarında Rugova hükümeti ile Kosova Parlamentosu'nu tanımadığını ve pasif direniş ile bir sonuca ulaşamayacağını açıklayan UÇK, bütün halkı silahlı mücadeleye

davet etmiştir (McGwire 2000, pp. 4-5). 1998 yılında ise UÇK milisleri iki Sırp polisini öldürmek suretiyle dikkatleri tamamıyla üzerine çekmiştir. Temmuz 1998’de ise UÇK milisleri, Kosova topraklarının yaklaşık %40’ını ele geçirmeyi başarmıştır (Savaş 2001, s. 107).

Esasen gerilla savaşı için uygun olmayan Kosova topraklarında bu savaş stratejisini uygulayan UÇK, Kosovalı Arnavutlar içerisinde sivil itaatsizlik politikasıyla bir sonuç alınamayacağını düşünen kimselerin önce örtülü sonrasında ise açık desteğini elde etmiştir. UÇK tarafından gerçekleştirilen eylemler sayesinde uluslararası toplumun Kosova sorununa olan ilgisini de arttırmıştır (Kut 2005, s. 152). Bununla birlikte 1999 yılında UÇK’nın asker sayısı 30 bine ulaşmıştır (Akman 2006, s. 232).

UÇK her ne kadar Kosova’da yaşayan Sırp’ların güvenliği için bir tehdit unsuru olsa da, Milosevic Kosova’da gerçekleştirmek istediği etnik temizliğe sebep olması açısından UÇK’nın varlığından memnun olmuştur, çünkü Milosevic UÇK’nın yeterli güce sahip olmadığının bilincindedir. UÇK’nın ilk eylemlerinde Sırp askerleri ile polisine karşı başarı elde eden UÇK da zaman içerisinde etkinliğini kaybetmeye başlamış ve Sırp ordusu Kosova’da egemen duruma gelmiştir. UÇK tarafından Sırp birliklerine saldırı düzenlenmesi neticesinde Sırp lider Milosevic ise, bu saldırıları sebep göstererek Kosova’da etnik temizlik harekâtı başlatmıştır. Sırp’lar tarafından gerçekleştirilen askeri operasyonlarda UÇK’nın lider kadrosu içinde yer alan pek çok isim ve militan öldürülürken, Arnavut köylerinde yaşamakta olan masum ve silahsız siviller arasında da ciddi ölümler gerçekleşmiştir (Kut 2005, s. 153). Bu bağlamda, 28 Şubat 1998 tarihinde UÇK’yı yok etmek üzere Prekaz’da gerçekleştirilen askeri operasyonda UÇK’nın önemli liderlerinden Adem Yaşari ile ailesi ve pek çok UÇK militanı öldürülmüştür (Bekaj 2000, p. 21). Bununla birlikte yüzlerce Kosovalı Arnavut da bölgeden ayrılmak zorunda kalmış ve mülteci durumuna gelmiştir. Bu durum uluslararası toplumun da oldukça tepkisini çekmiştir (Demirtaş-Coşkun 2001, s. 80).

Kosova’da vuku bulan olayların sona ermesi hususunda BM tarafından 1998 yılında dört önemli karar alınmıştır. 31 Mart 1998 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan

1160 sayılı karar³ çerçevesinde Yugoslavya'nın Kosova toplumuna yönelik işlediği suçlar kınanırken, UÇK'dan da terör faaliyetlerine bir an evvel önce son vermesi ve Yugoslavya Devleti'nin siyasi çözüm hususunda gereken adımları atması çağrısı yapılmıştır (Karakoç 2006, s. 230).

23 Eylül 1998 tarihinde BM tarafından alınan 1199 sayılı karar⁴ kapsamında, Kosova'da giderek kötüleşmekte olan durumun bölgesel barış ve güvenlik açısından bir tehdit unsuru teşkil etmekte olduğu, hem Sırpların hem de Arnavutların yaşanabilecek insani felaketleri engellemek üzere gereken tedbirleri almaları gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte kararda, uluslararası örgütlerin ve diğer devletlerin temsilcilerinin Kosova'da var olan durumu gözlemlemek üzere bölgeye giriş yapmalarının da herhangi bir şekilde önlenmemesi gerekliliği belirtilmiş, bu doğrultuda Kosova Diplomatik Gözlem Misyonu'nun oluşturulmasına karar verilmiştir. 1199 sayılı kararın ardından NATO da, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne kuvvet kullanma tehdidinde bulunmuştur (Karakoç 2006, s. 230).

BM tarafından konuyla ilgili olarak 24 Ekim 1998 tarihinde 1203 sayılı üçüncü bir karar⁵ daha alınmıştır. Bu kararda daha önce alınmış olan iki karara göndermeler yapılmış ve önceki kararların mutlaka uygulanması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bununla birlikte bu karar kapsamında AGİT Kosova Denetleme Misyonu'nun oluşturulması kararlaştırılmıştır (Karakoç 2006, s. 231).

BM'nin konuya ilişkin dördüncü kararı ise 17 Kasım 1998'de alınmış olan 1207 sayılı karar⁶ olup, bu karar BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova müdahalesi öncesinde almış olduğu son karar niteliği taşımaktadır. Bu karar çerçevesinde de, daha önce alınmış olan üç karar kapsamında belirtilmiş olan hususlar ele alınmıştır (Karakoç 2006, s. 231).

³ Bkz. Resolution 1160 (1998), Adopted by the Security Council at its 3868th meeting, on 31 March 1998, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u980331a.htm>

⁴ Bkz. Resolution 1199 (1998), Adopted by the Security Council at its 3930th meeting, on 23 September 1998, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u980923a.htm>

⁵ Bkz. Resolution 1203 (1998), Adopted by the Security Council at its 3937th meeting, on 24 October 1998, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u981024a.htm>

⁶ Bkz. Resolution 1207 (1998), Adopted by the Security Council at its 3944th meeting, on 17 November 1998, <http://unscr.com/en/resolutions/1207>

Bahsi geçen bu dört karar çerçevesinde Temas Grubu ile AGİT'in rolleri ön plana çıkarılırken, Yugoslavya Devleti'nin toprak bütünlüğü ile egemenliğinin göz önünde bulundurulduğu ve bu kararların BM Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde alındığına vurgu yapılmaktadır (Karakoç 2006, s. 231).

Kosova'da gerçekleşen olaylar uluslararası toplumun hızlı bir şekilde dikkatini çekmiştir. NATO tarafından Sırp lider Milosevic'e kuvvet kullanma tehdidinde bulunulurken, BM ise Yugoslavya'ya karşı silah ambargosu uygulanması kararı almış ve Sırp tarafından bölgede gerçekleştirilen etnik temizliğin bir an önce sonlandırılması hususunda Belgrad yönetimi uyarılmıştır. Uluslararası toplum tarafından yoğun bir baskı sürdürülmesi neticesinde Sırp lider Milosevic geri adım atmak zorunda kalarak askeri operasyonlarını durdurmuş ve ABD Kosova Özel Temsilcisi Richard Holbrooke ile Sırp lider Miloseviç arasında 12 Ekim 1998'de bir antlaşma imza edilmiştir. Bu antlaşmanın denetlenmesi hususunda ise Avrupa Güvenlik İşbirliği Konseyi (AGİK) tarafından çeşitli gözlemciler Kosova'ya gönderilmiştir. Netice itibariyle İbrahim Rugova tarafından yıllarca sürdürülen siyasi direnişin yapamadığını, UÇK silahlı mücadele ile başarmış ve Kosova sorunu artık uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir (Türkoğlu 2001, ss. 120-121).

3.3 NATO MÜDAHALESİ VE UNMIK YÖNETİMİ

NATO tarafından Kosova'ya askeri operasyon gerçekleştirilmeden önceki süreç zarfında, Mart 1998 ile Mart 1999 tarihleri arasında 2.000 civarında Arnavut, Sırbistan polisi tarafından öldürülmüştür. Bununla birlikte 1998 yaz mevsiminde 250.000 kişi, evleri ve tarlaları Sırp tarafından yok edilmek suretiyle Kosova'dan sürgün edilmiştir. Ocak 1999 tarihinde Racak Kasabası'nda 40 Arnavut öldürülmüş, Sırp tarafından gerçekleştirilen bu katliamın delilleri ise BM insani yardım ekiplerince ortaya çıkarılmıştır. Yine 1998 genelinde Sırbistan silahlı kuvvetleri ile Kosovalı Arnavutlar arasındaki çatışmalarda 1.500 Arnavut hayatını kaybederken, 400.000 civarında kişi ise mülteci olmuştur. BM tahminleri doğrultusunda, Sırp yönetimi tarafından gerçekleştirilen etnik temizlik süreci neticesinde, Nisan 1999 tarihinde 226.000 kişi Arnavutluk, 125.000 kişi Makedonya, 33.000 kişi ise Karadağ'a göç ederek mülteci olmuştur. Mayıs 1999

itibariyle ise Kosova nüfusunun %90'ını oluşturan 1,5 milyon Arnavut göç etmek zorunda kalmış, 225.000 kişi kaybolmuş ve 5.000 kişi öldürülmüş durumdadır (NATO, 15 July 1999).

3.3.1 Ramboulliet Görüşmeleri

Kosova'da Sırp'ların sivil Arnavutlara yönelik saldırılarının artması üzerine AB üyesi devletler konu hakkında yalnızca diplomatik boyutta bir görüş birliği elde edebilmiş, buna karşılık askeri operasyon konusunda bir uzlaşa sağlanamamıştır. İngiltere ile Almanya muhtemel bir askeri müdahaleyi savunmuş, ancak başta Yunanistan olmak üzere Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Fransa ve İtalya sorunun çözümü hususunda diplomatik çözüm tekniklerinden faydalanılmasını savunmuştur. Netice itibariyle AB tarafından Temas Grubu'nun kurulması girişimi desteklenmiştir (Özdal 2008, s. 429).

Kosova'daki çatışmalar hususunda arabuluculuk yapmak üzere, daha önce Bosna-Hersek'teki savaş için de toplanmış olan ve altı üyeden meydana gelen Temas Grubu⁷, 6-14 Şubat 1999 tarihinde Sırp ve Arnavut temsilcilerini Paris yakınlarında bulunan Ramboulliet kasabasında bir araya getirmiştir (Karakoç 2006, s. 231). Kosovalı Arnavutları bu toplantıda Kosova'nın seçilmiş cumhurbaşkanı İbrahim Rugova, Rogova'ya muhalif olan Birleşik Demokratik Hareket lideri Recep Qosja ve UÇK adına Haşim Taçi başta olmak üzere 16 kişilik bir heyet temsil etmiştir (Emiroğlu 2006, s. 184). Görüşmeler süresinde Temas Grubu tarafından iki tarafa sunulmuş olan şu ilkeler üzerinde durulmuş ve bu ilkeler üzerinden görüşmeler ilerlemiştir (Weller 1999, pp. 123-124);

- i. İki taraf arasındaki çatışmaların ivedilikle sonlandırılması ve diyalog yolu ile barışçıl bir çözümün aranması,
- ii. Yugoslavya ile komşularının toprak bütünlüklerinin korunması,
- iii. Kosova'da AGİT gözetimi dâhilinde seçimler gerçekleştirilmesi,

⁷ ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya'dan meydana gelmektedir.

- iv. Kosova’da bütün etnik grupların haklarının korunarak, idari kadrolarda adil temsilin temin edilmesi,
- v. Kosova’nın nihai statüsünün çözümü hususunda üç yıllık bir geçiş süreci öngören antlaşmanın imza edilerek, bu antlaşmanın tek taraflı olarak değiştirilmemesi,
- vi. Uygulamaların denetlenmesi hususunda uluslararası katılıma ve işbirliğine izin verilmesi.

Yugoslavya ordusu ile UÇK’nın aynı seviyede kabul gördüğü bu görüşmeler neticesinde hazırlanan antlaşma metninin seksen civarındaki maddesi doğrudan Yugoslavya ile ilişkili olmuştur (Baş 2006, s. 27). Kosova’ya barış getirilmesi hususunda Sırp lider Milosevic’e birtakım şartlar sunulmakta olan bu görüşmeler neticesinde hazırlanan ve yedi bölümden meydana gelen bildirinin son bölümünde Kosova sorunu ele alınmış ve burada Kosova sorununun çözümü hususunda uluslararası bir toplantı gerçekleştirileceği ile NATO’nun anlaşmaya uyulmasını sağlamak için bölgede görevlendirileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Kosova’dan Sırp birliklerinin çıkarılacağı, UÇK’nın silahsızlandırılacağı ve Kosova’ya özerklik statüsünün geri verilerek askerden arındırılmış bir bölge olacağı kararı alınmıştır (Weller 1999, p. 227). Sırp temsilcileri ise bu maddenin egemenlik haklarının ihlali anlamına geldiğini ifade ederek sert tepkiler göstermişlerdir (Allen 1999, pp. 17-18).

Yugoslavya Devleti’nin gerek iktidarı gerekse de muhalefeti de, Kosova meselesinin bir iç mesele olduğunu belirterek, ABD tarafından Rambouillet görüşmelerinde önerilmiş olan, Kosova bölgesine NATO birliklerinin konuşlandırılması ve üç yıl sonunda Kosova’nın bağımsızlığının referanduma götürüleceğine ilişkin hükümleri, üçüncü tarafların çözüm sürecine katılmaması gerektiği düşüncesi çerçevesinde istememiştir (Allen 1999, p. 18; Weller 1999, p. 232).

3.3.2 Kosova’ya NATO Müdahalesi

Rambouillet’te gerçekleştirilen görüşmelerde Arnavut temsilcileri, ABD’nin de araya girmesi neticesinde 12 Mart 1999 tarihinde “Kosova’da Barış ve Özerklik İçin Geçici Antlaşma”yı imza etmişler, lakin Sırp temsilcileri bu antlaşmayı yine aynı gerekçeleri

öne sürmek suretiyle onaylamamıştır (Herring 2000, p. 227). Bu doğrultuda, aylarca süregelen barış görüşmeleri de başarısızlığa uğramış, bu neticede Kosova'ya yönelik NATO harekâtının gerçekleştirileceği kesinleşmiştir (Chomsky 2000, p. 2).

Diplomatik yollarla sorunun çözümü imkânsızlaşması, Sırp tarafının görüşmelerde oldukça uzlaşmaz bir tavır sergilemesi ve 20 Mart'ta Kosova'da etnik temizlik harekâtına başlaması üzerine, NATO Genel Sekreteri Javier Solana 23 Mart 1999 tarihinde tüm diplomatik yolların tükenmiş olduğunu ifade ederek, Avrupa Yüksek Müttefik Komutanı Wesley Clark'a hava operasyonunu başlatması hususunda talimat verildiğini açıklamıştır (Weller 1999, p. 236). Bu doğrultuda NATO kuvvetleri tarafından 24 Mart 1999 tarihinde Yugoslavya'da hava operasyonları başlatılmış, bu durum Kosovalıların da hızla topraklarından kaçmaya başlamasına sebebiyet vermiştir (Demirtaş-Coşkun 2001, s. 80).

NATO müdahalesi BM'den izin almadan gerçekleştirilmiş olup (Ermağan ve Satıcı 2012, s. 374), bu bağlamda müdahalenin başlaması sonrasında BM Güvenlik Konseyi 26 Mart'ta toplanmış, ancak NATO müdahalesini kınayan karar tasarısı 3'e karşı 12 oy⁸ ile reddedilmiştir. NATO ise Kosova'ya yaptığı müdahalenin sona erdirilmesi hususunda Milosevic'in şu beş şartı yerine getirmek zorunda olduğunu beyan etmiştir (Alpkaya 1999, s. 6);

- i. Kosova'daki tüm askeri faaliyetlerin durdurulması, şiddet ve baskıların bir an önce sona erdirilmesi,
- ii. Kosova'dan asker, polis ve milis güçlerinin çekilmesi,
- iii. Kosova'da uluslararası bir askeri birliğin varlığının kabul edilmesi,
- iv. Tüm sığınmacılar ile yer değiştirmiş olan kişilerin şartsız ve güvenli şekilde geri dönmelerinin ve insani yardım kuruluşlarının engellenmeden bu insanlara yardım etmelerinin kabul edilmesi,
- v. Rambouillet antlaşmaları kapsamında siyasi bir çerçeve anlaşmanın meydana getirilmesi hususunda çalışmaya arzulu olduğuna ilişkin güvenilir güvence sağlanması.

⁸ Kabul eden üç üye Rusya, Çin ve Namibya; reddeden 12 üye ise ABD, Fransa, İngiltere, Arjantin, Bahreyn, Brezilya, Gabon, Gambiya, Hollanda, Kanada, Malezya ve Slovenya'dır.

9 Haziran 1999'da Yugoslavya ile NATO arasında imza edilen ve Sırbistan birliklerinin Kosova'dan çekilmesini sağlayan Kumanova Antlaşması neticesinde 10 Haziran itibariyle 78 günlük operasyon resmen sona ermiştir (Tüysüz 2016, s. 53). NATO birlikleri bu süreçte hiç kayıp vermemiştir (McGwire 2000, p. 10). 1244 sayılı ve 10 Haziran 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı⁹ neticesinde ise Kumanova Antlaşması onaylanmış ve Kosova, "de facto" olarak Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ayrılarak, BM yönetimi altına girmiştir (Phillips 1996, p. 823). Bununla birlikte imzalanan antlaşma gereğince Ramboulliet Görüşmelerinde ele alınmış olan temel ilkeler de kabul edilmiştir (Tüysüz 2016, s. 53).

78 gün süren NATO operasyonu süresince Kosova, Sırbistan ve Karadağ'da bulunan Yugoslav birlikleri ile stratejik noktalar hedef alınmıştır. Bu arada Bosna'da olduğu gibi Kosova'da da etnik bir temizlik yapmakta olan Sırlar, Arnavutlarla ilgili hemen tüm kayıtları ortadan kaldırma gayreti içerisinde olmuş, nüfus kayıtları, tapular, doğum belgeleri vb. bilgi ve belgeler imha edilmiştir. Bu süreçte batılı devletlerin barış için diplomatik gayretleri de sürmüştür (Taşdemir ve Yürür 1999, s. 148). Operasyon sürecinde NATO tarafından askeri birlikler ve tesislerden ziyade sanayi tesislerinin, köprülerin ve santrallerin bombalanmasına önem verilmiş, bu şekilde kırılgan durumdaki Yugoslavya ekonomisine büyük bir darbe vurulmuştur (Uzgel 2007, s. 54). Bununla birlikte Yugoslavya genelinde 2 hastane ile 300 okul NATO tarafından bombalanarak yok edilmiş, ülkedeki tüm iletişim ağı çökmüş, 100.000 işçi fabrikaların yıkılması sebebiyle işsiz kalmış, 1.500 Sırp sivil ve 500 asker ölmüştür. Savaşın başında ise bir milyon Arnavut, Sırlar tarafından; çok sayıda Sırp ve Çingene ise UÇK tarafından Kosova'dan sürgün edilmiştir. Operasyon sürecinde Yugoslav ordusu ise 4.600 Arnavut'u öldürmüştür (Blackburn 2000, ss. 486-515).

NATO tarafından gerçekleştirilmiş olan bu operasyon neticesinde Yugoslavya, ABD tarafından önceden sunulmuş olan planı kabul etmiştir. Bunun yanında Kosova da, bu

⁹ BM Güvenlik Konseyi üyesi 15 ülkeden 14'ü lehte oy vermiş, Çin ise çekimser oy kullanmıştır. Bkz. Karakoç, J., 2006. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemonya çabaları etkisinde NATO'nun Kosova müdahalesi. *Gazi Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), s. 237.

müdahale sonrasında artık uluslararası toplumun önemli bir gündem maddesi haline gelmiş ve Kosova'nın geleceğine ilişkin görüşler giderek yoğunlaşmaya başlamıştır. NATO müdahalesi sonrasında BM ve ABD'nin politik ve iktisadi denetimi altına giren Kosova'da askeri bakımdan ise NATO desteğindeki bir güç niteliğine sahip olan KFOR bölgede konuşlandırılmıştır (Dean 1999, p. 4).

3.3.3 Kosova'da KFOR Varlığı ve UNMIK Yönetimi

3 Haziran 1999 tarihinde imzalanmış olan “Kosova İçin Barış Planı” çerçevesinde Kosova'da var olan çatışmalar bitmiş (Olçay 2000, s. 17) ve BM Güvenlik Konseyi tarafından 10 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen 1244 sayılı karar kapsamında Kosova'da güvenliğin, siyasi ve ekonomik istikrarın elde edilmesi amacıyla BM tarafından uluslararası olarak hem sivil hem de askeri birer varlığın oluşturulması kararlaştırılmıştır ve bu neticede KFOR ile UNMIK Kosova'da göreve başlamıştır (Ayhan 2008, s. 31; Klasnja 2007, p. 16). Kosova'ya gerçekleştirilen müdahale çerçevesinde Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanmaması içinse, 1244 sayılı kararın başlangıç bölümünde, BM üyelerinin Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini garanti ettiğine yönelik bir ifade konmuştur (Geçici 2008, s. 16; Karakoç 2006, s. 237).

Kosova'nın güvenliği, istikrarı ve yönetimi hususunda Kosova Gücü (KFOR) ile BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) meydana getirilmiştir. Üç ay süren NATO askeri operasyonunun ardından Kosova'da 10 Haziran 1999 itibarıyla BM yönetimi resmen devreye girmiştir (Muguruza 2003, p. 237).

KFOR, NATO'nun da içerisinde yer aldığı BM uluslararası askeri gücü anlamına gelmektedir. NATO üyesi olan 23 ülke ve NATO'ya üye olmayan 12 ülke KFOR'a dâhil olmuştur. Sonrasında Rusya'nın da bu barış gücüne dâhil olmasıyla birlikte, NATO'ya üye olmayan ülke sayısı 13'e yükselmiştir. KFOR'a en büyük askeri desteği ise ABD gerçekleştirmiştir (Karakoç 2006, s. 237).

Kosova'ya yerleştirilmiş olan uluslararası yönetimin (UNMİK) temelde üç hedefi bulunmaktadır. Birincisi, bölgede mevcut olan çatışma ortamının önüne geçmek üzere tüm askeri, polis ve milis güçlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamaktır. İkincisi, Kosova'da güvenli bir bölge meydana getirmek üzere BM himayesinde uluslararası sivil ve askeri güçleri bölgeye yerleştirmek suretiyle çalışmalar yapmaktır. Üçüncüsü ise, Kosova'da yaşamını sürdüren tüm insanlar için barışı ve normal hayat şartlarını güvence altına alıp, Kosova'ya önemli oranda özerklik sağlayacak geçici bir siyasi yapının kurulması hususunda BM Güvenlik Konseyi'nin karar vereceği geçici bir yönetimin oluşturulmasıdır (Klasnja 2007, p. 16). UNMİK, gümrük işlerinden yönetim alanına değin hemen her konuda yetkilendirilmiştir (Kostovicova 2008, p. 635). 1244 sayılı karar çerçevesinde 10 Haziran 1999'da göreve başlayan UNMİK'in temel faaliyetleri ise şu şekilde belirlenmiştir (UNMİK, 10 June 1999);

- i. Temel sivil yönetim fonksiyonlarını gerçekleştirmek,
- ii. Kosova'da tam özerkliğin ve özyönetimin oluşmasını kuvvetlendirmek,
- iii. Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi hususunda politik süreci yönetmek,
- iv. Bütün uluslararası mercilerin insani ve afet yardımlarını koordine etmek,
- v. Önemli altyapı inşaatlarını desteklemek,
- vi. Sivil hukukun uygulanmasını ve düzeni tesis etmek,
- vii. İnsan haklarını geliştirmek,
- viii. Bütün mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların Kosova'daki evlerine güvenli biçimde ve hiçbir engellenme ile karşılaşmadan dönüşlerini temin etmek.

Temel hedefi Kosova'nın nihai statüsünü belirleyecek politik süreci hazırlamak olan UNMİK'in vesayet yönetiminin dört ana unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar şu şekildedir (Dursun-Özkanca 2010, p. 455; Özdal 2008, s. 430; Report of UN Secretary General to UN Security Council 1999, p. 2);

- i. *BM önderliğindeki Emniyet ve Adalet İşleri:* Direkt olarak BM gözetiminde Kosova polis kuvvetlerinin oluşturulmasını ve hukuk düzeninin tesis edilmesini hedeflemiştir.

- ii. *BM tarafından üstlenilen Sivil Yönetim:* BM tarafından doğrudan gerçekleştirilmekle birlikte, yerel ve merkezi seviyede temel idari fonksiyonların yaşama hayata geçirilmesini hedeflemiştir.
- iii. *AGİT denetimi altında Demokratikleşme ve Kurumsallaşma:* Demokratik kurumların, seçimlerin, bağımsız yargı ve özgür basının meydana getirilmesi ile insan haklarının denetlenmesine odaklanmakta olan sürecin idaresini hedeflemiştir.
- iv. *AB yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Ekonomik Gelişim:* Genel iktisadi kalkınmaya yönelik geniş çaplı faaliyetleri kapsamakta olup, Kosova'nın yeniden inşasını hedeflemiştir.

Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin yerel veya uluslararası bir uzlaşının bulunmaması, UNMIK'in bölgede taraflar arasında kabul görecektir uygulamalar ortaya koymasını zorlaştırmış olup, bu husus tarafların UNMIK'in kararlarına ilişkin tutumlarında da sarıh bir biçimde görülmüştür. UNMIK tarafından alınan her bir karar veya takip edeceği politika hem Arnavutlar hem de Sırlar tarafından ya Kosova'nın bağımsızlığına ya da Kosova'nın Sırp yönetimine geri döneceği biçiminde yorumlanmış, taraflardan en az birinin muhalefeti ve direnişiyle karşılaşmıştır. Bu husus ise UNMIK'in yasallığının zayıflatılması ve çalışmalarının sekteye uğraması tehlikesini ortaya çıkarmıştır (Bozbora 2005, s. 291).

UNMIK göreve başladığında Kosova'da etkili bir uluslararası polis kuvvetinin bulunmaması yanında KFOR'un da faaliyetlerini Yugoslav kuvvetlerinin Kosova'dan geri çekilmesi üzerine yoğunlaştırmış olması, bölgede durumun Arnavutlar lehine değişmesine sebebiyet vermiştir (Klasnja 2007, p. 16). Uluslararası polis kuvvetinin Kosova'da yaygınlaşması neticesinde Arnavutlar ile Sırlar arasındaki çatışmaların önüne geçmeye çalışılırken, Arnavutlar Milosevic öncesi kanunların uygulanmasını, Sırlar ise Milosevic dönemindeki kanunların uygulanmasını istemiş, bu durum ise ayrı bir çatışma durumu yaratmıştır. Bunun üzerine 2000'de UNMIK, bölgeye uluslararası yargıç ve savcılar atanmasına karar vermiştir (Bozbora 2005, s. 291).

Tüm bu olumsuzluklar yaşanırken, Kosova Geçici İdare Konseyi'nin oluşturulması ile birlikte başlayan siyasi oluşum süreci, bölgede yaşanan olumsuz durumların giderilmesi hususunda önemli bir adım teşkil etmiştir (Kostovicova 2008, p. 636). Kurulan bu konsey içerisinde ılımlı lider Rugova ile radikal lider Haşim Taçi gibi farklı görüşe sahip Arnavutlar bir arada toplanırken (Bozbora 2008, s. 151), UNMIK ile bu liderler arasında da bir işbirliği ortamı ortaya çıkmıştır (Türbedar 2007, s. 96). Bu işbirliği neticesinde UÇK da silahsızlandırılarak, Kosova Koruma Birliği'ne dönüştürülmüştür (Bozbora 2008, s. 151). Ağustos 1999'da ise Kosova'da Birleşik Geçici İdari Yapı'nın oluşturulması hususunda UNMIK ve Arnavut liderler arasında anlaşma imza edilmiştir. Buna göre, Kosovalı Arnavutlar bölgedeki sivil yönetimin oluşturulması sürecine ortak edilmiş, böylece yönetim içerisinde temsil edilmeleri hususu da güvence altına alınmıştır (Bozbora 2005, s. 291).

Bunun ardından ise BM'nin 1244 sayılı kararı çerçevesinde Kosova'da gerçek özerkliğin oluşturulması hususunda gereken yasal çerçevenin meydana getirilmesi ve yönetsel sorumlulukların yerel halka devredilmesi girişimi takip etmiş, 28 Ekim 2000 tarihinde Kosova'da UNMIK ve AGİT'in sorumluluğu altında ilk belediye seçimleri gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde Rugova seçimlerde galip gelmiş olup, bu durum Batılılar tarafından olumlu olarak değerlendirilmiş, lakin Kosova'nın bağımsızlığını geciktirici bir etki yaratmıştır (Klasnja 2007, p. 17).

3.3.4 Kosova Geçici Anayasal Çerçevesi

UNMIK tarafından Kosova'da temel düzenlemelerin gerçekleştirilmesinin ardından UNMIK yöneticisi Hans Haekkerup 15 Mayıs 2001 tarihinde Kosova'daki Arnavut ve Sırp'ların siyasi temsilcileri ile bir görüşme gerçekleştirmiş, ancak bu temsilcilerin görüşlerini göz önünde bulundurmaksızın "Kosova Anayasa Çerçevesi"ni imza etmiştir. Kosova'daki Arnavut liderlerinden İbrahim Rugova ve Ramuş Haradinay bu çerçeveyi politik sürecin ilerleyebilmesi hususunda isteksizce kabul ederken, Haşim Taçi ise çerçeveyi reddetmiştir. Bununla birlikte çerçeve belgede Kosova toplumuna bir halk oylamasıyla Kosova'nın statüsünün belirlenmesi hakkının verilmemiş olması da

Kosova'nın bağımsızlık yolunda önemli bir engel niteliğindedir (Yılmaz 2005, ss. 60-61).

Kosova'daki siyasi liderler bu belgenin anayasa olarak isimlendirilmesini isterken, Sırbistan bu duruma karşı çıkmış UNMIK yönetimi de Kosova'nın statüsünün henüz belirlenmemiş olması sebebiyle belgenin anayasa değil bir anayasal çerçeve olduğunu belirtmiştir. Bu belgeye göre 120 kişiden meydana gelecek olan Kosova Parlamentosu'nda 20 sandalye etnik azınlıklara ayrılacaktır. Bununla birlikte UNMIK, çeşitli bölgelerin denetimini, bu bölgelerde hukukun uygulanmasını, toplulukların hakların korunmasını, gümrük, para ve bütçe politikasını, mülkiyet haklarını ve dış işlerini yönetecek, KFOR da bölgedeki etkinliğini devam ettirecektir (Türbedar 2007, s. 97).

Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi hususundaki ilk adım niteliğinde bulunan bu belgede uluslararası toplum, özellikle azınlık haklarının korunmasına önem vererek bölgede dengenin ve istikrarın sağlanmasını hedeflemiştir (Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi, 15 Mayıs 2001). Bu anayasal çerçeve belgesi kapsamında ilk demokratik genel seçimler 17 Kasım 2001 tarihinde ve ilk demokratik yerel seçimler 26 Ekim 2002 tarihinde gerçekleştirilmiş olsa da (Ural 2014, s. 171), Kosovalı Arnavutlar tarafından beklenen bağımsızlık bir türlü gelmemiş, ancak bu ilk seçimlerin gerçekleştirilmesi uluslararası toplumda Kosova adına umut verici bir gelişme şeklinde değerlendirilmiştir (Bozbora 2008, s. 151).

17 Kasım'da gerçekleştirilen parlamento seçimleri neticesinde Kosova'da ilk kez çok partili bir meclis meydana gelmiştir. Kosovalılar böylece kendi özyönetimlerine kavuşurken, UNMIK yönetimi ise daha etkisiz duruma gelmiş, lakin BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kanunları yürürlükte kalmıştır (Baymak 2014, ss. 67-68).

3.4 KOSOVA'NIN NİHAİ STATÜSÜNÜN BELİRLENMESİ

Kosova'nın geleceği hususunda BM tarafından gerçekleştirilmiş olan ilk önemli çalışma, Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesiyle ilgili takip edilmesi gerekli olan aşamaları

belirtmekte olan yol haritasının hazırlanması olmuştur. Bu bağlamda BM tarafından 10 Aralık 2003'te "Kosova İçin Statü Öncesi Standartlar Belgesi" isimli bir belge yayımlanmış, ancak bu belge açıklandığı esnada Kosovalı Sırp liderlerin düzenlenen törene katılmamaları, çözümün halen oldukça zor olduğunu göstermiştir. BM tarafından hazırlanan bu belgede, Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin görüşmelerin başlanabilmesi hususunda şu 8 temel standarda erişilmesi şart koşulmuştur (Tüysüz 2016, s. 58; Ker-Lindsay 2009, p. 19);

- i. Demokratik kurumların yerleşmesi,
- ii. Mültecilerin geri dönüşü,
- iii. Etnik gruplar arasında diyalogun yerleşmesi,
- iv. Hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi,
- v. Serbest dolaşım,
- vi. Mülkiyet haklarının güvenliği,
- vii. Ekonomik kurumların oluşturulması,
- viii. Kosova Koruma Güçleri'nin (TMK) ordu görüntüsünden uzaklaştırılması.

BM tarafından belirlenen bu standartlar vasıtasıyla Kosova'da mevcut bulunan eksiklikler saptanmış olurken, Mart 2004 tarihinde Mitroviça'da gerçekleşen şiddet olayları da bu standartlara süratle erişmenin gerekliliğini ortaya koymuştur (Ker-Lindsay 2009, p. 19). Lakin bu şiddet olayları sebebiyle UNMİK tarafından uygulanan politikalar uluslararası toplum tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak UNMİK, nihai statü öncesi standartlar ilkesi kapsamında uygulamakta olduğu politikaları sürdürerek, taraflar arasında uzlaşma ortamı yaratma girişimini devam etmiştir (Tüysüz 2016, s. 58).

Kosova'nın nihai statüsüne ilişkin çalışmalar 2005 yılında giderek artmıştır. Bu doğrultuda, Haziran 2005'te BM genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Norveç'in NATO Daimi Temsilcisi Kai Eide, BM Kosova Özel Temsilcisi olarak atanmış ve Eide tarafından, belirlenmiş olan standartlara ne derece ulaşıldığına ilişkin BM Güvenlik Konseyi'ne 7 Ekim 2005 tarihinde bir rapor sunulmuştur (BM Güvenlik Konseyi, 7 Ekim 2005). Belirlenen standartlar hususunda halen pek çok sorun yaşanmakta olduğu bildirilen raporda, buna rağmen önemli ilerlemeler sağlanmış olduğu ve Kosova'nın nihai

statüsünün artık belirlenmesinin zamanı geldiği vurgulanmıştır (Weller 2008, p. 20). Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan ise BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta, Kosova'nın nihai statüsü ile ilintili görüşmelerin artık başlatılması önerisinde bulunmuştur (Günel 2007, s. 98).

14 Kasım 2005'te Finlandiya eski Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari, BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kosova Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. Bu atamanın ardından 2006 yılında Kosovalı Arnavutlar ve Sırbistan arasında Kosova'nın geleceğine yönelik müzakereler başlatılmıştır (Tüysüz 2016, s. 59). Müzakereler Kosova'nın Sırbistan ile ne şekilde bir ilişki içerisinde olacağı problematiğine odaklanmış olmakla birlikte, kültürel ve dini miras, azınlık hakları ve ekonomi konularında da görüşmeler yapılması planlanmıştır (Sarı 2010, s. 88).

Ahtisaari gözetimi altında 17 Mart 2006 tarihinden itibaren başlayarak devam eden müzakere süreci Viyana'da yürütülmüştür. Müzakerelerde Arnavutlar ile Sırların sunmakta oldukları tezler taban tabana zıt olmuştur. Her iki grup da Kosova'yı kendileri ve Büyük Sırbistan ile Büyük Arnavutluk idealleri için vazgeçilmez olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda Sırlar Kosova'nın Sırbistan'ın özerk bir bölgesi olduğunu savunurken, Arnavutlar ise yalnızca bağımsızlık seçeneği üzerinde durmuşlardır (Kut 2005, s. 149).

18 Haziran 2006 tarihinde UNMIK Başkanı Soren Jessen Petersen tarafından, Kosova'daki siyasi temsilcilerin nihai statü müzakerelerine daha fazla ehemmiyet vermeleri hususunda yerel seçimlerin 12 ay ertelendiği açıklanmıştır (Erkonuk 2010, s. 94).

Müzakerelerin Kosova'nın bağımsızlığı üzerine şekillenmeye başlaması üzerine Sırp tarafı yumuşamaya başlamış, önceden Kosova'ya ilişkin çözüm önerilerini içişlerine karışılması olarak algılamakta olan Sırlar, artık konu hakkında herhangi bir etkilerinin bulunmadığını ve zamanın da Kosovalı Arnavutlar lehine işlemekte olduğunu anlayarak, Kosova'ya “özerklikten fazla, bağımsızlıktan az” bir statü tanınması hususunda yeni bir tezini savunmaya başlamıştır. Sırların bu tezi çerçevesinde Kosova; yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olmakla birlikte, kendi kurumları ile bölgenin özyönetimine sahip

olacak, ancak Sırbistan Kosova'nın devlet ve ülke egemenliğini elinde bulunduracaktır. Bunun yanında Sırlar; Kosova'nın askerden arındırılması ile bölgenin gümrük, sınırlar, para ve maliye politikaları açısından Sırbistan'a bağlı olması gerekliliğini savunmuştur (Sarı 2010, s. 89).

Kosova'nın nihai statüsü ile ilgili olarak gerçekleştirilen 19 müzakere turu neticesinde 2 Şubat 2007'de BM Kosova Özel Temsilcisi Ahtisaari, hazırlamış olduğu iki parçadan meydana gelen raporu 14 Mart 2007 tarihinde BM Genel Sekreteri'ne ve ilgili taraflara tebliğ etmiş, 26 Mart 2007'de ise rapor BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuştur (Balla 2008, s. 13). Raporda belirtilen plana göre Kosova, uluslararası toplum tarafından kontrol edilen bir süreç çerçevesinde aşamalı şekilde bağımsızlığa erişecektir. Raporda temel olarak vurgulanmış olan noktalar şu şekildedir (Ahtisaari 2007);

- i. Kosova, bir başka ülke ya da devletin içerisindeki bir bölgeye dâhil olmayacaktır.
- ii. Kosova, özyönetim hakkına sahip olmalı ve uluslararası antlaşmalara taraf olabilmelidir.
- iii. Kosova, uluslararası örgütlere üye olabilmelidir.
- iv. Kosova'da sivil ve askeri konuları düzenleyebilmek ve barışla statükoyu korumak üzere uluslararası örgütler bu ülkeye sivil görevliler ile askerler göndermelidir.
- v. Kosova, uluslararası örgütlerin gözetimi ve desteği altında aşamalı şekilde bağımsızlığına yürümelidir.
- vi. Kosova'da yaşamakta olan Sırların ve diğer azınlıkların haklarına saygı gösterilecektir.

Ahtisaari Raporu; ABD, AB ve NATO tarafından desteklenmiştir. Kosova'nın bağımsızlığını öngörmekte olduğundan Sırlar tarafından reddedilen raporun açıklanmasını takiben kısa bir zaman içerisinde BM Güvenlik Konseyi'nde onaylanması hususunda harekete geçilmiştir. Bu bağlamda hazırlanmış olan karar tasarısı birkaç kez gözden geçirilmiş olmakla birlikte, Kosova'nın bağımsızlığını elde etmesine karşı çıkan Rusya ve Çin tasarının onaylanmasını engellemiştir (Türbedar, 27 Temmuz 2007). Bunun ardından Temas Grubu devreye girmiş ve Sırbistan ile Kosova arasındaki müzakerelerin AB, ABD ve Rusya temsilcilerinden meydana gelen "Troyka"nın arabuluculuğu

kapsamında sürdürülmesine karar verilmiştir. Her ne kadar müzakereler ve pazarlık süreci Arnavutlar ile Sırlar arasında olsa da, asıl pazarlıklar büyük güçler arasında yaşanmıştır. Temas Grubu üyelerinden Rusya dışındakilerin tamamının Kosova'nın bağımsızlığını desteklemiştir (Perrit 2010, p. 115).

10 Ağustos 2007'de yeniden başlatılan müzakereler, 10 Aralık 2007 tarihinde sonlandırılmıştır. Yapılan müzakereler sonrasında Troyka tarafından bir rapor hazırlanarak BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuştur. Raporda, Kosova'nın nihai statüsü hususunda Sırbistan ile Kosova'nın bir uzlaşmaya varamadıklarına (Kuzu 2010, s. 13), buna karşılık müzakerelerin yararlı olduğuna ve tarafların kendi çözüm önerilerini sunduklarına değinilmiştir (Recepoğlu 2008, ss. 196-197).

Temas Grubu ayrıca Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi ile ilgili olarak üç temel kriter sunmuştur. Buna göre Kosova'nın nihai statüsü; Kosova'nın bölünmesine, bir başka ülke ile birleşmesine ve 1999'dan önce Sırbistan egemenliği altındaki statüsüne geri dönmesine izin vermeyecektir (Sarı 2010, s. 90).

3.5 KOSOVA'NIN BAĞIMSIZLIK İLANI

Kasım 2007'de gerçekleşen seçimlerin ardından 10 Ocak 2008 tarihinde seçimden galip çıkan Kosova Demokratik Partisi'nin (PDK) Lideri Haşim Taçi, başbakan olmuştur. Bu doğrultuda, PDK, LDK ve azınlık partilerinden oluşan bir koalisyon kurulmuştur. Bunun yanında Kosova Devlet Başkanı Fatmir Sejdiu, yapılan seçim neticesinde yeniden başkanlığa seçilmiştir. Yeni Meclis, yeni başbakan ve görev süresi uzatılan devlet başkanıyla Kosova, Rusya ve Sırbistan'ın ciddi itirazlarına karşın, ABD ve AB desteğiyle 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir (Yavuz 2008, s. 11).

17 Şubat 2008'de Kosova'nın ilan ettiği tek taraflı bağımsızlık kararına Rusya ve Çin karşı çıkmıştır, ancak bu bağımsızlık ilanı sonrası ilk 125 günde Kosova'yı 43 devlet tanımıştır. Bunlardan birisi de Türkiye olmuştur. AB üyesi ülkelerden Yunanistan,

GKRY, Romanya, Slovakya ve İspanya ise Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır (Türbedar 2008, s. 23).

Kosova Parlamentosu tarafından 9 Nisan 2008'de Kosova Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiş ve 15 Haziran 2008'de yürürlüğe girmiştir. Bağımsızlık ilanı sonrası Kosova, Ahtisaari Planı'nda öngörülmüş olduğu gibi uluslararası gözetim altında bağımsızlık dönemi yaşamış, yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulunduran UNMIK, bu yetkileri Kosova Parlamentosu'na devretmiştir (Fandaj 2018, s. 59).

Günümüz itibariyle Kosova'yı tanımakta olan 117 devlet vardır (www.kosovothanksyou.com). Rusya ve Çin'den destek almakta olan Sırbistan, Kosova'nın BM üyeliğini engellemektedir. BM Güvenlik Konseyi tarafından bu yönde olumlu bir karar alınmaksızın Kosova'nın BM'ye üye olması mümkün değildir. Rusya ve Çin BM Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesi arasında olduğu ve yetkisine sahip oldukları için, Kosova'nın BM üyeliği pek kolay değildir (Türbedar 2008, s. 23).

Kosova'nın bağımsızlığına en yoğun itirazı Sırbistan yapmıştır. Bununla birlikte, Kuzey Kosova ile Bosna-Hersek'te yaşamakta olan Sırlar birleşme yönünde hareketlenmiştir. Sırbistan'ın ardından en yoğun itiraz Rusya'dan gelmiştir. Zira Rusya, bu bağımsızlık sonrasında, Gürcistan'da Güney Osetya ve Abhazya'nın da aynı haktan yararlanmayı isteyebileceğinden endişe duymuştur. Ayrıca bu bağımsızlık ilanı, Ukrayna ile Moldova'nın muhtemel NATO üyelikleri bağlamında Rusya'nın bu iki ülkeyle olan ilişkilerini de etkilemiştir. Nitekim Rusya, jeopolitik konumlarından ötürü bu iki ülkenin NATO üyeliğine karşıdır. Yunanistan, Sırp yanlısı bir siyaset izlediği, dini açıdan Sırbistan ile benzerliğe sahip olduğu, Kosova'nın bağımsızlığının KKTC için örnek teşkil edebileceği gibi sebeplerle Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştır. Benzer sebeplerle GKRY de bu bağımsızlığı desteklememiştir (Ermağan ve Satıcı 2012, 378-379). Romanya, Dobruca Bölgesi'nde yaşayan Bulgar kökenli Romenlerin Bulgaristan ile birleşmeyi istemelerinden çekindiğinden, Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştır. Slovakya, Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası şeklinde görmekte olduğundan bu bağımsızlığı onaylamamıştır. Bununla beraber, Slovakya'da yaşayan Macar azınlık sebebiyle devlet bu Macar azınlığın benzer bir eylemde bulunmasından endişe

duymuştur. İspanya, zaten ayrılıkçı bir tutumu bulunan Bask ve Katalonya bölgeleri için Kosova'nın bağımsızlığının örnek teşkil etmesinden kaygı duymuştur. 2006'da Sırbistan'dan ayrılmış olan Karadağ her ne kadar Kosova meselesinde Sırbistan'ı desteklese de, ülkedeki Arnavut azınlığın ayrılıkçı eğilimine yönelik endişeden dolayı Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Makedonya'da çok sayıda Arnavut yaşamakta olduğundan devlet, bu Arnavutların Kosova ile birleşmesinden endişe duymuş, ancak yine de Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. AB üyeliğine aday konumdaki Makedonya ve Karadağ'ın Kosova'yı tanımalarında şüphesiz AB'nin etkisi olmuştur (Ermağan ve Satıcı 2012, 379-380).

Yugoslavya'nın parçalanması ve Kosova'nın Sırbistan toprakları içerisinde kalmasının ardından, Kosova'da sivil halka yönelik mezalimler devam etmiş ve neticesinde Kosovalılar tarafından da UÇK isimli bir silahlı örgüt kurulmuştur. Kosova'yı Sırbistan'dan kurtararak bağımsızlık elde edilmesi hususunda kurulmuş olan bu örgüt yıllar içerisinde güçlenerek Sırlara karşı ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Sırlar ise buna karşılık sivil halka yönelik baskı ve şiddeti arttırmış, bu durum uluslararası toplum tarafından ise hoş karşılanmamıştır. BM'nin tüm uyarılarına rağmen Sırların şiddet ve baskıyı durdurmaması üzerine NATO tarafından 1999 yılında Kosova'yı kurtarmak üzere bir askeri operasyon düzenlenirken, operasyon sonrasında Kosova'da yönetim BM tarafından sağlanmaya başlanmıştır. BM, NATO ve AB arasında yıllar süren görüşmeler ve planlamalar sonucunda Kosova'nın bağımsızlığının önü açılmış ve nihayetinde 2008 yılında Kosova, Sırbistan'ın karşı çıkmasına rağmen bağımsızlığını elde etmiştir. Bağımsızlık sonrası Kosova'nın dönüşüm sürecinde ise AB ile Türkiye'nin siyasi ve sosyoekonomik anlamda önemli yardımları ve yatırımları olmuştur. Bir sonraki bölümde AB ve Türkiye'nin yaptığı bu yardımlar ve yatırımlar ile Kosova'nın geleceği incelenmiştir.

4. BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA’NIN AB VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, AB’nin Batı Balkanlar genişleme süreci, Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından AB ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri ile bütünleşme sürecinin gelişimi, bağımsızlık sonrası Kosova – Türkiye ilişkileri ve Kosova’nın potansiyel AB üyeliği bağlamında Kosova – Türkiye ilişkileri incelenmektedir.

4.1 AB’NİN BATI BALKANLAR GENİŞLEMESİ

AB’nin Balkanlar’a ilişkin politikası temelde istikrarın bütünleşme aracılığıyla sağlanması şeklindedir. 2000’lere değin AB’nin Balkanlar hususunda ana siyaseti, Tito döneminin Yugoslavyası’na benzeyen bir bütünleşme olmuştur. Zira Balkan devletleri de AB’yi kendileri bakımından Avrupa’ya yeniden yönelme şeklinde algılamaktadır (Günel 2015, s. 265).

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Yugoslavya’nın dağılma sürecinde 1992’de Hırvatistan ile Slovenya’nın sonrasında Bosna da bağımsızlık hususunda referanduma gitmiştir. Referandum sonrası Sırp’ların yoğun baskılarına rağmen Bosna bağımsızlığını ilan etmiş, ancak bunun ardından ülkede savaş yaşanmıştır. Üç yılı aşkın bir süre devam eden savaş sürecinde AB’nin müdahaleleri yetersiz ve sonuçsuz kalırken savaş durdurulamamış, ancak ABD’nin girişimi doğrultusundaki 1995 Dayton Barış Anlaşması ile sıcak savaş sona ermiştir. Nitekim sıcak savaş süreci sona erse de, ülkedeki gerilim ve soğuk savaş süreci hemen bitmemiştir. 1996’da başlayan Royauumont Süreci ise barış anlaşmasının gerçeğe dönüşmesi hususunda katkıda bulunmuştur. Bu süreç, Batı Balkanlar’da istikrarın sağlanması konusunda atılmış oldukça önemli bir adım niteliğine sahiptir. Zira bu süreç neticesinde 1998 ve 1999’da Batı balkanlarda demokrasi ile sivil toplum anlayışının gelişmesine katkıda bulunulmuştur (Günel 2015, s. 269).

Avrupa Komisyonu tarafından bu süreçte 15-16 Şubat 1996’da düzenlenmiş olan Roma Konferansı öncesinde Batı Balkan ülkelerine ilişkin kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır. Bu

raporun ismi “Bölgesel Yaklaşım” şeklinde belirlenmiştir. Bu raporda amaç; demokrasiyle hukukun üstünlüğünün ön planda tutulması suretiyle, Balkanlar bölgesindeki politik ve ekonomik gelişimin ana amaç şeklinde hedeflenmesinin sağlanması olmuştur. Bölgesel Yaklaşım çerçevesinde, Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirmeyi başaran devletlere mali destek ve ticari imtiyazlar verilmesi ve AB ile iktisadi işbirliği yapılması vb. birtakım vaatler sunulmuştur. Lakin AB tarafından herhangi bir Balkan devletine yönelik asla kesin bir vaat verilmemiştir. Kesin bir vaatin sunulmaması doğrultusunda ise Batı Balkan devletleri yeterli heyecana sahip olamamıştır (Kavalalı 2005, s. 38).

1999’da Kosova Krizi ortaya çıkarken, AB ise Bölgesel Yaklaşım stratejisini tekrardan gözden geçirmek zorunda kalmıştır (Kaya 2016, s. 217). Bu bağlamda AB, bölgede istikrarın korunması ve barışın sağlanması hususunda eskisine kıyasla daha çok sorumluluk alarak politik konulara daha fazla müdahale etme gereksinimi duymuştur. Bu minvalde de 26 Mayıs 1999 itibariyle İstikrar ve Ortaklık Süreci başlatılmıştır. Ardından 21-22 Haziran 1999’da düzenlenen Genel İşler Konseyi toplantısında İstikrar ve Ortaklık Süreci çerçevesinde belirlenmiş olan kriterlere uyum sağlamayı başaran Balkan ülkeleri ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’nın imzalanması planlanmıştır (Kavalalı 2005, s. 41). 19-20 Haziran 2000 tarihinde gerçekleştirilen Feira Zirvesi’nde ise Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’e potansiyel aday statüsü tanınmıştır. Kosova Krizi’nin bitişi sonrasında verilmiş olan bu statüler, Batı Balkan devletlerinin Avrupalılaşma sürecine tekrardan dâhil edilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kavalalı 2005, s. 42). 23-24 Kasım 2000’de ise AB ve Batı Balkan devletlerinin arasında Zagreb’de ilk zirve düzenlenmiş ve I. Balkan Zirvesi şeklinde isimlendirilmiştir. Aynı zamanda “AB-Batı Balkan Zirvesi” şeklinde de adlandırılmaktadır. Zirve deklarasyonunda gerek AB gerekse de Batı Balkan devletleri üzerlerine düşmekte olan sorumlulukları gerçekleştirmek üzere karşılıklı taahhütlerde bulunmuştur (Mujezinović 2007, s. 71).

AB, bahsi geçen ülkelere verilmiş olan potansiyel adaylığın üyeliğe dönüşmesi noktasında Kopenhag Kriterleri’nin yerine getirilmesi ve ayrıca İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’nın yeterli düzeyde uygulanmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu

doğrultuda, İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne katılım gösteren Batı Balkan devletlerine ilişkin bir fon programı oluşturulmuştur ve ismi CARDS Programı (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı – Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization) şeklinde belirlenmiştir. Fonun toplam bütçesi 4,65 milyar Euro şeklinde açıklanmıştır (Kavalalı 2005, s. 43). 2007'de ise fonun ismi Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA – Instrument for Pre-Accession Assistance) şeklinde değiştirilmiş olup, 2007-2013 yıllarını kapsamıştır. IPA kapsamına Batı Balkan devletlerinin yanında İzlanda ile Türkiye gibi aday ülkeler de dâhil edilmiştir. 2013'te sona eren IPA'nın ardından 2014-2020 arası dönemi kapsayacak IPA II planı devreye girmiştir (Müriç 2019, s. 73).

Kosova Krizi'nin sona ermesi ve Miloseviç'in iktidarının sona ermesinin ardından 2000-2001 dönemi itibariyle AB ile Batı Balkan devletleri arasındaki ilişkiler daha fazla gelişmeye başlamış ve Batı Balkan ülkeleri AB tarafından yeni bir kurumsal çerçeveye oturtulmuştur (Renner and Trauner 2009, p. 450). 2003 yılında Yunanistan, AB dönem başkanlığını alırken, Batı Balkanlara yönelik yeni bir zirve (Selanik Zirvesi) yapılmıştır. Zirvede Batı Balkanlar AB'ye katılmadığı sürece Avrupa haritasının tamamlanamayacağı vurgusunda bulunulmuştur (Gökçen 2007, s. 121). Aynı zamanda zirvede özellikle Hırvatistan ile Slovenya, kendilerini Balkan ülkesi olarak değil Orta Avrupa ülkesi olarak gördüklerini belirtmiş ve Balkan ülkeleriyle bir tutulmayı istememişlerdir (Gökçen 2007, s. 122).

2004'te AB en büyük genişlemesini yaşarken, üye sayısı 15'ten 25'e yükselmiştir. Beşinci Genişleme Dalgası şeklinde isimlendirilen bu katılım süreci neticesinde Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB'ye katılan yeni ülkeler olmuştur. Bu genişleme, AB'nin Doğu Avrupa'ya yönelik yapmış olduğu ilk genişlemedir. 2007'de ise Bulgaristan ve Romanya da birliğe dâhil olmuştur (Gökçen 2007, s. 122). 2004'teki büyük genişleme sonrasında, birliğin kuruluşundan beri belirli bir sayı doğrultusunda tasarlanmış olan AB'nin artık başka bir biçimle idari mekanizmaya sahip olması gerektiği hususunda tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar ve görüş ayrılıkları

neticesinde, 2005'te üye ülkeler bazında halk oylamasına götürülmüş olan AB Anayasası taslağı Fransa ile Hollanda'da reddedilmiştir (Gökçen 2007, s. 123).

Mart 2017'de AB Konseyi tarafından Batı Balkanlar'ın Avrupa bütünleşmesine dâhil olması hususunda yeni bir genişleme süreci başlatılmıştır. Bu doğrultuda 12 Temmuz 2017 tarihinde Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ hükümet temsilcileri ile AB temsilcilerinin katılım gösterdiği zirvede, Batı Balkanlar'ın AB bütünleşme sürecinde karşılamaları gerekli olan kriterlerin öneminin altı çizilmiştir (Ağır 2018). 2018 Şubat'ında Avrupa Komisyonu, Batı Balkanların AB ile olan ilişkilerinin güçlendirilmesini hedefleyen yeni bir plan önermiştir. Buna göre, Batı Balkanlar'ı genişlemeye dâhil etmeye ilişkin Batı Balkanlardaki ülkelerin hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların geliştirilmesi, temel hak ve özgürlükler, bağımsız yargı sistemi, işleyen bir piyasa ekonomisi, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, komşuluk ilişkileri kapsamında ikili anlaşmazlıkların çözülmesi, bölgesel işbirliğiyle etnik gruplar arası uzlaşmanın sağlanması gibi alanlardaki reformların hızlandırılması halinde muhtemel üyelik tarihleri 2025 yılı olarak açıklanmıştır (Ağır 2018).

4.2 BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA – AB İLİŞKİLERİ

Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından uluslararası toplum ikiye bölünmüştür. Rusya, Çin ve Sırbistan kesin bir şekilde Kosova'yı tanımamıştır. AB üyesi ülkelerin dışişleri bakanları tarafından Kosova'nın bağımsızlığının desteklenmesi hususunda ortak bir yanıt hazırlanmaya çalışılmış, ancak üye ülkeler tarafından ortak bir tavır sergilenmemiştir (Ker-Lindsay and Economides 2012, p. 80). Ayrıca AB üyesi ülkeler içerisinde İspanya, GKRY, Yunanistan, Slovakya ve Romanya, Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Bu ülkelerin Kosova'yı tanımamalarında, yukarıda bahsedilmiş olan sebepler yer almaktadır. Kosova'nın bağımsızlığını tanımış olan ülkeler, Kosova'nın devlet olma kriterlerini genele olarak gerçekleştirmiş olduğunu savunmak suretiyle, “de facto” bağımsızlığı onaylamıştır (Ermağan ve Satıcı 2013, s. 456).

Kosova'nın bağımsızlık ilanının desteklenmesinin sebepleri arasında, ülke üzerinde politik ve iktisadi nüfuz elde etmek suretiyle post-Sovyet döneminde oluşan stratejik ve

jeopolitik boşluğun AB tarafından doldurulması fikrinin rolü önemlidir. Bu bağlamda, Kosova'nın bağımsızlık kararı kendi kaderini tayin hakkı şeklinde değerlendirilmekte ve bu bağımsızlığın Balkanların barış ve istikrarı hususunda katkıda bulunacağına inanılmaktadır. Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından AB, net bir Avrupa perspektifiyle Kosova'nın iktisadi ve politik açısından gelişmesi hususunda destek olma arzusunu yinelemiştir. Yukarıda bahsi geçen beş ülkenin bu bağımsızlığı desteklememesi ise, AB tarafından Kosova'ya verilen desteğin sınırlı kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada, AB üyesi ülkelerin milli çıkarları, AB bütünleşmesinin çıkarlarının önüne geçmiştir. Nitekim AB tarafından, bu bağımsızlığın emsali olmadığı ve bu hususta AB üyesi ülkelerin kendi politikaları çerçevesinde karar vermeleri gerektiği belirtilmiştir (Tüysüz 2016, s. 105).

4.2.1 Ekonomik İlişkiler

Kosova büyük oranda ticaret ile hizmet sektörünün ağırlığa sahip olduğu bir ekonomidir. Zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmakla birlikte, milli gelir içerisinde hizmet sektörünün %60, tarım sektörünün %20 ve sanayi sektörünün %20'lik payı vardır. Kosova'da kayıtdışı ekonomi konusunun ciddi bir boyuta sahip olduğu ve halk tabanında nakde dayalı bir varlığın bulunmakta olduğu görülmektedir. Uzun yıllar boyunca Kosova'da bilinçli şekilde yatırımlar gerçekleştirilmemiştir. Var olan sanayi tesisleri ise, değişim gösteren teknolojik gelişmelere uyum sağlayamadığından atıl durumda kalmıştır (Kosova Ülke Raporu 2012, s. 10).

AB'nin Kosova'ya yönelik siyasi ve ekonomik taahhüdünün iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak, Kosova'nın sosyoekonomik açıdan gelişme ve kurumsallaşma gereksiniminin karşılanması hususunda yardım sağlanarak, AB'nin Kosova'daki uluslararası varlığı hususunda önemli bir katkı sunulmaktadır. 1999'dan itibaren Kosova'ya gerçekleştirilen ekonomik 2015 yılında 2 milyar Euro'yu bulmuştur. En başta bu ekonomik yardımlar acil yardım eylemleriyle yeniden yapılanma konularına odaklanmış olmakla beraber, Kosova'nın bağımsızlığı sonrasında istikrarlı kurumlar, sürdürülebilir iktisadi kalkınma, Kosova'nın sosyoekonomik gelişiminin teşvik edilmesi ile Kosova'nın Avrupa geleceğinin sağlanması konularında yoğunlaşmaktadır (Tüysüz 2016, s. 106).

AB'nin Kosova'ya yönelik yardımları genel olarak; hukukun üstünlüğü, adalet/içişleri, özel sektörün iktisadi kalkınması, kamu yönetimi reformu ile tarımsal ve bölgesel gelişme konuları üzerine odaklanmaktadır (European Commission 2015a).

Geçmiş dönemde “Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı (CARDS)” gibi birtakım finansal araçlar vasıtasıyla makro anlamda mali destek ve insani yardım altında AB tarafından Kosova'nın gelişimi hususunda destek sağlanmıştır. Bununla birlikte Kosova, TAIEX ve Eşleştirme projelerinin, Tempus ve Erasmus Mundus gibi AB yükseköğretim programlarının yanında “Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı'ndan faydalanmıştır. Avrupa Konseyi'nin isteği doğrultusunda Komisyon, topluluk araçlarından yararlanarak Kosova'nın iktisadi ve politik açılardan gelişimini teşvik maksadıyla 11 Temmuz 2008'de Brüksel'de bir bağış konferansı düzenlemiştir. Kosova makamları tarafından, bu konferans sonrasındaki 3 yıl içerisinde Kosova'nın sosyoekonomik gelişimi hususunda 1,1 milyar Euro finansman açığı öngörüsünü içermekte olan “2009-2011 Orta Vadeli Harcama Çerçeve” sunulmuştur. Bu doğrultuda, bağlı yükümlülükler hususunda uluslararası toplum tarafından meydana getirilen toplam 1,2 milyar Euro bütçeli istikrar fonundan 100 milyon Euro olmak üzere fon ayrılmıştır. Bu dönemde verilecek konsolide “Katılım Öncesi Yardım (IPA)” ve “Makro-Mali Yardım Aracı'ndan (MFA)” 508 milyon Euro ayrılması hususunda söz verilmiştir. Ayrıca AB üyesi ülkeler, ikili yardım bütçeleri haricinde 286 milyon Euro yardım taahhüdünde bulunmuştur. Politik ve ekonomik taahhüdün ikincisi, 2010'da “Katılım Öncesi Yardım (IPA)” çerçevesinde 67,3 milyon Euro ekonomik destek gerçekleştirilmesi şeklindedir. 2011'de aynı kapsamda 68,7 milyon Euro tahsis edilmiştir (Tüysüz 2016, ss. 106-107).

AB, Kosova'nın uluslararası ticaret aktivitelerinde önem arz eden bir role sahiptir. Kişi başına düşen yardım tutarı değerlendirildiğinde, Kosova'nın AB'nin global ekonomik yardımlarının en önemli faydalanıcısı olduğu öngörülmektedir (Palokaj 2013, p. 5). 2000'den itibaren Kosova'ya ticaret konusunda tercihli ticaret uygulaması sağlanmıştır. “Otonom Ticaret Tercihleri” şeklinde bilinmekte olan bu uygulama, Kosova'dan AB pazarına ihracı yapılan ürünlerin çoğunluğu açısından uygulanmakta olan gümrük vergilerinin kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu neticede, Kosova açısından

ürünlerinin gümrük vergisiz şekilde ihracının yapılabilirdiği AB pazarında ihracatın kademeli biçimde artması sağlanmıştır. Bu tercihler 2011’de askıya alınmış olsa da, sonrasında Komisyon’un önerisine uyulmak suretiyle 2015’in Aralık ayına değin yeniden uzatılmıştır (Pula 2014, s. 9).

Kosova’nın gümrük tarifelerinde uygulamakta olduğu genel tarife ithalattan %10, ihracattan %0 vergi şeklinde belirlenmiştir. Kosova’nın bu gümrük tarifesi, otonom ticaret tercihleri uygulamasıyla AB gümrük kodlarına dayanmaktadır ve Dünya Ticaret Örgütü ile uyumluluk arz etmektedir. Kosova’da Euro, geçerli olan resmi para birimi niteliğindedir (Kosova Ülke Raporu 2012, s. 35).

Kosova, “Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması’na (CEFTA)” üye durumdadır. AB üyesi konumunda bulunmayan bütün Balkan ülkeleri ile Moldova’nın da dâhil olduğu anlaşma çerçevesinde, taraflar arasında gümrük vergileri karşılıklı şekilde kaldırılmıştır. CEFTA’nın 3 numaralı ekindeki süt ve krema, süttten elde edilen yağlar, peynir ve lor gibi birtakım ürünlerde, Hırvatistan hariç olmak üzere, yukarıda bahsi geçen ülkeler ile gümrük vergisi oranları karşılıklı biçimde sıfırlanmıştır. CEFTA ülkelerinin dışında kalan ülkelere, %10 gümrük vergisi uygulanmaktadır. Bunun yanında AB’nin, AB ile Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde de Türkiye’nin, ABD’nin, Japonya’nın ve Norveç’in Kosova’ya tanımakta olduğu tercihli ticaret statüsünden ötürü, bu ülkelere Kosova menşeiili sanayi ürünlerinde gümrük vergisi uygulanmamaktadır (Ege Bölgesi Sanayi Odası 2013, s. 7).

2005 sonrasında AB üyesi ülkelerle Kosova arasındaki ihracat ve ithalat devamlı şekilde artış göstermiştir. Ticari aktivitelerin bu şekilde artmasının etkisi ile devletin yeni kurulduğu dönem olan 2009’da en fazla ihracat gerçekleştirilen ülke %28 pay ile İtalya olurken, ikinci sırada %15 pay ile Arnavutluk, üçüncü sırada %11 pay ile Makedonya yer almıştır. Bu dönemde Türkiye, Kosova’nın ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında %4 pay ile 6. sırada bulunmuştur (Kosova Ülke Raporu 2012, s. 17).

2011’de Kosova’nın gerçekleştirdiği ihracatta AB pazarının payı % 42,8; ithalatta ise %37 olmuştur. Kosova’nın en çok ithalat gerçekleştirdiği ülkeler İtalya, Almanya ve

Belçika olurken; en çok ihracat yapılan ülkeler ise Yunanistan ve Slovenya olmuştur. Batı Balkan ülkelere yapılan ihracatın payı %26; ithalatın payı ise %35 olmuştur. Batı Balkan ülkeleri içerisinde en çok ihracat Arnavutluk ile Makedonya'ya yapılırken, en çok ithalat ise Sırbistan ile Makedonya'dan yapılmıştır. AB üyesi ülkeler ile Balkan ülkeleri dışında kalan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, ihracatın %31'i, ithalatın ise %27'si Çin ve Türkiye ile gerçekleştirilmiştir (Pula 2014, s. 10).

Kosova Devleti'nin ihracatı içinde en yüksek pay %55,2 oranla paslanmaz sac, boru ve demir konstrüksiyon gibi demir çelik ürünlerine aittir. Üretim konusundaki yetersizlik ve olanaksızlar ile ülkenin küçük bir pazarının bulunması, Kosova'nın pek çok ürünü ithal etmek zorunda kalmasına sebebiyet vermektedir. İthal edilmekte olan ürünler arasında ilk sırada %40 payla mineral yakıt yağlar, kazan makine ve cihazlar ile motorlu kara taşıtları bulunmaktadır (Kosova Ülke Raporu 2012, s. 17).

Kosova'nın bağımsızlığını ilan ettiği 2008 yılı için Kosova Merkez Bankası tarafından açıklanmış olan verilere göre, Avusturya tarafından 51,3; Slovenya tarafından 44,3, Almanya tarafından 44, İngiltere tarafından 36,6 milyon Euro tutarında doğrudan yabancı yatırım yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye, gerçekleştirdiği 23,8 milyon Euro doğrudan yabancı yatırım ile 6. sırada bulunmuştur (Ege Bölgesi Sanayi Odası 2013, s. 7).

Yukarıda açıklanan ekonomik yardım ve destekler, iktisadi reformların uygulanması vasıtasıyla serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin hızlandırılması şartıyla Kosova'ya sağlanmıştır. Bu mali yardımların neticesinde Kosova'nın serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci desteklenmiştir. Ülke ticaretinde artış sağlanmış olmakla beraber, bu mali yardımlar Kosova'nın iktisadi bakımdan AB'ye bağımlı duruma gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen ekonomik yardımlar, AB'nin yumuşak güç unsurları şeklinde değerlendirilebilir (Tüysüz 2016, s. 110).

4.2.2 Siyasi İlişkiler

Kosova, bağımsız ve egemen bir ülke olmadan önce AB'nin resmi ilişki kurmuş olduğu tek Avrupa ülkesi konumundadır (Palokaj 2013, p. 9). AB, Kosova Savaşı sonrasında Kosova'da faaliyetlerini iki koldan yürütmüştür. Bunlardan ilki, insani yardımların organize edilmiş olduğu “Avrupa İnsani Yardım Ajansı (ECHO)” ile kamu mekanizmalarının kuvvetlendirilmesi hususunda Sırbistan ve Karadağ'ın yararlandığı “Yeniden Yapılandırma Avrupa Ajansı (EAR)” vasıtasıyla gerçekleştirilen temel yapılandırma yardımlarından meydana gelmektedir. İkincisi, UNMIK içerisinde Kosova'nın iktisadi açıdan yeniden yapılandırılması hususunda üstlenmiş olduğu rolüdür (Akgün 2013, s. 4).

BM yönetimi 2008'in Aralık ayı itibariyle kademeli şekilde Kosova'dan çekilmiş ve görevini AB'ye devretmiştir (Grevi 2009, p. 354). AB'nin ilgili birimleri her tür teknik ve yönetsel görevleri icra etmek maksadıyla Kosova'da göreve başlamıştır. Bu bağlamda, Kosova'da iki temel AB organı faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlar, EULEX ile Kosova Avrupa Birliği Ofisi'dir. Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından Kosova'da kurulmuş olan AB Misyonu ile bunun daha dar bir modeli olan ve Uluslararası Sivil Ofis şeklinde isimlendirilen kurumlar, birbirine bağlı şekilde çalışmaktadır. Sivil niteliğe sahip her iki kurum, “Avrupa Savunma ve Güvenlik Misyonları” biçiminde konuşlandırılmıştır. Latince hukuk manasına gelmekte olan EULEX bütün AB ülkelerinin onayı doğrultusunda Kosova'nın bağımsızlık ilanının bir gün öncesinde 16 Şubat 2008'de kurulmuştur. EULEX'in, bütün AB ülkelerinin destek verdiği Ahtisaari Planı şartları kapsamında Kosova'da hukukun üstünlüğü ve ilgili bütün alanlarda danışma, izleme ve tavsiye görevleri bulunmaktadır. Kurum; organize suç, etnik suç, mali suç, savaş suçu gibi hassas suçları bağımsız kovuşturma ve araştırma hakkına sahiptir (Judah 2008, p. 115). Bu doğrultuda çalışmanın bu kısmında EULEX, Kosova Avrupa Birliği Ofisi ile istikrar ve ortaklık sürecinden detaylı olarak bahsedilecektir.

4.2.2.1 Kosova Hukuk Misyonu (EULEX)

Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrasında BM Genel Kurulu tarafından alınan 1244/99 sayılı karar çerçevesinde, BM üyesi ülkelerin ortak kararıyla 16 Şubat 2008 tarihinde “AB Kosova Hukuk Misyonu (Rule of Law Mission – EULEX)” kurulmuştur. “AB Planlama Timi” tarafından kurulmuş olan EULEX, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikaları” bünyesinde başlatılmış en büyük sivil misyon niteliğindedir. EULEX'in ana amacı, özellikle yargı alanına odaklanmakla beraber hukukun üstünlüğü hususunda Kosova makamlarına destek olunmasıdır. EULEX ilk aktivitelerini Kosova'ya “Özel Temsilci”nin atanması sonrasında Aralık 2008'de resmen gerçekleştirmiş olmakla birlikte, tam kapasite ile çalışmaya başlaması ise Nisan 2009'u bulmuştur (EULEX 2008, p. 1). Merkezi Kosova'nın başkenti Priştine'de yer alan EULEX'in “Siyasi ve Güvenlik Komitesi” isimli, “AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi” ile üye ülkelerden meydana gelen birleşik bir komuta zinciri vardır (Muharremi 2010, p. 366).

AB tarafından Kosova'da EULEX'in kurulması, Ahtisaari Planı'na dayanmakta olan Kosova'nın bağımsızlık kararının AB'nin sorumluluğu altında bulunan uluslararası bir misyon tarafından kontrol edilmesi manasına gelmektedir. Bu doğrultuda AB, Kosova'da hemen hemen tüm yönetsel kontrolü üstlenmek suretiyle tek yetkili durumuna gelmiştir (Beha 2011, p. 24). EULEX'in çalışma yöntemi, Avrupa standartları ve hukukun üstünlüğüyle uyumlu şekilde, yerel yönetimler ile beraber Kosova'nın yargı ve yönetsel sisteminin kurulması ve kendi kendine yetecek düzeye gelmesi konusunda faaliyette bulunmak biçimindedir. Savaş suçları, organize suçlar, yolsuzluk vb. belli alanlarda yeterlilik hususunda idari sorumluluk üstlenmiş olan EULEX danışmanlık, denetim ve tavsiye mekanizmalarına sahiptir. Hukukun üstünlüğü ilkesinin yerine getirilmesi maksadıyla kurulan bu yapı; polis, yargıç, savcı ve gümrük görevlilerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda polis, yargı ve gümrük alanlarında Kosova hükümetinin atamış olduğu görevlileri kontrol altında tutmaktadır (Şahin 2013, s. 68). Bunun yanında, bütün bu kurumların politik etkiden bağımsız şekilde çalışmalarını, uluslararası standartlarla AB standartlarına uygun olmalarını sağlamayı ve Kosovalı yetkililere yardım etmek suretiyle destek sağlamayı hedeflemektedir. Diğer yandan gümrük ve polis alanlarında EULEX tarafından gerçekleştirilen denetimler gerek Arnavutları gerekse de

Sırpı rahatsız etmektedir. Kosova'nın kuzeyinde çoğunluk durumundaki Sırpı, EULEX'e bağı olan polis kuvvetinin bu bölgede faaliyet göstermesinden rahatsızlık duymakta, Arnavutlar ise EULEX'in bağımsızlık konusundaki tarafsızlığından endişe duymaktadır (Akgün 2012, s. 257).

EULEX misyonunun başarısız olduğı çeşitli konulardan bahsedilebilir. Öncelikle, savaş sonrası dönemde mültecilerin Kosova'ya geri dönüşlerinin arzu edilen seviyede olmaması gelmemektedir. Nitekim Sırpıların geride bırakmış oldukları evleri ile işyerleri yağmalanıp kundaklanmıştır. Bu sebeple Sırp mültecilerin Kosova'ya dönüşleri, Arnavutlara kıyasla daha düşük düzeydedir. Kosova'ya geri dönüş yapan Sırpıların hareket özgürlükleriye kısıtlanmış olduğundan, iş bulma ve kamusal hizmetlerden faydalanmaları hususunda yetersiz kalınmıştır. Ayrıca Kosova'ya geri dönüşler konusunda hazırlanan projeler gerekli finansmanın sağlanamamasından ötürü yeterli şekilde uygulanamamaktadır (Akgün 2012, s. 262). EULEX'in başarısı hususunda eleştirilen bir başka konu, sınır denetimleri ve gümrükle ilgilidir. Zira Kosova gelirlerinin üçte ikisi, gümrük vergileri vasıtasıyla sağlanmakta olan gelirlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda gümrük görevleri, EULEX açısından kilit bir öneme sahiptir (Grevi 2009, p. 360).

AB üyesi ülkelerin çoğunluğu tarafından desteklenmekte olan EULEX özellikle Norveç, Türkiye, İsviçre, Hırvatistan, ABD ve Kanada tarafından da destek görmektedir. Bunun yanında EULEX, diğer devletlerin katılımına da açıktır. EULEX'te başlangıç safhasında polisler dâhil olmak üzere 1.900 uluslararası ve 1.100 yerli personel görev yapmıştır (Judah 2008, p. 115).

4.2.2.2 Kosova Avrupa Birliği Ofisi

Kosova AB Ofisi, Kosova'nın AB'ye yaklaşmasının teşviki maksadıyla Kosova'da Avrupa gündeminin gerçekleştirilmesi hususunda önemli bir role sahiptir. Priştine'deki Avrupa Komisyonu'nun temsili ve "Avrupa Dış Eylem Servisi"nin önem arz eden bir parçası durumundaki Kosova AB Ofisi, Brüksel kurumlarıyla kalıcı bir politik ve teknik diyalogun kurulup korunmasını sağlamakla görevlidir. Politik süreç içerisinde Kosova

hükümetine danışmanlık yapılması ve destek sunulması, Kosova’da yer alan AB kurumları arasında genel eşgüdümün sağlanması, temel insan hakları ile özgürlüklere yönelik saygının geliştirilmesi ve korunması hususunda katkı sağlanması, Kosova AB Ofisi’nin temel faaliyetleri arasındadır. Kosova AB Ofisi, genişleme politikası araçları arasında bulunan “İstikrar ve Ortaklık Süreci” kapsamında AB politikalarının uygulanmasıyla ilgili olarak Kosovalı yetkililerin reform gayretlerini raporlamaktadır. Ayrıca devlet kurumlarının kurulması ile geliştirilmesi konusunda sosyoekonomik gelişim ve Kosova’nın bölgesel entegrasyonun daha fazla kuvvetlendirilmesine ilişkin finansal destekte bulunmaktadır. Bu doğrultuda Ofis, Kosova’nın en büyük donörü konumundaki AB’nin IPA-II (201-2020) çerçevesindeki finansal desteklerinin sektörel dağıtımını yürütmektedir. Bu finansal destek miktarı yıllık bazda ortalama 70 milyon Euro’yu bulmaktadır. Bununla birlikte Ofis, bu kapsamda “Orta ve Doğu Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması”, “Topluluk Enerji Anlaşması”, “Avrupa Ortak Havacılık Alanı” gibi bölgesel ve Avrupa genelindeki girişimler ile topluluk programlarının açılmasına Kosova’nın katılımını kuvvetlendirmeye çaba sarf etmektedir. Ülkede Kosova AB Ofisi’nin katkıları ile altyapının güncellenmesi ve iyileştirilmesi, çevre problemlerinin çözümlenmesi, bilinçli enerji kullanımı ve enerji hatlarının yenilenmesi, hukukun üstünlüğünün tekrardan inşası, insan hakları hususunda Avrupa standartlarına erişilmesi, kültürel ve eğitsel aktivitelerin zenginleştirilmesi, çocuklar açısından daha fazla öğrenme ve oyun alanı olanaklarının meydana getirilmesi vb. birçok alanda projeler gerçekleştirilmektedir (Tüysüz 2016, ss. 114-115).

AB Kosova Ofisi’nin birinci önceliği olarak değerlendirilmekte olan “hukukun üstünlüğü”nün tekrardan inşasına ilişkin çalışmalar kapsamında, Kosova’nın en önemli sorunlarından birisi durumundaki kamu yönetimi reformunun gerçekleştirilmesiyle ilgili önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda Kosova Meclisi, kamu reformlarının teşviki hususunda AB’nin dikkat çekmekte olduğu “Yeni Kamu İhale Yasası”nı 2011’de kabul etmiştir. Bu yasa, kamu fonları ile artı kaynaklardan etkili ve şeffaf biçimde faydalanılmasının sağlanması hususunda hazırlanmıştır (EU Office in Kosovo 2013, p. 27).

4.2.3 İstikrar ve Ortaklık Süreci

AB, NATO'nun Kosova'ya müdahalesinden itibaren Kosova'da yeni bir geleceğin inşası hususunda sürdürülen uluslararası faaliyetlerin en önemli parçalarından biri olmuştur. Özellikle Batı Balkanlara yönelik olarak gerçekleştirilen finansal destekler aracılığıyla Kosova'nın yeniden inşasına ve gelişmesine ilişkin gayretlerde başat bir rol üstlenmiştir.

2000'de düzenlenen Zagreb Zirvesi'nde; Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Arnavutluk "İstikrar ve Ortaklık Süreci"ne dâhil edilmiş, ancak Kosova o dönemde Sırbistan'ın bir parçası olduğundan Kosova'ya açık şekilde bir AB perspektifi sunulmamıştır. Bu durum, bahsi geçen dönemde Kosova'nın henüz UNMIK yönetimi altında bulunmasından ötürü gerek statünün belirli olmaması gerekse de Kosova'nın temsiliyle ilgili problemlerden kaynaklanmıştır (Şahin 2013, s. 67). Bu sebeple Zagreb Zirvesi'ne Kosovalı siyasilere davet edilmemiştir. Sadece UNMIK Başkanı Bernard Kouchner zirveye gözlemci şeklinde katılım göstermiştir (Palokaj 2013, p. 8).

Statü problemi, Kosova ile başka biçimlerde bir iletişimin kurulması hususunda aşılabilir bir engel durumunda değildir. Zira Avrupa Komisyonu, Kosova'nın statüsüne ilişkin üzerinde uzlaşılan bir pozisyonun bulunmamasının, AB ile Kosova arasındaki ilişkilere engel teşkil etmeyeceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Kosova, 2002'de kurulmuş olan "İstikrar-Ortaklık İzleme Mekanizması (Tracking Mechanism for Stabilisation-Association- STM)" vasıtasıyla "İstikrar ve Ortaklık Süreci"ne dâhil olmuştur (Ker-Lindsay and Economides 2012, p. 82).

Kosova hususunda özel şekilde meydana getirilmiş olan bu mekanizmayla Kosova'nın Avrupa'ya entegrasyonuna ilişkin idari kapasitesinin artırılması yanında, Kosovalı yetkililerin AB'deki mevkidaşları ile bir araya gelmek suretiyle AB standartlarıyla ilintili olarak bilgilendirilmeleri amaçlanmıştır (Şahin 2013, s. 67). Bu bağlamda "İstikrar-Ortaklık Mekanizması", mucizevi bir formül şeklinde betimlenmiştir. Statü problemi çözülene kadar Kosova'nın "İstikrar ve Ortaklık Süreci" ile "Kopenhag Siyasi Kriterleri"ne uyumu konusunda gelişme sağlanması da hedeflenmiştir. Bu şekilde,

Avrupa bütünleşmesi doğrultusunda ilişkilerin önünde bir engel teşkil eden statü belirsizliği problemi aşılmıştır (Palokaj 2013, p. 8).

Kosova'nın Avrupa ile entegrasyonu sürecinde 2005 yılı, önemli gelişmelerin yaşanmış olduğu bir yıldır. 2000 yılında Batı Balkan devletleri için sunulmuş olan AB perspektifinin Kosova için de açık olduğu, Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmış olan tebliğ çerçevesinde ifade edilmiştir. Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn tarafından Haziran 2005 tarihinde, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından Aralık 2005 tarihinde hazırlanmış olan raporlarda AB'nin gelecekte Kosova'daki rolü ile katkılarından söz edilmiştir. Bu raporlarda Kosova'nın AB perspektifine sahip olduğu teyit edilmiştir. Ayrıca Kosova'nın statüsü göz önünde bulundurulmaksızın, uluslararası toplumun Kosova'nın geleceği ile ilgili çabalarında AB'nin sahip olduğu önemli rolü sürdüreceği belirtilmiştir (Şahin 2013, s. 68).

2007'de "Genişletilmiş İstikrar-Ortaklık Mekanizması" kurulmuştur. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden yaklaşık bir sene sonra izleme mekanizmaları, "İstikrar-Ortaklığın Siyasi Diyalogu" biçiminde güncellenmiştir. Bu tarih itibarıyla entegrasyona yönelik ilişkilerin hız kazandığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından 14 Ekim 2009'da "Kosova'nın Avrupa Perspektifinin Yerine Getirilmesi" isimli bir rapor yayımlanmıştır. Bu raporda Kosova için bölge yanında Avrupa perspektifinin verilmiş olduğu, bu bağlamda iktisadi ve sosyal olarak her tür gelişim açısından Kosova'nın hazır olduğu, Kosova'nın "İstikrar ve Ortaklık Süreci"nin parçası olduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık, Kosova'ya ilişkin 2009 İlerleme Raporu'nda kara para aklama, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, azınlıkların korunması, yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğünün sağlanması hususlarında önemli yönetsel problemler bulunmakta olduğu belirtilmiştir. Bu problemlerin çözülmesi hususunda etkin bir kamu yönetiminin geliştirilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Batı Balkan politikasında teşvik unsuru şeklinde kullanılmakta olan vize politikasıyla ilgili olarak Avrupa Komisyonu tarafından, 19 Ocak 2012'de "Vize Serbestisi Diyalogu" başlatılmıştır. Haziran 2012'de "Vize Serbestisi Yol Haritası" açıklanmıştır (Tüysüz 2016, s. 118; Şahin 2013, s. 69).

Vize diyalogunun başlamasından bir sene sonrasında “İstikrar ve İşbirliği Anlaşması” görüşmeleri başlatılmıştır. Bu çerçevede, 29 Mart 2012 tarihinde “İstikrar ve Katılım Anlaşması”nın fizibilite çalışmasının yapılması maksadıyla oluşturulan doküman, Kosova’da yeni kurulmuş olan “Avrupa Entegrasyonu Ulusal Konseyi” toplantısında, dönemin AB Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle tarafından, Kosova Cumhurbaşkanı Atifete Yahyagil ve Başbakan Haşim Taçi’ye sunulmuştur. Ayrıca Komiser Füle tarafından, fizibilite çalışmasında Kosova’nın AB ile entegrasyon sürecinde seçim reformları, yasa egemenliği, azınlıkların entegrasyonu vb. hususlara odaklanması gerekliliğinden bahsetmiştir (Akgün 2013, s. 7).

Avrupa Komisyonu, 10 Ekim 2012 tarihinde AB ve Kosova arasında “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” hususunda fizibilite çalışması gerçekleştirileceğini açıklarken, aynı dönemde Sırbistan’la yüksek düzeyli politik diyalogun başlatılması kolaylaştırılmıştır. En başta teknik hususlara odaklanmakta olan müzakerelerin hedefi, her iki ülkenin Avrupa bütünleşmesinin önünü açacak ikili ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle, Kuzey Kosova meselesi başta olmak üzere iki ülke arasındaki problemler ilgili uzlaşma zemininin bulunması şeklindedir. Bu doğrultuda, Yüksek Temsilci Ashton arabuluculuğunda iki ülkenin karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesi çerçevesinde uzlaşmaya varmaları, Kosova’ya AB entegrasyon sürecinde ilerleme olanağı vermiştir (Papiç 2013, p. 545). Ashton ve Avrupa Komisyonu’nun ortak raporu kapsamında AB Konseyi 27-28 Haziran 2013’te Kosova ile “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” müzakerelerinin başlatılmasına karar vermiştir. AB Konseyi’nin bu kararı, Avrupa Komisyonu’nun 16 Ekim 2013’te açıklamış olduğu 2013 Yılı Genişleme Paketi’nde memnuniyet ile karşılanmış, bu bağlamda 2013 senesi, Kosova’nın AB ile entegrasyonu sürecinde tarihi bir yıl şeklinde değerlendirilmiştir (European Commission 2013, p. 20).

28 Ekim 2013’te Kosova ile AB arasındaki “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” müzakerelerinin 2014 ilkbaharına değin tamamlanması kararlaştırılarak, anlaşma metni taslağının 2014 yazında paraf edilerek sonrasında AB Konseyi’ne ve AP’ye onaylanması hususunda aktarılması öngörülmüştür (Şahin 2013, s. 68). Burada en önemli problem olarak, anlaşmanın Kosova’nın bağımsızlığını tanımamış olan beş AB üyesi ülkenin vetosuna takılması şeklinde görülmüştür. Bu bağlamda, Kosova’nın AB bütünleşmesi

yolunda geri kalmasına engel olmak üzere ve Kosova'yı tanımayan beş ülkenin hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak suretiyle, anlaşmanın sadece AB tarafından imzalanması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda, 25 Temmuz 2014'te AB ve Kosova baş müzakerecileri Brüksel'de AB ile Kosova arasında "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması"nı paraf etmiştir (European Commission 2015b).

10 Kasım 2015'te iki taraf arasında "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. Bahsi geçen anlaşma, Kosova ile AB arasında kurulan ilk resmi sözleşmeli ilişkidir. Bu bakımdan anlaşma, Kosova'nın Avrupa'daki geleceği konusunda önemli bir mihenk taşıdır. Anlaşmanın Kosova ve AB arasındaki politik, iktisadi ve ticari ilişkileri derinleştireceği, bu vesileyle Kosova – AB ilişkilerinin ana çerçevesini Kosova'nın AB'ye üyeliğine hazırlanmasının oluşturacağı, bu durumun Kosova ekonomisi için itici bir güç olacağı öngörülmüştür (Tüysüz 2016, s. 123).

Avrupa Komisyonu tarafından anlaşmanın imzalanması sonrasında yayımlanmış olan 2015 Yılı Genişleme Paketi'nin Kosova İlerleme Raporu'nda, Kosova'nın iki önemli uluslararası yükümlülüğü gerçekleştirmiş olduğu belirtilmiştir. Bu yükümlülükler; savaş dönemi ve sonrasında işlenmiş olan sınır aşan davalarla birlikte uluslararası suçların kovuşturulması hususunda özel mahkemelerin kurulmasına yönelik anayasa değişikliği ile Sırbistan'la varılmış olan uzlaşma şeklindedir (European Commission 2015c, p. 5).

4.3 BAĞIMSIZLIK SONRASI KOSOVA – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Jeopolitik konumu gereği bir Balkan devleti durumundaki Türkiye, Balkanlar bölgesiyle tarihten gelen yakın bağlarından ötürü, oldukça yakınında gerçekleşen gelişmelerden doğal olarak ayrı kalmamaktadır. Yugoslavya'nın dağılmasını müteakiben gelişen süreç içerisinde Türkiye, Sırbistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik bir dış politika takip etmiştir. Lakin Kosova'da yaşanmış olan acı olaylar ve NATO'nun müdahalede bulunmasının ardından Türkiye zaman içinde Sırbistan'a ilişkin politikasını değiştirmiştir (Erdoğan 2013, s. 83).

4.3.1 Türkiye Açısından Kosova'nın Bağımsızlığı

17 Şubat 2008'de Kosova Meclisi tarafından ilan edilen bağımsızlığa ilişkin metni Başbakan Haşim Taçi okurken, bütün devletlerin Kosova'nın bağımsızlığını tanıması çağrısı yapılmıştır. Bu çağrı, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın pek çok devleti tarafından hemen yanıt bulmuştur. Bu bağlamda; ABD, Büyük Britanya, Almanya, Türkiye, Arnavutluk, Afganistan ve dünyanın değişik yerlerinden ülkeler Kosova'yı resmen tanıdığını beyan etmiştir. Türkiye bağımsızlığın ilanında bir gün sonra 18 Şubat 2008'de Kosova'yı tanımıştır. Ayrıca Türkiye, Kosova'yı diğer devletlerin de tanıması hususunda gayret sarf etmiş, bu neticede Pakistan ile Mısır Kosova'yı Türkiye aracılığıyla tanımıştır (Yenigün 2010, s. 65).

Türkiye tarafından Kosova'nın tanınmasının ardından, Kosova ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Kosova'nın toprak bütünlüğünü güçlü biçimde savunan Türkiye'nin diplomatları, Kosova'nın uluslararası kurumlara bağımsız ve egemen bir devlet şeklinde üye olması konusunda açıkça ve kuvvetli şekilde destek olmuştur. Kosova'nın tanınması hususunda her daim lobicilik faaliyetlerinde bulunan Türkiye, günümüzde halen bu faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle İslam Konferansı Örgütü üyeleri ile Ortadoğu'dan gelen tanımlar Türkiye'nin gayretleri aracılığıyla olmuştur. Mısır, Pakistan ve Brunei, doğrudan Türkiye sayesinde Kosova'yı tanımıştır. Türkiye, Kosova'nın bağımsızlığı yanında devletin uluslararası kurumlara üye olması konusunda da Kosova'ya destek vermiştir. Bu bağlamda, 3 Mayıs 2009 tarihinde Kosova'nın IMF'ye, 3 Haziran 2009 tarihinde de Dünya Bankası'na üye olması hususunda Türkiye'nin önemli bir etkisi olmuştur (KIPRED 2014, s. 73'tan akt. Ferizi 2017, s. 74).

Türkiye'nin Kosova'ya yönelik desteği her geçen gün giderek artış göstermiştir. Kosova'nın bağımsızlık sürecinde, bir NATO üyesi olarak Kosova'nın yeniden inşası sürecinde, KFOR birliklerinde, UNMIK'te, Kosova'da en fazla yatırım gerçekleştiren dış ülke kurumu olan TİKA'yla, Kosova'nın uluslararası alanda tanınması ve uluslararası alana çıkması hususunda vermiş olduğu destekle, ilk tanıyan ülkelerden biri olmasıyla;

dış politika, eğitim, sağlık, sigorta, kültür, spor gibi alanlarla gerçekleştirilen ikili anlaşmalarla her daim Kosova'nın yanında olmuştur (Ferizi 2017, s. 73).

4.3.2 Ekonomik İlişkiler

Kosova'da Türkiye'den yatırım gerçekleştiren firma sayısı 500'e yakın durumdadır. Bu firmalar, yaptıkları işlerin yanı sıra aynı zamanda işsizlik oranının azalması ve Kosovalı yurttaşların sosyal refahı hususunda katkıda bulunmaktadır. Nitekim Kosova'daki Türk firmalarının yatırımı 340 milyon Euro değerindedir. Türkiye'den gelerek Kosova'da iş yapan firmaların çalıştırdıkları işçi sayısı ortalama 10.000 civarındadır. Bu Türk firmaları arasında bankalar da yer almaktadır. Türkiye 2012 ve 2013'te Kosova'ya en çok doğrudan yatırım gerçekleştiren ülke olmasına karşın, 2007-2013 arası dönemde toplamda Almanya ve İngiltere'den sonra üçüncü sırada kalmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). 2008-2009 döneminde gerçekleşen küresel ekonomik krize karşın Kosova ile Türkiye arasında 210 milyon dolarlık ekonomik işbirliği gerçekleştirilmiştir (Ferizi 2017, s. 75).

Kosova ile Türkiye arasında, Kosova'nın bağımsızlığını müteakiben gerçekleşen ihracat ve ithalatın Euro bazında yıllara göre gelişimi Tablo 5.1'de gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, 2008 yılında 194.022.000 Euro olan ticaret hacmi, 2017'de 246.530.000 Euro'ya ulaşmıştır. Ancak tablodan görülebileceği gibi, bu artışın süreklilik arz etmediği ve dalgalandığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.1: Kosova ile Türkiye'nin dış ticaret istatistikleri (bin Euro)

Yıl	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Ticaret Hacmi	Değişim (%)	Denge
2008	3.525	-	190.497	-	194.022	-	-186.972
2009	7.264	106	198.177	4	205.441	5,8	-190.913
2010	10.267	41,3	220.205	11,1	230.472	12,1	-209.938
2011	7.264	-29,2	190.593	-13,4	197.857	-14,1	-183.329
2012	7.095	-2,3	198.328	4	205.423	3,7	-191.233
2013	7.490	5,5	210.729	6,2	218.219	6,2	-203.239
2014	9.627	28,5	207.616	-1,4	217.243	-0,4	-197.989
2015	7.096	-26,2	217.406	4,7	224.502	3,3	-210.310
2016	7.678	8	235.376	8,2	243.055	8,2	-227.698
2017	7.494	-2,4	239.036	1,5	246.530	1,4	-231.542

Kaynak: Priştine Büyükelçiliği, 2018. *Kosova'nın genel ekonomik durumu: Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkileri (2017 yılı)*, ss. 38-39, <https://eb.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-256572> [accessed on 17 March 2018].

Kosova'nın varlıklarının özelleştirilmesi sürecinde Türk firmaları, önemli varlıkları satın almak suretiyle destekte bulunmuştur. Limak Holding, Fransız ortağı Lion Airport ile Priştine Âdem Jashari havaalanını satın almıştır. Çalık Holding 26,3 milyon Euro'ya enerji alanında faaliyet gösteren çeşitli firmaları satın almıştır. En büyük projelerden birisi konumunda bulunan “İbrahim Rugova” milli otoban projesini, Türk-ABD ortaklığı olan Bechtel-Enka almıştır. Ortaklık, Priştine ile Üsküp aarsında “Arber Xhaferi” otobanı ihalesini de almıştır (Priştine Büyükelçiliği 2018, s. 42; Ferizi 2017, s. 76).

Elektrik dağıtımını Çalık Holding almıştır. 2013-2028 yılına kadar sürecek 15 yıllık süreçte 300.000 Euro'luk yatırım yapacak ve 450.000 aboneye elektrik verecektir. Limak Holding Priştine'de Adem Yaşari Havaalanını inşa etmiştir. Güriş firması rüzgâr santraline bu yıl başlamıştır. MTA (Maden Tetkik Araştırma) Kosova'da fizibilite ve eğitim yapmaktadır (S. USLU¹⁰, sözlü görüşme).

Türkiye'nin Kosova'ya yönelik yaptığı ekonomik destekler, Kosova toplumunun gelişmesi adına gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin, Kosovalıların gelişip dönüşmesi için iş adamlarını Kosova'da yatırım yapmaları için bölgeye götürmesi, Kosovalılar için çok büyük bir destek olmuştur. Yine ekonomik alanda yaptığı çok önemli desteklerden biri de, enerji için gerekli araç gereçlerin teminini üstlenmiş olmasıdır. Savaştan sonra birçok bölgede elektriklerin olmaması, halkın sadece gündüzleri işlerini halletmesine neden olmuştur. Başta köyler olmak üzere birçok bölgede Türk firmaları enerji trafolarını yenilemiştir. Yapılan bu destek, işsizlik ile boğuşan Kosovalılar için umutlarının yeniden doğmasına katkıda bulunmuştur. Yapılan desteklerin koordinesini sağlamak için görevlendirdiği kurumlardan biri, Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)'dır (H. TABAKU¹¹, sözlü görüşme).

¹⁰ Safa USLU, T.C. Enerji Bakanlığı Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Genel Müdürü.

¹¹ Hakan TABAKU, Bursa'da Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Başkanı, Türkiye'de Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Genel Başkan Yardımcısı.

Almanya ve İsviçre tarafından Kosova'ya yapılan yatırımlar genellikle kısa vadeli ve sömürü amaçlı altyapı işleri olmaktadır. Yani, AB'den gelen fonlarla yapılacak işlerin uygulamasını bu iki devlet yapmaktadır. Türkiye'nin yaptığı yatırımlar ise genellikle uzun vadeli, fayda amaçlı ve ticarete yönelik çalışmalardır. Türkiye ile Kosova arasında henüz gümrük birliği yoktur. Her ne kadar Kosova Meclisi'nden geçmiş olsa da, Kosova Cumhurbaşkanı'nın onayını beklemektedir. Sırbistan'ın gümrük birliğine sıcak bakmaması, sürecin ertelenmesine sebep olmaktadır, çünkü Türkiye ve Sırbistan arasında mevcut durumda gümrük birliği olduğu için Sırplar, Türkiye'nin Kosova'ya yatırımları konusunda aracılık yapmaktadır. Bunun için, Türkiye ve Kosova arasındaki olası gümrük birliğine sıcak bakmamaktadır. Diğer taraftan ticari ilişkilerin gelişmesinin, bölgenin Türkiye ile olan iyi ilişkilerini daha da arttıracak olması Sırpların bu işin aleyhine baskı yapmasının sebebidir. Aynı şekilde Sırbistan ile güçlü ve tarihi ilişkileri bulunan Rusya, gümrük birliğinin ertelenmesini talep etmektedir (Ö. KUMOVA¹², sözlü görüşme). Ömer Kumova, Kosova ile ilişkilerin geliştirilmesinde, sadece devlet kanalıyla değil özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin de ciddi çalışmalar yapması gerektiğini savunmaktadır. Zira bürokratlar, bu bölgede yapacaklarıyla ilişkilere fayda sağlamaktan ziyade standart işler yapmaktadır.

Kosova Ticaret Bakanı Endrit Shala, Türkiye'yle ekonomik ilişkilerin arttırılması konusunda oldukça isteklidir. Yatırımcılar için vergi sıfırdır. KIESA (Kosova Yatırım ve Kurumsal Destek Ajansı) devletin resmi bir kurumu olarak, yurt dışından gelen yatırımcılara destek amaçlı bir kurumdur. Kurumdan alınan bilgilere göre, Kosova'da kurumlar vergisi %10'dur. Elektrik birim fiyatı Türkiye'ye oranla %50 daha azdır. Asgari ücret 350-400 Euro bandında ve SSK bedeli ise maaşların %15'i kadardır. Nitelikli iş gücü mevcut, ancak işsizlik oranı %26'dır. Bu rakamın yüksekliği yatırımlar açısından avantaj oluşturmaktadır. 2019 Mart ayında Kosova Ekonomi Zirvesi organize edilecek olup, zirveye Türkiye'deki sanayi ve iş adamları dernekleri de davet edilmiştir. Kosova'dan ve diğer Balkan devletlerinden Türkiye'ye turizm amaçlı gelme oranları geçmişe göre azalmış durumdadır. Bu rakamların tekrar yükseltilmesi için turizm acenteleri marifetiyle eskiye dönülmesi amaçlanmaktadır. Kosova Ticaret Odası Başkanı

¹² Ömer KUMOVA, RUMELİSİAD Başkanı.

Berat Rukiqi, 2019'daki Ticaret Fuarı'nı oldukça önemsemekte ve bu fuarı Türkiye ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin arttırılması hususunda çok önemli bir fırsat olarak görmektedir (Ö. KUMOVA, sözlü görüşme).

Kosova ile Türkiye arasında çeşitli ekonomik işbirliği anlaşmaları da imzalanmıştır. Çifte vergilendirmenin kaldırılması anlaşması, yatırımların tanıtılması anlaşması ve 27 Eylül 2013'te imzalanan serbest ticaret anlaşması bu anlaşmalardan bazılarıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

4.3.3 Siyasi İlişkiler

Türkiye tarafından ilk Kosova büyükelçisi olan Metin Hüsrev 21 Nisan 2009'de Priştine'ye atanmıştır. Bu tarih öncesinde Kosova ile diplomatik ilişkiler 1999 ile 31 Ekim 2008 arasında koordinasyon ofisi vasıtasıyla sağlanmıştır. Kosova'nın bağımsızlığının ilanından sonra ise diplomatik ilişkiler büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. Kosova ise 9 Eylül 2009 tarihinde Ankara'ya ilk büyükelçisi Dr. Bekim Sejdiu'yu atamıştır (KIPRED 2014, ss. 71-72'den akt. Ferizi 2017, ss. 72-73).

İki ülke arasında pek çok alanda gerçekleştirilen ikili anlaşmaların yanı sıra, vizelerin kaldırılması konusu da önemlilik arz etmektedir. Zira vizelerin kaldırılması; Türkiye ile Kosova arasında iletişimin daha kolay sağlanması, iktisadi ilişkilerin artması, öğrenciler açısından Avrupa ve dünyanın bağlantı köprüsü konumundaki İstanbul'dan Kosovalıların diğer ülkelere transit geçiş yapmaları hususunda oldukça önemlidir. Bu bağlamda vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasına ilişkin anlaşma, 13 Ocak 2009'da dönemin Dışişleri Bakanları Skender Hyseni ile Ali Babacan tarafından imzalanmıştır (KIPRED 2014, s. 72'den akt. Ferizi 2017, s. 73).

4.4 KOSOVA – AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Çalışmanın bu kısmında, Kosova'nın AB üyeliği süreci özetlenmekte, Kosova'nın AB üyeliğinde engel teşkil eden Sırbistan sınırındaki Mitroviça bölgesi sorunu açıklanmakta ve Kosova'nın AB üyeliğinin Türkiye olan ilişkilerine muhtemel etkileri değerlendirilmektedir.

4.4.1 Kosova'nın AB Üyeliği Süreci

Kosova Meclisi'nin 17 Şubat 2008'de Sırbistan'dan bağımsızlığını kazanması sonrası ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Türkiye Kosova'nın bağımsızlığını tanımıştır. Ertesi gün Avrupa Konseyi, Kosova'nın bağımsızlığını kendine özgü bir durum (*sui generis*) şeklinde değerlendirmiştir. 15 Haziran'da anayasa ilan edilirken, 14 Ekim 2009'da Avrupa Komisyonu Kosova'nın Avrupa perspektifini gerçekleştirdiğini beyan etmiş, 22 Temmuz 2010'da Uluslararası Adalet Divanı tarafından Kosova'nın bağımsızlığını kabul eden bir tavsiye kararı alınmış ve 19 Ocak 2012'de Avrupa Komisyonu tarafından Kosova ile vize serbestileştirmesi diyalogu başlatılmıştır. 27 Mart 2012'de Avrupa Komisyonu, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na ilişkin fizibilite çalışmasının gerçekleştirilmesine onay vermiştir. Fizibilite çalışmasının neticeleri, 2012-2013 Genişleme Stratejisi kapsamında açıklanmış, Kosova'nın anlaşmaya ilişkin müzakerelere başlaması hususunda hazır olduğu belirtilmiş ve kısa dönemli önceliklerde yeterince ilerlemenin kaydedilmesi halinde müzakere direktiflerinin sunulacağı açıklanmıştır. 19 Nisan 2013 tarihinde Kosova ile Sırbistan başbakanları, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton arabuluculuğunda iki devlet arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla icra edilen diyalogda, Kosova'nın kuzeyinin idaresi ile iki taraf arası ilişkilerin normalleştirilmesi hususunda uzlaşma elde edilmiştir (Karlık 2015, s. 7).

19 Ekim 2012 tarihinde Kosova ve Sırbistan arasında yüksek düzeyli görüşmelere başlanmıştır. Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilci tarafından 22 Nisan 2013 tarihinde sunulmuş olan raporda, Kosova'nın belirlenmiş olan öncelikleri gerçekleştirmiş olduğu ifade edilmiş ve Kosova ile anlaşmaya ilişkin müzakerelere başlanması önerisinde bulunulmuştur. 27-28 Haziran 2013'te ise AB ülkelerinin liderleri, Kosova ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması müzakerelerine başlanması hususunu onaylamıştır. Kosova'nın AB'ye üye beş devlet (Romanya, Slovakya, İspanya, Yunanistan, GKRY) tarafından tanınmamış olması ve AB'nin Kosova'nın statüsüyle ilgili ortak bir görüşünün bulunmaması, Kosova'nın AB üyelik sürecinde en büyük problem niteliğindedir. Nisan 2013 tarihinde Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda imzalanmış olan anlaşmanın ardından Kosova'nın AB ile anlaşmaya ilişkin müzakerelere

başlaması konusunda hazır olduğu kabul edilmiş, bu doğrultuda Ekim 2013 tarihinde anlaşma müzakereleri başlamıştır. Anlaşmanın taslak metni 2014 yaz döneminde paraf edilirken, AB Konseyi ile Avrupa Parlamentosu'na onay için sunulmuştur (Karluk 2015, s. 7).

4 Şubat 2016'da Avrupa Parlamentosu, Kosova'nın AB'ye entegrasyon sürecinin hızlandırılması ve kuvvetlendirilmesini talep etmekte olan bir karar tasarısını oylamaya sunmuş; tasarı 403 evet, 130 hayır ve 104 çekimser oyla kabul edilmiştir. Bu karar, yolsuzluk ve organize suçlara ilişkin endişeleri dile getirmekte ve uzun süredir vaat edilen Sırp Belediyeler Birliği'nin statüsünün hazırlanmasıyla ilgili bir eylem çağrısı yapmıştır. Ayrıca bu kararda, 2015'te Sırbistan ile Kosova arasında AB arabuluculuğunda başlatılmış olan diyalog sürecinde kaydedilmiş olan gelişmelerin memnuniyet ile karşılandığı ve iyi niyetli şekilde uzlaşılan anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili olarak her iki tarafa çağrıda bulunulmuştur. Bunun yanında, AB tarafından Kosova'ya uygulanmakta olan vizelerin kaldırılması hususunda tarafların gereken adımları atmalarının gerekliliğinden bahsedilmiştir (Fandaj 2018, s. 102).

Çalışma kapsamında yukarıda bahsedilmiş olan Kosova ve AB ilişkisine yönelik tarihsel süreç, kronolojik bakımdan şu şekilde özetlenebilir (European Commission Website 2018):

- i. 1 Kasım 2000: Zagreb Zirvesi'nde 5 Güney Doğu Avrupa ülkesi hususunda İstikrar ve Ortaklık Süreci başlatılmıştır.
- ii. 1 Nisan 2005: Avrupa Komisyonu, "Kosova İçin Avrupa Geleceği" konulu eylem planını uygulamaya başlamıştır.
- iii. 4 Şubat 2008: Avrupa Konseyi, Kosova'da EULEX misyonuna yönelik ortak eylem planını kabul etmiştir.
- iv. 18 Şubat 2008: Avrupa Konseyi, Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmiştir.
- v. 9 Aralık 2008: EULEX misyonu faaliyetlerine başlamıştır.
- vi. 14 Ekim 2009: Avrupa Komisyonu, "Kosova – Avrupa Perspektifini" ilan etmiştir.

- vii. 22 Temmuz 2010: Uluslararası Adalet Divanı, Kosova'nın bağımsızlık ilanına ilişkin danışma görüşünü yayımlamıştır.
- viii. 19 Ocak 2012: Avrupa Komisyonu, Kosova ile vize serbestliği diyalogunu başlatmıştır.
- ix. 30 Mayıs 2012: Avrupa Komisyonu, Hukuk Kurallarına İlişkin Yapısal Diyalogu başlatmıştır.
- x. 14 Haziran 2012: Avrupa Komisyonu, Kosova'nın vize serbestliği hususunda yol haritasını yayımlamıştır.
- xi. 10 Ekim 2012: Avrupa Komisyonu, AB ve Kosova arasındaki İstikrar ve Ortaklık Antlaşması konusunda fizibilite çalışmasını yayımlamıştır.
- xii. 19 Ekim 2012: AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Ashton tarafından Kosova ve Sırbistan arasında diyalog süreci başlatılmıştır.
- xiii. 25 Temmuz 2014: AB ve Kosova baş müzakerecileri, AB ve Kosova arasında İstikrar ve Ortaklık Antlaşması sürecini başlatmıştır.
- xiv. 1 Nisan 2016: AB ile Kosova arasındaki İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir.

Günümüzde Kosova'yı 117 BM üyesi ülke tanımış durumdadır. Henüz BM üyesi olmayan Kosova'nın uluslararası alanda tanınma mücadelesi sürmektedir. Ayrıca Kosova'yı 28 AB üyesi ülkeden 23'ü tanımakta, 5'i ise halen resmi olarak tanımamaktadır.

AB, Bosna-Hersek'te yaşanmış olan başarısızlığın Kosova'da da gerçekleşmemesi hususunda farklı politikalar ile stratejiler geliştirmiştir. AB'nin Kosova politikasına göre, Kosova politik, iktisadi ve sosyal alanlarda daha fazla desteklenmeli; demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve sosyal reformlar hususunda AB'nin bağlı bulunduğu değerler Kosova'da geliştirilmelidir. Bu şekilde Kosova'nın hızlı biçimde gelişmesi sağlanarak, kısa sürede AB ile bütünleşmesi hedeflenmiştir (Fandaj 2018, s. 86).

AB'nin Batı Balkan politikası içerisinde Kosova'nın kritik bir önemi bulunmaktadır. Kosova'nın AB'ye entegrasyonunun hem bölgenin ve hem de Avrupa'nın istikrarına katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Bölgenin istikrarı hususunda, farklı etnik yapıların

barış ortamı içinde bir arada yaşadıkları, demokratik ve hukukun üstünlüğüne tabi olacak Kosova'nın oluşturulması ve tanınması şart durumundadır. Bu bağlamda öncelikli olarak Kosova'da yaşamakta olan tüm halkların geleceğinin garanti altına alınması gereklidir (Ağca 2010, s. 59).

Kosova, AB'ye potansiyel bir aday ülke durumundadır. Kosova'nın AB ile olan ilişkileri diğer Batı Balkan ülkelerine kıyasla farklılıklara sahiptir. Zira Kosova'yı AB üyesi olan beş ülke hala tanımamış olduğundan, AB ile ilişkilerin sekteye uğraması ve süreçlerde gecikme gibi problemlerin ortaya çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bunun yanında, Kosova'nın devlet inşası sürecinde finansal yardımlar ve devlet otoritesi tesisi bakımından yapılan ciddi AB desteği de Kosova'yı diğer ülkelerden ayırmaktadır. Nitekim AB, Kosova'nın kalkınması hususunda en fazla finansal katkıyı sağlamış olan uluslararası kurumdur (Tezcan, Aras ve Günar 2015, s. 659).

4.4.2 Kosova'nın AB Üyeliği Yolunda Önemli Bir Engel: Mitroviça

Kosova'nın AB ile entegrasyonu hususunda en önemli engellerden birisi, Kosova'da Arnavutlar ile Sırp lar arasında yaşanan uyuşmazlık sebebiyle ortaya çıkan çatışmalar ve bu duruma dayalı sınır uyuşmazlığı şeklindedir. Sırbistan sınırındaki kuzey bölgesinin kontrol altına alınamaması, Kosova'da toprak bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin önemli bir zafiyet yaratmaktadır. Bu mesele, gerek Kosova gerekse de Sırbistan açısından sınır komşuları ile iyi ilişkilere sahip olunması koşulunu ileri sürmekte olan AB tarafından çözümlenmesi gerekli esas sorunlardan birisi şeklinde değerlendirilmektedir.

NATO müdahalesi sonrasında bölge sakinleşmeye başlarken, Kosova'nın kuzeyindeki çatışmaların yalnızca dondurulmuş, ancak tamamen durdurulamamıştır. Savaşın ardından Kosova'da kurulmuş olan bütün uluslararası askeri ve sivil kuruluşların varlığına karşın, Kosova'nın kuzeyindeki Mitroviça bölgesinde KFOR tarafından korunmakta olan Arnavutlar, Sırp lar tarafından evlerinden kovulmuş ve Arnavutların yerlerine yasadışı Sırp istihbarat ve iç kuvvetleri yerleşmiştir. Kuzey bölgesinde bu duruma bağlı etnik şiddet çeşitli zamanlarda devam etmiş, bu neticede Sırp lar açısından suni bir etnik yerleşim bölgesi ortaya çıkmıştır. Kosova'nın kuzeyindeki Sırp lar ayrılıkçı bir tutum

sergilemek suretiyle Kosova ile bütünleşmeyi reddetmekte olup, Mitroviça'yı merkez kabul etmekte ve Belgrad'ı da başkent şeklinde tanımaktadır (Adıyaman 2011).

Sırbistan halen Kosova'yı kendi özerk bölgesi şeklinde değerlendirmekte olduğundan, Kosova'nın kuzeyinde yaşamakta olan Sırp halkına yönelik desteğini sürdürmektedir. Sırbistan'ın mali desteğiyle Mitroviça Sırpaları eğitim, sağlık, yargı gibi alanlarda kendi devlet kurumlarını oluşturmuştur (Obradovic and Wochnik 2012, p. 1169).

Sırp lar tarafından kurulmuş olan paralel devlet kurumları sebebiyle Kuzey Kosova'da bir çifte egemenlik görünümü olsa da, Kosova Devleti'nin bölgede kurumları bulunmamaktadır. Bölgenin denetimi ise KFOR ve EULEX vasıtasıyla sağlanmaktadır (Süleyman 2011, ss. 10-11)

Kuzey Kosova'da iki devlet arasında bulunan egemenlik mücadelesi Ağustos 2011'de zirveye çıkmıştır. Nitekim iki devlet arasındaki gümrük problemlerinin çözümlenememesi üzerine, Kosova hükümeti tarafından 25 Temmuz tarihinde Sırbistan menşeli ürünlerin Kosova'ya girişinin engellenmesi maksadıyla sınır kapılarına KFOR eşliğinde özel polis kuvvetleri konuşlandırılmıştır. Bunun üzerine Kuzey Kosova'da yaşayan milliyetçi Sırp lar, Yarinye sınır kapısını ateşe vermiş ve iki taraf arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır (Akgün 2012, s. 257). Bu yaşananların ardından AB, Sırbistan ile Kosova arasında teknik diyalog başlatmış, fakat bu diyalog Sırbistan'ın Kosova'yı resmen tanıyacağı anlamına geleceği için Sırbistan tarafı, hazırlanacak belge üzerinde Kosova'nın adına bir yıldız eklenerek dipnot düşülmesini sağlamıştır (Lehne 2012, p. 3).

İki taraf arasında elde edilen uzlaşma neticesinde bir taraftan Kosova'nın özerkliğini vurgulayan BMGK kararına, diğer taraftan Uluslararası Adalet Divanı mütalaasına atıfta bulunulmakta olduğu için, diplomatik açıdan iki tarafın da hassasiyetlerini gözetmekte olan bir ara çözüm bulunmuştur. Ayrıca bu durum, Kosova'nın uluslararası alanda temsil edilmesini sağlamıştır (Ekinci 2014, s. 26).

4.4.3 Türkiye Açısından Kosova'nın Potansiyel AB Üyeliği

Kosova açısından AB üyeliği, en öncelikli hedef konumundadır. Nitekim çokuluslu ve tam bağımsız bir Kosova'nın günümüz sınırlarını korumak suretiyle asgari iktisadi refah seviyesinde ayakta durabilmesi adına Kosova'nın AB'ye üye olması şarttır. AB'nin Kosova'nın bağımsızlığı sebebiyle ortaya çıkabilecek, yukarıda belirtilmiş olan problemleri ortaya çıkmadan engellemesi halinde, AB sınırlarındaki politik istikrarı sağlamlaştırabilecektir (Erdoğan 2013, s. 95).

Kosova “İstikrar ve Ortaklık Anlaşması” kapsamında AB'ye üyelik yolunda önemli bir adım atmış olmasına karşın, AB ile tam olarak bütünleşmesi, Sırbistan'la müzakere sürecine bağlı tutulduğundan, şu an tam üyeliğin kısa sürede gerçekleşmesi zor görülmektedir. Kosova ile Sırbistan müzakereleri sonucu Sırbistan ile nihai bir uzlaşmaya varılamaması halinde, Kosova'nın AB'ye üye olmasının gerçekleşemeyeceği anlaşılmaktadır. Günümüzde yaşanmakta olan gelişmeler değerlendirildiğinde, kısa dönemde Kosova'nın AB'ye tamamen entegrasyonu mümkün görülmemektedir ve bu süreç halen belirsizdir. AB tarafından verilmiş olan vaatlerin yerine getirilmemesi, Kosova tarafından yerine gerçekleştirilmesi gerekli yeni koşulların ileri sürülmesi, Sırbistan ile müzakerelere bağlı şekilde değişim gösteren şartlar, Karadağ ile sınır anlaşmasına bağlı şekilde vize muafiyeti konusunun bekletilmiş olması, Kosova halkının AB sürecine ilişkin beklentileri ile motivasyonlarını azaltmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa'ya aidiyet hususunda Kosovalıların ümitleri azalmıştır. Kısa dönemde olmasa da, Kosova'nın AB konusundaki geleceği, AB'nin ileri süreceği koşullar kapsamında Sırbistan ile olan ilişkilerine ve Kosova hükümetinin gayretlerine bağlı durumdadır. Uzun dönemde ise AB'nin, uygulaması ve çözümlenmesi güç olan politik koşullar ileri sürmemesi durumunda, Sırbistan ile karşılıklı şekilde ortak çıkarların gözetildiği bir zeminin meydana getirilmesi, bölge istikrarı ve AB ile entegrasyon bağlamında pozitif neticeler ortaya çıkaracaktır (Fandaj 2018, ss. 107-108).

Kosova'nın Sırbistan ile aynı zaman içerisinde AB'ye üye olması, en ideal üyelik senaryoları arasında değerlendirilmektedir. Sırbistan Kosova'yı tanımama konusunda ısrar etmesi halinde, AB'nin tek taraflı şekilde Kosova'yı ilerleyen süreç içerisinde

koşullar oluştuğunda üyeliğe ve tam koruması altına alacağı düşünülmektedir (Acar 2009, s. 50).

30 Ağustos 2018’de Avrupa Parlamentosu, Kosova yurttaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahat edebilmelerini öngören tasarıyı onaylamıştır. Avrupa Parlamentosu’nun LIBE (Sivil Haklar, Hukuk ve İçişleri Konular) Komitesi’nde gerçekleştirilen oylamada Kosova yurttaşlarına vize serbestisi 10 ret ve iki çekimser oya karşılık, 30 oyla kabul edilmiştir (Habertürk, 30 Ağustos 2018).

Türkiye, Kosova Savaşı sürecinde Kosova halkına elinden geldiğince destekte bulunmuştur. Günümüzde Kosova’nın nüfusu 1 milyon 600 bin civarında olup, Prizren, Priştine, Mamuşa, Gilan, Dobırçan ve Mitroviça kentlerinde 17.000’in üzerinde Türk yaşamaktadır. Kosova’nın Türkiye ile akrabalık ilişkileri oldukça güçlüdür. Halen Türkiye’den Kosova’ya, Kosova’dan Türkiye’ye ciddi gidiş gelişler bulunmaktadır. Dolayısıyla akrabalık ve kültürel ilişkiler canlılığını korumaktadır. Ancak Kosova ile Türkiye arasındaki ilişkiler arzu edilen düzeye getirilememiş olup, bu durumun pek çok nedeni vardır. Arnavutlar arasında Türkiye’nin Bosna ile olan ilişkileri ve Kosova ile olan ilişkileri devamlı olarak kıyaslanmakta olan bir eleştiri konusudur. Bosna’ya yönelik gösterilmiş olan ilgi, Kosova’ya gösterilememiştir. Ayrıca Kosova ile ilişkilerde görülen sivil ve kurumsal problemler bağlamında yirmi yıllık FETÖ altyapısının olumsuzluğu net şekilde görülmektedir (Atalay 2017).

Türkiye’nin senelerdir Kosova’ya ilişkin politikasında en fazla eleştirilmekte olan yanı, Türkleri öncelemekte olan bir tutuma sahip olmasıdır. Esasında 1912 yılından sonra Türkiye kendi iç sorunları ile uğraşırken, Kosova’da yaşanan sorunlarla çok fazla ilgilenmemiştir. Kosova’da Arnavutlar Sırlara karşı ayaklanırken, Kosovalı Türkler ise Türkiye’den gelen direktiflerden dolayı her zaman sesiz kalmak zorunda kalmıştır. Kosova’da fiili savaşın patlak vermesiyle birlikte Türkiye, Kosova’ya daha fazla destek vermeye ve sorunları ile ilgilenmeye başlamıştır. Aslında bunun nedenlerinden bir tanesi de, Bosna’da yaşanan olayların Kosova’da da yaşanmasının önüne geçmektir (H. TABAKU, sözlü görüşme).

Kosova'ya yönelik olarak Türkiye'den her daim iktisadi, politik ve kültürel destekler sağlanmıştır. Bu hususta büyükelçilik, TİKA, Yunus Emre, Anadolu Ajansı, Maarif Vakfı Koleji, YTB ve Ziraat Bankası gibi kurumların önemli etkisi olmuştur. Ancak Türkiye ile Kosova arasında ciddi bir siyasi kopukluk bulunmakta olup, bu durumun acilen düzeltilmesi önemlilik arz etmektedir. Bu bağlamda, siyasi partilerin, üniversitelerin, belediyelerin ve medyanın Kosova ile eş kurumlar arasında ciddi ilişkiler geliştirmeleri gereklidir. Bununla birlikte, Kosova Meclisi'nde Türkiye'nin, TBMM'de de Kosova'nın ciddi bir karşılığının bulunmadığı görülmektedir. Avrupa'da ise özellikle Almanya'nın Kosova üzerinde çok ciddi bir etkisi ve ikili ilişkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla, sivil toplum kuruluşları, eğitim sistemi, ekonomi ve siyaset üzerinde Alman etkisi vardır (Atalay 2017).

AB, Kosova ve diğer Balkan ülkelerini, aralarındaki tüm sorunlar çözüldükten sonra üye yapmak istemektedir. 2025 yılı bu bağlamda tüm sorunların çözülmesi ve üyeliklerin gerçekleştirilmesi için hedeflenen tarihtir. Bunun sebebi, daha önce Türkiye – Yunanistan örneğinde olduğu gibi birbiriyle problem yaşayan iki ülkeden birinin önce üye alınması halinde, üye olan ülkenin diğer ülkenin üyeliği sürecine sorun çıkarması ve veto hakkını kullanmasıdır. Sorunların çözümü kolay değildir. Zira her devletin diğer devletlerde azınlığı vardır. Kosova'nın üyeliği sürecinde önemli bir engel olan Karadağ sınırı konusu halledilmiştir. İpek şehrinin belirli bölgeleri Karadağ'a dâhil edilmiştir. Sırbistan sınırında da karşılıklı toprak alışverişi konusu vardır. Bu şekilde toprak alışverişi diğer yerlere sirayet edebilir. AB tüm bu sorunların içinde bizzat bulunmak istemediği için sorunların çözümünden sonra üye yapmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin Kosova Cumhurbaşkanı Taçi ile ilişkileri iyidir, fakat diğer devlet adamlarıyla pek iyi değildir (S. EVCİT¹³, sözlü görüşme).

Kosova'nın Türkiye ile tarihi ve kültürel bağları oldukça güçlüdür. Türkiye'de çok sayıda Kosova kökenli vardır. Türkiye ile Kosova arasındaki ilişkiler ekonomik, akraba bağı ve STK'lar sayesinde yüksektir, dolayısıyla Kosova'nın AB üyesi olması durumunda Türkiye-Kosova ilişkileri kesilmeyecektir. Ancak yine de Türkiye'nin, Kosova'nın

¹³ Selen EVCİT, Eski Prizren Başkonsolosu, T.C. Dışişleri Bakanlığı Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdür Yardımcılığı

üyeliği sürecinde önemli bir zamanı vardır ve Türkiye bu zamanı iyi değerlendirmelidir. Gerek yumuşak gücünü kullanarak gerek yatırımlar yaparak ilişkilerini arttırmalıdır (S. YUSUF¹⁴, sözlü görüşme).

Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte UNMIK yönetimi Kosova'dan çekilirken, Orta Avrupa'ya oldukça yakın bir konumda bulunan ve jeostratejik bir önemi bulunan Kosova'ya yönelik olarak başta Almanya olmak üzere AB üyesi ülkelerin ve AB'nin ciddi yardımları baş göstermiştir. Bu bağlamda Kosova'nın siyasi açıdan dönüşümünü sağlamak, demokrasi, insan hakları, sivil toplum gibi yapıların Kosova'da yerleşmesini sağlamak üzere AB ve çeşitli üye ülkeler tarafından Kosova'ya ciddi ekonomik ve siyasi yardımlar ve yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında bağımsızlık ilanının ardından Türkiye de, tarihi ve kültürel bağları bulunan Kosova'ya yönelik sosyoekonomik desteklerini ciddi oranda arttırmış, iş adamları, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar aracılığıyla Kosova'daki görünürlüğünü ve imajını yükseltme yoluna gitmiştir. Yapılan tüm bu destekler, yardımlar ve yatırımlar neticesinde Kosova'ya AB tarafından üyelik perspektifi verilmiş olup, AB'nin Batı Balkanlara yönelik genişleme ve bütünleşme politikası doğrultusunda Kosova'nın 2025 yılı veya sonrasında AB üyesi olması beklenmektedir.

¹⁴ Sait YUSUF, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Başkan Yardımcısı.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla tarih boyunca farklı medeniyetlerin üzerinde çatıştıkları ve egemen olmayı arzu ettikleri Kosova, iktisadi bakımdan Avrupa'daki en fakir ülkeler arasında yer almaktadır. 2008'de Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmiş olan Kosova, AB'nin önemli destekleri çerçevesinde gereken yasal düzenlemeleri yerine getirerek kısa zamanda piyasa ekonomisine geçiş yapmış olmasına karşın, halen beklenen ekonomik istikrarı yakalayabilmiş değildir. Nitekim ülke ekonomisi büyük oranda, yurt dışında yaşamakta olan Kosovalıların ülkelere gönderdikleri para ile başta AB olmak üzere uluslararası alanda yapılan mali desteklere dayalıdır. Burada henüz ülkede gerekli teknolojik altyapı ve sanayide üretim olanaklarının yeterli durumda olmaması önemlilik arz etmektedir. Bu sebeple, ülkenin dış ticaret dengesinin ithalat lehine gelişim göstermekte olduğu söylenebilir.

17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiş olan Kosova, parlamenter demokrasi ile yönetilmektedir. Ülkede çok partili sistem vardır. IMF ve Dünya Bankası'na üye olan Kosova, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında olan Rusya ve Çin'in Kosova'nın bağımsızlığını tanımaması sebebiyle BM'ye üye olamamaktadır. Günümüzde 117 ülkenin resmen tanımakta olduğu Kosova'yı AB içerisinde halen beş ülke (Yunanistan, GKRY, Romanya, Slovakya ve İspanya) tanımamaktadır.

1389'da Osmanlı egemenliğine giren Kosova'da yaşayan Sırlar zaman içinde bölgeyi terk etmeye başlamış, bu doğrultuda bölgede Müslüman Arnavut nüfusu artmıştır. Bu sebeple Kosova, yüzyıllar boyunca Sırların tekrar geri almayı ümit ettikleri önemli bir toprak parçası olmuştur. 1878 Berlin Konferansı'nda Mitroviça ve Priştine Sırbistan'a bırakılırken, Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı'nın Kosova'daki egemenliği tamamen sona ermiş ve Kosova, Sırbistan'a bağlanmıştır. Bu tarihten sonra Kosova'da Müslüman Arnavutlar ile Hristiyan Sırlar arasında sürekli bir çekişme ve çatışma durumu söz konusu olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında gücünü arttıran Sırbistan öncülüğünde Yugoslavya kurulurken, çıkarılan toprak yasasıyla Arnavutların Kosova'daki toprakları küçük arazilere bölünmüş, bu şekilde Arnavutlar sindirilmeye ve

asimile edilmeye çalışılmış, baskılardan kaçan Arnavutların önemli bir kısmı Türkiye'ye sığınmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Tito Yugoslavyası'nda Kosova'ya, Sırbistan'a bağlı özerk bölge statüsü verilmiş, Kosova'nın kurucu devlet olmasına izin verilmemiştir. 1974'te ise Kosova, tam özerklik statüsü elde etmiş, ancak Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılma yetkisi Kosova'ya tanınmamıştır. Tito'nun 1980'de ölümünün ardından önce Stamboliç, 1986'da ise Miloseviç devlet başkanı olmuştur. Miloseviç, Kosova'nın özerklik statüsünü kaldırarak Sırbistan'a bağlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesini müteakiben önemini yitiren Yugoslavya parçalanma sürecine girmiş, Kosova kendi bağımsızlığını elde etmeye çalışırken, Sırbistan ise bunu önlemek üzere şiddete ve baskıya başvurmuştur. 1991'de bağımsızlık ilanında bulunan Kosova'yı yalnızca Arnavutluk tanımıştır. Bağımsızlığının tanınması hususunda AB'ye başvuran Kosova'nın bu talebi kabul görmemiştir. Bu bağlamda AB, Sırbistan ve Karadağ'ı Yugoslavya'nın mirasçıları şeklinde değerlendirerek, Kosova'nın Sırbistan topraklarına dâhil edilmesine karşı çıkmamıştır. Ancak Sırbistan'ın zorla ve kuvvet kullanarak Kosova'yı kendi topraklarına dâhil etmesi, AB'yi (sadece) insan hakları açısından rahatsız etmiştir.

Bosna-Hersek'in 1995 yılında bağımsızlığını ilan etmesi Kosova'yı da umutlandırmıştır. Bu durum, Kosova'da silahlı mücadelenin siyasi mücadelenin önüne geçmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda kurulmuş olan UÇK, Sırlara karşı silahlı mücadele verirken, Sırların misliyle karşılık vermesi üzerine, NATO tarafından Kosova'nın Sırbistan'dan kurtarılması için Kosova'ya müdahalede bulunulmuştur.

NATO müdahalesinin ardından Kosova, UNMIK yönetimi altına girmiştir. 2007 tarihli Ahtisaari Planı ile birlikte Kosova'nın bağımsızlık yolunda önü açılırken, bu planı AB de desteklemiştir. Bu bağlamda Kosova, 17 Şubat 2008'de nihayet bağımsızlığını ilan etmiştir. UNMIK ise Kosova'daki yetkilerini Kosova Meclisi'ne devretmiştir.

Bu tez çalışması açısından esas önem arz eden gelişmeler, Kosova'nın bağımsızlığı sonrası ile ilgilidir. Zira tezin temel konusunu teşkil eden AB ile Türkiye'nin Kosova'ya

yönelik yatırımları, Kosova'nın potansiyel AB üyeliği ve Türkiye – Kosova ilişkilerinin geleceği, Kosova'nın bağımsızlığını takiben yaşanan olaylar zinciri ile ilintilidir.

Bahsedilmesi gerekir ki, Kosova'nın Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlığını elde ettiği sürece kadar Türkiye ile Kosova ilişkileri genel olarak kültürel düzeyde kalmıştır. Bu zaman zarfında Kosova'ya en büyük ve temel desteği Arnavutluk vermiştir. Kosovalıların bu süreçte Yugoslavya ve Sırbistan içerisinde yaşamış oldukları olaylarda Avrupa kurumları Kosova'nın bağımsızlığı yönünde destekte bulunmamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesini müteakiben AB'nin Balkanlara yönelik bütünleşme politikası ve Balkanların güvenliğinin AB açısından önemli olması neticesinde Kosova'ya karşı AB özel bir önem addetmeye başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında ise AB, Kosova'ya daha fazla siyasi ve ekonomik destek vermeye başlarken, AB içerisinde ise bu konuda bir bütünlük sağlanamamıştır. Zira hâlihazırda beş AB üyesi ülke Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır. Ancak AB, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni düzende Kosova'yı elinde bulundurarak bölgedeki egemenlik boşluğunu kendi lehine doldurma isteğindedir. Bu doğrultuda AB tarafından Kosova'ya yönelik olarak ciddi yardımlarda ve desteklerde bulunulmuştur.

Kosova'ya mali desteklerde bulunan AB, Kosova halkının sosyoekonomik açıdan gelişmesini sağlayarak, Kosova'da kendi varlığını pekiştirme yoluna gitmiştir. Böylece AB, yumuşak güç unsurlarından faydalanarak Kosova'yı kendisine bağımlı duruma getirmiştir. Bunun yanında AB, Kosova'da demokratik ve AB standartları ile uyumlu bir yönetsel yapının kurulması için EULEX ile Kosova AB Ofisi'ni görevlendirmiştir.

2005 yılında Kosova'nın AB perspektifine sahip olduğu açıklanırken, 2007'de Genişletilmiş İstikrar-Ortaklık mekanizması oluşturulmuş, 2012'de vize serbestisi diyalogu ve yol haritası açıklanmış, 2015'te ise AB ile Kosova arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. 2018'de ise Kosova'ya yönelik vize serbestisi AB tarafından kabul edilmiştir. Bu bağlamda AB, Kosova'nın hızlıca kalkınması ile beraber kısa zamanda birliğe üye olmasını desteklemektedir. Ancak Kosova'nın AB üyeliği kolay bir süreç değildir. Nitekim beş ülkenin Kosova'yı tanımaması şu an devletin AB üyeliğini imkânsız kılmaktadır. Kosova ise AB üyeliğini en öncelikli amaç olarak görmektedir.

Zira Kosova'nın gelişmesi ve modern bir ülke olması hususunda en büyük desteği AB vermektedir. Kosova da AB'nin olanaklarından gelecekte de faydalanmayı istemektedir. Bununla birlikte söylenmesi gerekir ki, Kosova ile Sırbistan arasında net bir barışın sağlanması Kosova'nın AB üyeliği açısından elzemdir, çünkü AB'nin önce Sırbistan'ı sonrasında ise Kosova'yı birliğe alacağı öngörülmektedir. Bu sebeple iki ülke arasında uzlaşma ve barış olmaksızın, Kosova'nın AB üyeliği de gerçekleşmeyecektir. Ancak Kosova'nın AB üyelik sürecinin gittikçe uzayacak gibi görünmesi ve AB'nin Kosova'ya vermiş olduğu birtakım taahhütleri gerçekleştirmemesi, Kosova hakkında AB'ye yönelik bir motivasyon, güven ve ümit kaybı yaratmaktadır.

Türkiye ile Kosova ilişkileri değerlendirildiğinde, Türkiye'nin en başta Sırbistan'ın toprak bütünlüğünü savunduğu, ancak Kosovalı Arnavutlara yönelik şiddet olayları ve baskıların artması neticesinde Türkiye'nin de Kosova'nın bağımsızlığını desteklemeye başladığı görülmektedir. Ancak bu destek, AB'nin verdiği destek kadar büyük olmamıştır. Nitekim Türkiye ile Kosova arasındaki ilişkiler daha ziyade eğitim, sağlık, kültür ve ticaret alanlarında gelişim göstermiş, askeri ve/veya siyasi anlamda Türkiye'den Kosova'ya bağımsızlığın ilanına kadar ciddi bir destek gelmemiştir. Lakin Kosova'nın bağımsızlığını müteakiben Türkiye, uluslararası alanda Kosova'nın tanınırlığının artması adına çeşitli lobicilik faaliyetlerinde bulunmuş ve bu bağlamda Mısır ve Pakistan gibi bazı ülkelerin Kosova'yı tanımasında aracı rol oynamıştır. Bağımsızlık sonrası Kosova'ya desteğini ciddi şekilde arttıran Türkiye, Kosova'nın IMF ve Dünya Bankası'na üye olmasında da etki sahibi olmuştur. Yıllar içerisinde Kosova'da yatırım yapan Türk firması sayısı artış gösterirken, önemli ihalelerin ve projelerin alınmış olduğu görülmektedir. Bunun yanında iki taraf arasında son zamanlarda çok sayıda işbirliği anlaşması imzalanmış ve karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır. Ancak buna rağmen dış ticaret konusunda ise iki ülke arasında önem arz eden bir artış yaşanmamıştır.

Türkiye siyasi açıdan Bosna'ya vermiş olduğu önemi, Kosova'ya en başta vermemiştir. Ayrıca Kosova'daki Türkler ile Arnavutları birbirinden ayırarak, maalesef ki Kosova'daki Türk toplumuna Arnavutlara kıyasla daha fazla destek vermiştir. Bu durum, Arnavutlarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu bağlamda, her ne kadar Kosova

Cumhurbaşkanı ile yakın ilişkilere sahip olursa da, genel olarak Kosova ile siyasi ilişkilerin gerekli yakınlıkta olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, yukarıda bahsedilenler ışığında Kosova'ya AB tarafından verilmiş olan üyelik perspektifi ve yapılan yardımlar doğrultusunda Kosova'nın AB üyeliğinin oldukça muhtemel olduğu yorumu yapılabilir. Ancak Türkiye'nin üyelik durumunda olduğu gibi, Kosova'nın da ne zaman AB üyesi olabileceği belirsizliğini korumaktadır. Hatta Kosova'nın beş AB üyesi tarafından tanınmaması, Kosova'nın üyelik sürecini daha zor kılmaktadır. Ancak Kosova ile ilgili tüm sorunların çözülmesi halinde, AB'nin Kosova'nın üyeliğini desteklediği, Kosova'nın AB üyeliğini istediği söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye eski Prizren Başkonsolosu Selin Evcit'in belirtmiş olduğu Kosova ile Sırbistan'ın AB'ye dâhil edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle, Kosova'nın önümüzdeki yıllarda AB'ye üye olacağı sonucu çıkarılabilir. Bu sebeple, Türkiye'nin yakın gelecekte Kosova ile daha yakın siyasi ilişkiler geliştirmesi ve ekonomik anlamda Kosova'daki yatırımlarını arttırarak hem istihdama katkıda bulunması hem de dış ticaret rakamlarını arttırma yoluna gitmesi önem arz etmektedir. Nitekim RUMELİSİAD Başkanı Ömer Kumova Kosova ile ilişkilerin geliştirilmesinde, sadece devlet kanalıyla değil, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin de ciddi çalışmalar yapması gerektiğini savunmaktadır. Bursa'da Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Başkanı Hakan Tabaku ve T.C. Enerji Bakanlığı Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Genel Müdürü Sait Uslu da Türk firmalarının Kosova'daki faaliyetlerinin Türkiye-Kosova ilişkilerini sürekli olarak geliştirdiğinden bahsetmektedir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Başkan Yardımcısı Sait Yusuf tarafından, Kosova gibi küçük ama Müslüman nüfusa sahip bir ülkenin AB üyesi olmasının, yine Müslüman nüfusa sahip ama büyük ölçekli Türkiye'nin AB üyeliği önünde önemli bir örnek teşkil edeceği iddia edilmiştir. Bu durum aynı zamanda Türk halkında da AB'nin Müslümanları istemediğine ilişkin önyargının yıkılmasını sağlayacaktır.

İleride yapılacak araştırmalarda, Türkiye'nin Kosova ile ilişkilerini geliştirmesine ilişkin yapılabilecek siyasi, ekonomik ve kültürel yatırımlarla ilgili çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca her iki ülkede halk tabanının, Kosova'nın potansiyel AB

üyeliği ile Türkiye – Kosova ilişkilerinin bu durumda nasıl şekilleneceğine yönelik çalışmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, B., 2009. *Avrupa Birliği'nin Kosova Sorunu'na ilişkin oynayacağı rol üzerine senaryolar*. Ankara: US-A Yayıncılık.
- Akman, H., 2006. *Paylaşılamayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Aktepe, M., 2012. Kosova, *İslam ansiklopedisi* içinde, Cilt: 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alkan, N., 1995. *Dağılan Yugoslavya mozağinde Bosna*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Alpkaya, G. 1999. *Tartışma metinleri: NATO müdahalesi üzerine*, No: 15, Haziran. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ante, A., 2010. *State building and development two sides of the same coin? Exploring the case of Kosovo*. Hamburg: Disserta Verlag.
- Armaoğlu, F., 2010. *20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Babuna, A., 2000. *Bir ulusun doğuşu geçmişten günümüze Boşnaklar*, H. Torun (Çev). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Balla, S., 2008. *Yeni bir Kosova'nın doğuşu*. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Bekaj, A.R., 2000. *The KLA and the Kosovo War*. Germany: Berghof Conflict Research.
- Bideleux, R. and Jeffries, I., 2007. *The Balkans: A post-communist history*. New York: Routledge.
- Blackburn, R., 2000. *Kosova: NATO'nun yayılma savaşı*, T. Ali (Der.). İstanbul: Om Yayınları.
- Bora, T., 1995. *Yugoslavya – milliyetçiliğin provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bozbora, N., 1997. *Osmanlı yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut ulusçuluğunun gelişimi*. İstanbul: Boyut Matbaacılık.
- Bozbora, N., 2008. *Arnavut milliyetçiliğinin doğuşu, gelişimi ve günümüze etkileri*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bulduk, Z., 1998. *Kosova kurtuluş savaşı*. İstanbul: İnsan Hak ve Hürriyetleri.
- Castellan, G., 1993. *Balkanların tarihi*, A. Yaraman (Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Chandler, D., 2000. *Bosnia: faking democracy after Dayton*. London: Pluto Press.

- Clark, H., 2000. *Civil resistance in Kosovo*. London: Pluto Press.
- Demirtaş-Coşkun, B., 2001. Arnavut dış politikası ve Balkanlarda Arnavut sorunu, Ö.E. Lütem ve B. Demirtaş-Coşkun (Der.), *Balkan diplomasisi içinde*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Ekinci, M. U., 2014. Sırbistan siyasetini anlama kılavuzu. Ankara: SETA Yayınları.
- Emin, N, 2014. *Kosova siyasetini anlama kılavuzu*. Yayın No: 42. Ankara: SETA Yayınları.
- Emiroğlu, H., 2006. *Soğuk Savaş sonrası Kosova sorunu*. Ankara: Oment Yayınları.
- Emiroğlu, H., 2010. *Soğuk Savaş sonrası Kosova sorunu*. Ankara: Asil Yayınları.
- EU Office in Kosovo, 2013. *Top ten European chances of Kosovo*. Prishtina, Kosovo
- Fine, J.V.A., 1987. *The early Medieval Balkans: a critical survey from the sixth to the left twelfth century*. Michigan: Ann Arbor.
- Gallagher, T., 2005. *The Balkans in the New Millenium; in the shadow of the war and peace*. New York: Routledge.
- Gashi, M., 1997. *Some facts about Kosovo*. Skopje: Logos-A.
- Girgin, K. ve Biren, I., 2002. *21. yüzyıl perspektifinde dünya siyaseti*, A. İzci (Ed.). İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Grevi, G., 2009. *European security and defence policy, the first 10 years (1999- 2009)*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Güenal, A., 2015. Avrupa Birliği'nin Balkanlar'a yönelik politikası, U. B. Yıldız (Der.), *Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri içinde*, ss. 265-274. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gürkan, İ., 1993. Jeopolitik ve stratejik yönleriyle Balkanlar ve Türkiye, *Geçmişin ışığında geleceğe bakış* içinde. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- İrklı, A. ve Ersoy, E., 1995. *Bosna Hersek gerçeği*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- İTO, 2011. *Kosova ülke raporu*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Avrupa Birliği ve Uluslararası İşbirliği Şubesi.
- Johnstone, D., 2004. *Ahmakların seferi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Judah, T., 1997. *The Serbs*. New Haven: Yale University Press.
- Judah, T., 2000. *War and revenge*. New Haven: Yale University Press.
- Judah, T., 2008. *Kosovo what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.
- Karasar, N., 2012. *Bilimsel araştırma yöntemi*. 23. Basım. Ankara: Nobel Yayınları.

- Karatay, O., 1998. *Kosova: kanlı ova*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kavalalı, M., 2005. *Avrupa Birliği'nin genişleme süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan ülkeleri ile ilişkileri*. Ankara: DPT Müsteşarlığı.
- Ker-Lindsay, J., 2009. *Kosovo – the path to contested statehood in the Balkans*. New York: I.B. Tauris.
- Kruger, H., 2001. *The Kosovo conflict and international law: An analytical documentation 1974-1999*. UK: Cambridge University Press.
- Kut, Ş., 2002. *Türkiye'nin Balkanlar politikası*. Bursa: Alfa Yayınları.
- Kut, Ş., 2005. *Balkanlar'da kimlik ve egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Malcolm, N., 1999. *Kosova Balkanları anlamak için*. İstanbul: Sabah Yayıncılık.
- Muguruza, C.C., 2003. *The European Union and humanitarian intervention in Kosovo: A test for the common foreign policy*, F. Bieber and Z. Daskalovski (Ed.), *Understanding the war in Kosovo*. Frank Cass Publishing.
- Özdal, B., 2008. *Yugoslavya'nın dağılma süreci çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Balkanlar politikası*, R.Ö. Dönmez ve G. Telatar (Ed.), *Küreselleşen dünyada Avrupa Birliği içinde*. Ankara: Phoneix.
- Perrit, H.H., 2010. *The road to independence for Kosovo-a chronicle of the Ahtisaari Plan*. London: Cambridge University Press.
- Recepoğlu, A.S., 2008. *Kosova'daki Türk dernekleri ve kuruluşları*, O. Baymak (Haz.), *Tarih boyunca Avrupa kavşağı içinde*. Prizren: Bay Yayınları.
- Sander, O., 2003. *Siyasi tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şahin, Y., 2013. *Batı Balkanlar AB yolunda*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Tezcan, E., Aras, İ. ve Günar, A., 2015. *Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar genişlemesi: AB 36 mümkün mü ?*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Tılıç, L.D., 1999. *Milliyetçiliğin pençesindeki kartal Kosova*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tourgine, M., 1997. *Altüst olan dünya 21. yüzyıl jeopolitiği*, T. Ilgaz (Çev.). Ankara: Ümit Yayınları.
- Tufan, M., 2008. *Etme bulma dünyası*, O. Baymak (Haz.), *Tarih boyunca Kosova kavşağı içinde*. Prizren: Bay Yayınları.
- Turan, B., 2009. *Geçmişten günümüze Kosova tarihi ve Türkiye Kosova ilişkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Türbedar, E., 2007. Yeni dönemde Kosova ve geleceği, O. Karatay ve B. Gökdağ (Der.), *Balkanlar el kitabı* içinde, Cilt II. Ankara: Karam ve Vadi.
- Türkmen, F., 2006. *İnsan haklarının yeni boyutu: insancıl müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Türkoğlu, E., 2001. Kosova Arnavutlarının milliyetçiliği, Ö.E. Lütem ve B. Demirtaş-Coşkun (Der.), *Balkan diplomasisi* içinde. Ankara: ASAM Yayınları.
- Uzgel, İ., 2007. Yugoslavya Federasyonu'ndan Sırbistan'a, O. Karatay ve B.A. Gökdağ (Der.), *Balkanlar el kitabı* içinde, Cilt II. Ankara: Karam ve Vadi.
- Uzunçarşılı, İ.H., 1983. *Osmanlı tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H., 1998. *Osmanlı tarihi*, Cilt 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülger, İ.K., 2003. *Yugoslavya neden parçalandı? Balkan dramının perde arkası*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yalçınkaya, A., 2009. Milletlerarası hukuk açısından özerklik, federasyon ve bağımsız Kosova, R. Coşkun (Ed.), *I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss. 259-272. Kosova.
- Yenigün, C., 2010. Türkiye'nin değişen dış politikası, *Türk dış politikasında üçüncü dalga* içinde, C. Yenigun (Düz.). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, M., 2005. *Kosova bağımsızlık yolunda*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Süreli Yayınlar

- Ağca, F., 2010. Batı Balkanların geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (5), ss. 59-60.
- Akgün, S., 2012. Kosova'da yeniden yapılandırma çalışmalarında bugünkü durum. *Akademik Bakış Dergisi*, 5 (10), ss. 249-268.
- Akgün, S., 2013. Kosova'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci ve bu süreçte Kosova Türkleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2), ss. 1-14.
- Atalay, O., 2017. Kosova-Türkiye ilişkilerini yeniden kurgulamalıyız. *Yeni Akit*, 5 Aralık, <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/osman-atalay/kosova-turkiye-iliskilerini-yeniden-kurgulamaliyiz-22116.html>
- Ayhan, H., 2008. Kosova'nın bağımsızlığının doğallığı. *2023 Dergisi*, (83), ss. 30-39.
- Beha, A., 2011. Decentralisation in Kosovo: A challenge to deal with?. *Journal of Peace, Conflict and Development*, (17), pp. 23-42.
- Bozbora, N., 2005. Kosova'da uluslararası yönetimin kurulması ve yeni belirsizlikler. *Avrasya Dosyası*, 11 (2).
- Chomsky, N., 2000. Another way for Kosovo. *Le Monde Diplomatique*, March.
- Çelik, B., 2005. Balkanlarda Arnavut sorunu. *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak, ss. 16-18.
- Dean, J., 1999. Evaluating the Post-Cold War policy of the United States. *International Security Issues*, November.
- Dursun-Özkanca, O., 2010. Does it take four to tango? A comparative analysis of international collaboration on peacebuilding in Bosnia and Herzegovina and Kosovo. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12 (4), pp. 437-456.
- Ermağan, İ. ve Satıcı, G., 2012. Uluslararası siyasette Kosova'nın bağımsızlığına dair temel meseleler ve Türkiye'nin genel Balkanlar politikası. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3), ss. 371-390.
- Ermağan, İ. ve Satıcı, G., 2013. Uluslararası siyasette Kosova'nın bağımsızlığına dair temel meseleler ve Türkiye'nin genel Balkanlar politikası. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1), ss. 445-464.
- Geçici, H., 2008. Kosova'nın bağımsızlığı: Balkanlar'da çember yuvarlak değildir. *Birikim Dergisi*, (227).

- Gökçen, S., 2007. Balkanlarda bölgesel yaklaşım: Avrupa Birliği'nin Balkanlar politikası. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, (5).
- Günel, A., 2007. Nihai statünün belirlenmesi aşamasında Kosova. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (9), ss. 87-115.
- Habertürk, 2018. Avrupa Birliği'nden Kosova'ya vize serbestisi! 30 Ağustos, <https://www.haberturk.com/avrupa-birligi-nden-kosova-ya-vize-serbestisi-2123668>
- Hedges, C., 1999. Kosovo's next masters?. *Foreign Affairs*, **78** (3), pp. 25-29.
- Herring, E., 2000. From Rambouillet to the Kosovo accords: NATO'S war against Serbia and its aftermath. *The International Journal of Human Rights*, **4** (3-4), pp. 224-245.
- Karakoç, J., 2006. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemonya çabaları etkisinde NATO'nun Kosova müdahalesi. *Gazi Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, **8** (1), ss. 227-242.
- Kaya, E., 2016. Avrupa Birliği'nin son genişlemesi ve Balkan üyeleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **18** (2).
- Ker-Lindsay, J. and Economides, S., 2012. Standards before status before accession: Kosovo's EU perspective. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, **14** (1), pp. 77-92
- Klasnja, M., 2007. The EU and Kosovo: time to rethink the enlargement and integration policy?. *Problems of Post-Communism*, **54** (4), pp. 15-32.
- Kostovicova, D., 2008. Legitimacy and international administrations: The Ahtisaari Settlement for Kosovo from a human security perspective. *International Peacekeeping*, **15** (5), pp. 631-647.
- Kuzu, E., 2010. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'ya ilişkin danışma görüşünün değerlendirilmesi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, **30** (1-2), ss. 1-25.
- Latif, D., 2006. Etnik çatışma sonrası barış inşası ne kadar mümkün? Dayton sonrası Bosna ve Hersek. *Kıbrıs Yazıları*, Yaz-Güz.
- McGwire, M., 2000. Why did we bomb Belgrade?. *International Affairs*, **76** (1), pp. 1-23.

- Muharremi, R., 2010 . The European Union rule of law mission in Kosovo (EULEX) from the perspective of Kosovo constitutional law. *ZaöeRV*, (70), pp. 357-379.
- Mujezinoviç, M., 2007. Avrupa Birliği'nin Batı Balkan politikası çerçevesinde Bosna Hersek ile ilişkileri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3 (12).
- Obradovic, E. and Wochnik, A., 2012. Europeanising the Kosovo question: Serbia's policies in the context of EU integration. *West European Politics*, 35 (5), pp. 1158-1181.
- Olçay, B., 2000. Kosova: nereden nereye?. *Avrasya Etütleri*, İlkbahar-Yaz (17), ss. 13-20.
- Papic, T., 2013. Fighting for a seat at the table: International representation of Kosovo. *Chinese Journal of International Law*, 12 (3), pp. 543-570.
- Phillips, D.L., 1996. Comprehensive peace in the Balkans: The Kosovo question. *Human Rights Quarterly*, 18 (4), pp. 821-832.
- Renner, S. and Trauner, F., 2009. Creeping EU membership in South-East Europe: The dynamics of EU rule transfer to the Western Balkans. *Journal of European Integration*, 31 (4), pp. 449-465.
- Samancı, U., 2011. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın bağımsızlık ilanına ilişkin danışma görüşü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2), ss. 123-194.
- Savaş, H., 2001. Dünyü ve bugünüyle Kosova sorunu II. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), ss. 101-111.
- Süleyman, E., 2011. Kosova'nın kuzeyi. *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) E-Bülten*, 3 (35), ss. 10-11.
- Taşdemir, F. ve Yürür, P., 1999. Kosova sorunu: tarihi ve hukuki bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (3), ss. 135-152.
- Türbedar, E., 2005. Kosova nereye koşuyor?. *Stratejik Analiz*, 6 (61).
- Türbedar, E., 2007. Kosova için BM dışı çözüm arayışı. *Hürriyet*, 27 Temmuz
- Türbedar, E., 2008. Kosova'nın bağımsızlık ilanının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'ya etkileri. *Avrasya Dosyası*, 14 (1).
- Ural, S., 2014. Balkanlarda aşırı milliyetçiliğin gölgesinde Kosova ve bağımsızlık. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), ss. 149-180.

- Weller, M., 1999. The Ramboulliet Conference on Kosovo. *International Affairs*, 75 (2), pp. 211-251.
- Yapıcı, M.İ., 2007. Bosna-Hersek'te gerçekleştirilen askeri müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2 (8), ss. 1-24.
- Yavuz, C., 2008. Balkanlaşan eski Yugoslavya'daki gelişmeler ve yeni ülke Kosova. *2023 Dergisi*, (83), Mart.

Diğer Kaynaklar

- Adıyaman, Ş., 2011. *Kosova'nın kuzeyinde Sırpların entegrasyonu*, <http://www.bilgesam.org/incele/142/-kosova%E2%80%99nin-kuzeyindeki-sirplarinentegrasyonu/#.Vi-4V-GhfIU> [erişim tarihi: 12 Mayıs 2017].
- Ağır, B. S., 2018. Batı Balkanlar'da Avrupa Birliği'nin yeni dinamizmi, ANKASAM, <https://ankasam.org/bati-balkanlarda-avrupa-birliginin-yeni-dinamizmi/> [erişim tarihi 8 Kasım 2019].
- Ahtisaari, M., 2007. *Comprehensive proposal for the Kosovo status settlement*, <https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/Comprehensive%20Proposal%20.pdf> [accessed: 18 May 2017].
- Allen, B., 1999. *Why Kosovo? The anatomy and needless war*. Canadian Centre for Policy Alternatives, July.
- Baş, N., 2006. Kosova sorununun ortaya çıkışı ve Balkanlar üzerine etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Baymak, M., 2014. II. Dünya Savaşı sonrası Kosova'daki Müslüman Türk azınlığın siyasi hayatları. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi SBE.
- Binici, Ö., 2016. Avrupa siyasal bütünleşmesi sürecinde Avrupa Birliği – Kosova ilişkileri: Yeni işlevselci bir değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi ABE.
- CIA World Factbook, 2017. Kosovo, 12 January, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> [accessed on 15 March 2018].
- Ege Bölgesi Sanayi Odası, 2013. *Kosova ülke raporu*, ss. 1-10.
- Erdoğan, A., 2013. Kosova'nın geleceği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi SBE.
- Erkonuk, C., 2010. Tarihi gelişim sürecinde Avrupa Birliği-Kosova ilişkileri ve nihai statü. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- EULEX, 2008. Council joint action 2008/124/CFSP of 4 February 2008.
- European Commission, 2013a. Enlargement strategy and main challenges 2013-2014, COM(2013) 700, Brussels.

- European Commission, 2015a. Instrument for pre-accession assistance (IPA)-Kosovo financial assistance, http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/fundingby-country/kosovo/index_en.htm [accessed: 5 May 2017].
- European Comission, 2015b. EU starts the stabilisation and association agreement negotiations with Kosovo, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-938_en.htm [accessed: 5 May 2017].
- European Commission, 2015c. EU enlargement strategy Kosovo 2015 Report. COM (2015) 611, Brussels.
- European Commission Website, 2018. Kosovo, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en [accessed: 19 February 2019].
- Fandaj, A., 2018. Kosova'nın devlet olma süreci ve Avrupa Birliği'nin rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Ferizi, V., 2017. Kosova-Türkiye diplomatik ilişkileri 1990-2015. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Karluk, R., 2015. Avrupa Birliği'nin Balkanlara genişlemesi: Balkan ülkelerine üyelik perspektifi, ss. 1-9.
- KIPRED, 2014. Kosova në Kontekst Rajonal: Marrëdhëniet Politike Bilaterale. Inistituti Kosovar per Studimin dhe Zhvillimin e Politikave, 71.
- Kosova Anayasası, 2008. Kushtetuta e Kosoves, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf> [erişim tarihi: 15 Mart 2019].
- Kosova Geçici Öz-yönetim Anayasal Çerçevesi, 2001. 15 Mayıs, http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/CF_Turkish_Anayasal_Cerceve.pdf [accessed: 13 Ağustos 2017].
- Kosova Ülke Raporu, 2012. <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulkeraporlari/Kosova.pdf>, ss. 1-53, [erişim tarihi: 14 Ağustos 2017].
- Kosovo Thanks you, 2018. <http://www.kosovothanksyou.com/> [accessed: 5 Kasım 2018].
- Lehne, S., 2012. Kosovo and Serbia: Toward a normal relationship. Carnegie Endowment For International Peace Policy Outlook, pp. 1-16
- Mutlu, M., 2010. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yeni devletlerin ortaya çıkışı: Kosova örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

- NATO, 1999. *Nato's role in relation to the conflict in Kosovo*. 15 July, <http://www.nato.int/kosovo/history.htm> [accessed: 5 Temmuz 2017].
- Palokaj, A., 2013. Short analyses of public policies: What went wrong?. Kosovo-EU relations: The history of unfulfilled aspirations?. Forum 2015 Kosovo Foundation for Open Society Publications, pp. 1-37
- Priştine Büyükelçiliği, 2018. *Kosova'nın genel ekonomik durumu: Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkileri (2017 yılı)*, <https://eb.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-256572> [erişim tarihi: 5 Aralık 2018].
- Pula, E., 2014. *The trade impact of the Kosovo-EU stabilization and association agreement: An assessment of outcomes and implications*. Group for Legal and Political Studies, Policy Report No: 03, pp. 1-32.
- Report of United Nations Secretary General to United Nations Security Council, 1999. Pursuant paragraph 10 of UNSC Resolution 1244/99, (S/1999/672), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/672 [accessed: 25 May 2017].
- Sarı, İ., 2010. Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası sistem bağlamında değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- T.C: Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Türkiye – Kosova ilişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kosova-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> [erişim tarihi: 17 Haziran 2017].
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014. Kosova'nın ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/kosova-ekonomisi.tr.mfa> [erişim tarihi: 15 Haziran 2017].
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2014. *Kosova*, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kosova;jsessionid=6MP3J4wNw5APLm-iOWke-aa-4lZzYvVvXD71ONHUV0HLjI4XIdNh!395635816?_afrLoop=1176935413680990&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D1176935413680990%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dmqmuq67tf_4 [erişim tarihi: 5 Haziran 2017].
- Tüysüz, E., 2016. AB – Kosova ilişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi SBE.

- UN Security Council, 2007. *Letter dated 7 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council*, S/2005/635, 7th October, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/540/69/PDF/N0554069.pdf?OpenElement> [accessed: 15 June 2017].
- UNMIK, 1999. *About UNMIK: United Nations Resolution 1244*, 10th June, <https://unmik.unmissions.org/united-nations-resolution-1244> [accessed: 10 June 2017].
- Weller, M., 2008. Negotiating the final status of Kosovo. *Institute for Security Studies Chaillot*, Paper No:114. [accessed: 5 May 2017].
- World Bank Databank, 2017. Kosovo, 27 April, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=XKX#> [accessed: 7 May 2017].
- Yüncü, V., 2012. Uluslararası pazarlamada tüketici davranışlarını etkileyen kültürel etmenler ve bir tekstil şirketinin analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE.

EKLER

EK-A. MÜLAKAT FORMU

1. Kosova'nın tarihsel jeopolitik ve jeostratejik öneminden bahsedebilir misiniz?
2. Kosova'nın idari ve siyasi yapısının oluşumunda AB'nin ve Avrupa kurumlarının rolünden bahsedebilir misiniz?
3. Kosova ekonomisi ve ekonomik gelişimi hususunda AB'nin ve Avrupa kurumlarının rolü ve desteklerinden bahsedebilir misiniz?
4. NATO müdahalesi sonrasında AB ve Avrupa kurumlarının Kosova'nın statüsünün belirlenmesi ve bağımsızlık ilanı hususundaki rolünden bahsedebilir misiniz?
5. AB'nin eski Yugoslav devletlerine yönelik genel politikası ve bu devletlere verdiği önemden bahsedebilir misiniz?
6. Kosova'nın AB ve Avrupa kurumları açısından arz ettiği önemden bahsedebilir misiniz?
7. Kosova Krizi sürecinde AB'nin genel kriz politikası ve uygulamalarından bahsedebilir misiniz?
8. Bağımsızlık sonrası Kosova – AB ilişkilerini ekonomik ve siyasi ilişkiler tabanında değerlendirebilir misiniz?
9. Bağımsızlık sonrası Kosova – AB ilişkilerinde “istikrar ve ortaklık süreci”nden (Stabilization and Association Agreement) bahsedebilir misiniz?
10. Bağımsızlık sonrası Kosova – Türkiye ilişkilerini ekonomik ve siyasi ilişkiler tabanında değerlendirebilir misiniz?
11. Kosova Krizi sürecinde Türkiye – Kosova ilişkilerini ve Türkiye'nin Kosova politikasını değerlendirebilir misiniz?
12. Türkiye açısından Kosova'nın bağımsızlığının arz ettiği önemden bahsedebilir misiniz?
13. Bağımsızlık sonrası Kosova – Sırbistan ilişkilerinin normalleşmesi ve gelişmesi hususunda AB ve Avrupa kurumlarının rolünden bahsedebilir misiniz?
14. Kosova'nın gelecek döneme ilişkin AB ile ilişkilerini değerlendirebilir misiniz?
15. Kosova'nın AB üyesi olma ihtimalini değerlendirebilir misiniz?
16. Kosova – Türkiye ilişkilerinin geleceğini değerlendirebilir misiniz?
17. Kosova'nın olası AB üyeliği neticesinde Türkiye – Kosova ilişkilerinin geleceğini değerlendirebilir misiniz?

EK-B. MÜLAKAT YAPILAN KİŞİLER HAKKINDA BİLGİLER

1. Hakan Tabaku (Bursa’da Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Başkanı, Türkiye’de Okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Genel Başkan Yardımcısı):

Uludağ Üniversitesi’nde siyaset bilimi ve kamu yönetimi doktora öğrencisidir. Aynı zamanda Bursa’da okuyan Kosovalı Öğrenciler Birliği Başkanı, Türkiye genelinde ise Genel Başkan Yardımcısı’dır. Kosova’da Türklerin yoğun yaşadığı Prizren şehri doğumludur. Yüksek lisans tez çalışmasını “Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nden Günümüz Kosova Cumhuriyeti’ne Kosovalı Türk Kimliği” üzerine tamamlamıştır.

E-Posta: hakantabaku@hotmail.com.

2. Ömer Kumova (RUMELİSİAD Başkanı):

2006 yılında Bursa’da kurulmuş olan RUMELİSİAD’da 2018 yılından bu yana başkanlık görevini yürütmektedir. 2008’den beri içerisinde yer aldığı dernekte komisyon başkanlığı, başkan vekilliği gibi pek çok görevde bulunmuştur. Derneğin bünyesinde bugün 11 farklı Balkan ülkesinden 300’ün üzerinde üye bulunmaktadır. 43 farklı sektörde 30.000’den fazla çalışan, 38 farklı ülkede milyonlarca dolarlık yatırım ve 146 farklı ülkeye yönelik 1,5 milyar doları aşan ticaret hacminin temsilcisidir. Dernek, Balkan ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin gelişimi hususunda çaba sarf etmektedir. Aynı zamanda RUMELİSİAD, Balkan devletleri ile sosyal ilişkilerin artırılması amacıyla devamlı olarak bakanlar, bürokratlar, iş insanı dernekleri seviyesinde ziyaretler gerçekleştirmektedir.

E-Posta: omerkumova@kumova.com

3. Safa Uslu (T.C. Enerji Bakanlığı Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Genel Müdürü):

Yüksek lisansını ve doktorasını İngiltere’de yapan Sayın Safa USLU, T.C. eski başbakanlarından Abdullah GÜL’ün özel kalemi olarak görev almış, sonrasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nda “Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Genel Müdür Yardımcısı” olarak görev almış, 2016’da ise “Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Genel Müdürü” görevine gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı’nda özel kalem müdürlüğü görevinde iken, yurt dışında yaşayan Türklerin sorunları ile Sayın Bakan adına ilgilenme, sorunların

takibi ve arşivlenmesi görevlerinde bulunmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda ise, uluslararası enerji projelerinin müzakerelerine katılım sağlamış ve Uluslararası Enerji Ajansı Türkiye Başkanlığı organizasyonunda aktif görev almıştır. Birçok çok taraflı toplantıda ülkemizi temsil etmiş ve ikili ilişkiler kapsamında yapılan birçok teknik heyette başkan olarak katkı sağlamıştır. Doğalgazın Balkanlara ulaşmasındaki TANAP Projesi'nde müzakerelere katılım sağlamış, bu sayede Kosova'daki enerji türervleri hakkında bilgi sahibi olmuştur.

E-Posta: safauslu@gmail.com

4. Sait Yusuf (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Başkan Yardımcısı): Ankara Üniversitesi uluslararası ilişkiler bölümü mezunudur. Başbakanlık müşavirliği görevinde de bulunmuş olan Sayın Sait YUSUF, günümüzde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nda Başkan Yardımcısı olarak görevini sürdürmektedir. Türkiye dışında yaşayan Türk dünyası için pek çok çalışmalarda önemli görevler almıştır. Balkan devletleri özelinde ise, Bulgaristan'daki seçimlerde Türk partilerinin ortak hareket etmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kosova Krizi süreci ve sonrasında Kosova'nın bağımsızlığı için taraf olan Türkiye Cumhuriyeti adına aktif rol almıştır.

5. Selen Evcit (Eski Prizren Başkonsolosu, T.C. Dışışleri Bakanlığı Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdür Yardımcılığı):

Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümünde, yüksek lisansını Galatasaray Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Çeşitli ülkelerde başkonsolosluk ve büyükelçilik görevlerini yerine getiren Sayın Selen EVCİT, T.C. eski Prizren Başkonsolosu'dur ve şu an T.C. Dışışleri Bakanlığı Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Prizren Başkonsolosluğu döneminde gerçekleştirdiği sanatsal ve kültürel aktivitelerle bölgedeki Türk algısına olumlu anlamda büyük katkıları olmuştur.

E-Posta: selen.evcit@mfa.gov.tr